

**MASARYKOVA
UNIVERZITA**

FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

Zmatení rolí z pohledu adolescentů

Disertační práce

Mgr. Lenka Pivodová

Vedoucí práce: Doc. Mgr. Lenka Lacinová, Ph.D.

Katedra psychologie
Vývojová psychologie

Brno 2020

M U N I
F S S

Bibliografický záznam

Autor:	Mgr. Lenka Pivodová Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita Katedra psychologie
Název práce:	Zmatení rolí z pohledu adolescentů
Studijní program:	Vývojová psychologie
Vedoucí práce:	Doc. Mgr. Lenka Lacinová, Ph.D.
Akademický rok:	2020
Počet stran:	147
Klíčová slova:	Zmatení rolí, vazba, spousifikace, sebehodnotící dotazník, adolescence, rodičovsko-dětská dyáda, narušení hranice rodinného systému

Bibliografic record

Author: Mgr. Lenka Pivodová
Faculty of Social Studies, Masaryk University
Department of Psychology

Title of Thesis: Role Confusion from Adolescents Perspective

Degree Programme: Psychology, Developmental Psychology

Supervisor: Doc. Mgr. Lenka Lacinová, Ph.D.

Academic Year: 2020

Number of Pages: 147

Keywords: role confusion, attachment, spousification, self-reported questionnaire, adolescence, parent-child dyad, boundary dissolution

Abstrakt

Disertační práce je složena ze čtyř částí: 1) Přehledová studie, která se věnuje teorii rodinného systému, fenoménu zmatení rolí a zasazuje je do kontextu vazby. 2) Kvalitativní studie - respondenti N=38 (11-17let, M=14,6) - měla za cíl prozkoumat fenomén spousifikace. Z individuálních rozhovorů a focus skupin byly popsány tři kategorie: typy spousifikace, okolnosti vzniku spousifikace a dítě jako aktér spousifikace - míra jeho zapojení. 3) Studie zaměřená na tvorbu sebehodnotícího měřícího nástroje zmatení rolí pro adolescenty. Proces tvorby popisuje dvě pilotní studie, které na sebe navazují. V pilotáži I bylo pilotováno 9 sebehodnotících položek dotazníku na vzorku adolescentů (n=56; 13-17 let; M=15,02; SD=1,8; z toho 65,5% dívky). Byla ověřena vnitřní konzistence a faktorové příslušnosti položek do dvou faktorů – instrumentální zmatení rolí a emocionální zmatení rolí. V pilotáži II bylo pilotováno 16 položek dotazníku (stávající ze studie I, pozměněné a doplněné) na vzorku adolescentů (n=154; 12-19 let; M=15,23; SD = 2,02; 61,7 % dívky). Bylo zde odlišeno zmatení rolí směrem k otci a matce zvlášť, položky jsou rozděleny do tří faktorů: instrumentálního zmatení rolí, emocionálního zmatení rolí v dyádě matka/dítě a emocionální zmatení rolí otec/dítě. Vzhledem k tomu, že obsahově podobné položky pro matku a otce byly administrovány po sobě a sdílely rozptyl, který nebyl možný vysvětlit jejich příslušností do škál, bude dotazník s odlišným pořadím položek podroben následnému zkoumání. 4) Kvantitativní studie, která měla za cíl ověřit dotazník zmatení rolí, zjistit souvislost mezi jednotlivými aspekty zmatení rolí a vazbou u adolescentů a zjistit souvislosti mezi charakteristikami matek (jejich depresivitou a mateřským vědomím vlastní účinnosti). Výzkumný soubor tvořili studenti střední odborných škol a učilišť N=293 (15-21 let, M=16,23 let). Byla ověřena faktorová struktura dotazníku ZRA. Dcery obecně reportovaly vyšší emocionální zmatení rolí, a to jak ve vztahu k matce, tak ve vztahu k otci než synové. Byly zjištěny souvislosti mezi vazbovou vyhýbavostí k otci a emocionálním zmatením rolí. Nebyly zjištěny souvislosti mezi charakteristikami matek a zmatením rolí adolescentů.

Abstract

The thesis consists of four parts: 1) a review, which deals with the family systems theory, the phenomenon of role confusion and places them within the context of attachment. 2) a qualitative study: respondents N=38 (11-17 years, M=14,6). The aim of the qualitative study was to investigate the phenomenon of spousification. From individual interviews and focus groups, three categories have been described: types of spousification, circumstances of spousification and the extent to which the child is an active agent, i.e. the degree of their involvement. 3) The other part of thesis was to develop a questionnaire to capture the degree of role confusion as it is currently experienced by adolescents. The process of creating a questionnaire is described in two pilot studies. In Study I, 9 self-assessment items were piloted on a sample of adolescents (n=56; 13-17 years; M=15,02; SD=1,8; 65,5% girls). The internal consistency and factor relevance of the items into two factors, instrumental role confusion and emotional role confusion, was verified. In Study II, 16 questionnaire items from Study I, which were amended and supplemented, were piloted on a sample of adolescents (n=154; 12-19 years; M=15,23; SD = 2,02; 61,7 % girls). The distinction of role confusion towards the father and the mother was differentiated, the items having been divided into three factors: instrumental role confusion, emotional role confusion in the mother/child dyad, and emotional role confusion in father/child dyad. Since the content-related items for the mother and the father were administered one after another and shared the variance, which could not be explained by their belonging to the scales, the questionnaire with a different order of items will be subjected to subsequent examination. 4) A quantitative study aimed at verifying the role confusion questionnaire, establishing the relationship between the different aspects of role confusion and attachment, finding out the correlations between the mothers' characteristics (their depression and maternal self-efficacy). The research sample consisted of high school students N = 293 (15-21 years, M = 16,23 years). The factor structure of the ZRA questionnaire was verified. Daughters generally reported higher emotional role confusion, both in relation to the mother and in relation to the father than sons. A relationship between avoidance to the father and emotional role confusion has been found. No correlations were found between the characteristics of the mothers and the confusion of adolescent roles.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci **Zmatení rolí z pohledu adolescentů** zpracovala sama. Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem použila k sepsání této práce, jsou uvedeny v seznamu literatury. Podíly dalších autorů jsou popsány v textu práce.

V Brně 4. dubna 2020

.....
Mgr. Lenka Pivodová

Poděkování

Jsem moc ráda, že na tomto místě můžu poděkovat své vedoucí práce Lence Lacinové za všechny cenné odborné rady, konzultace a komentáře k mým textům. Ráda bych též poděkovala nejen za tento odborný přístup, ale i za trpělivost a lidskost, se kterou ke svým studentům přistupuje. Děkuji Tomovi Umemurovi, Petře Daňsové, Hynku Cíglerovi a Martinu Tancošovi, kteří se mnou konzultovali statistickou část práce. Tato disertační práce by ovšem nevznikla díky několika týmům, které se na ní podílely. Odborný tým projektu „Všichni moji blízcí“ mi umožnil sběr dat, získala jsem díky němu mnoho zkušeností s longitudinálním výzkumem a bez této týmové práce by tyto texty nevznikly. Dalším týmem, který mi cestou doktorským studiem velmi pomohl, jsou všechny holky z „Dívčí letky“. Díky mnoha setkáním jsem měla možnost probrat jak odborné, tak lidské záležitosti. A tím největším týmem, který za celým projektem mého studia stál, je celá moje rodina. Ta se v průběhu výrazně rozrostla. Moc díky manželovi za dělbu péče o naše tři nádherné děti a za trpělivost. Velké díky patří babičkám a dědečkům, kteří všechny ochotně hlídali a v poslední fázi psaní, kdy jsme díky karanténě zůstali všichni doma a psaní bylo pospolu náročné, za pomoc s vařením. Děkuji dětem, že tolerovaly moje psaní práce, kterému jsem někdy dala přednost místo jejich uspávání a nyní se už těším, že jim budu číst častěji, než tomu bylo v posledních měsících.

Obsah

1	Struktura disertační práce, publikované texty, podíl autorky	7
2	„Jsem dítě, nebo rodič?": Zmatení rolí v rodině	10
2.1	Rodina jako hierarchický systém	10
2.2	Narušení hranic rodinného systému a zmatení rolí.....	11
2.3	Zmatení rolí v kontextu teorie vazby	15
2.4	Matka-dcera, matka-syn, otec-dcera, otec-syn: Zmatení rolí v jednotlivých dyádách rodič-dítě.....	20
2.5	Jaké jsou dopady narušení hranic rodinného systému ve vývoji?	22
2.6	Shrnutí.....	24
2.7	Literatura.....	25
3	Fenomén spousifikace: Studie o partnerském vztahu mezi rodičem a dítětem.	30
3.1	Úvod.....	30
3.2	Metodologie výzkumu	34
3.3	Zpracování a analýza dat.....	36
3.4	Výsledky	37
3.5	Diskuze.....	46
3.6	Závěr.....	53
3.7	Literatura.....	54
4	Dotazník zmatení rolí pro adolescenty: Sdělení o vývoji sebeuposuzovací metody	57
4.1	Úvod.....	57
4.2	Studie I	66
4.3	Studie II.....	72
4.4	Závěr.....	80
4.5	Literatura.....	81

5	Zmatení rolí v kontextu vazby u adolescentů, souvislosti s depresivitou a vědomím vlastní účinnosti jejich matek	87
5.1	Úvod.....	87
5.2	Metoda.....	93
5.3	Výsledky.....	101
5.4	Diskuze.....	119
5.5	Literatura.....	125
6	Závěrečné shrnutí	133
6.1	Literatura.....	137
7	Přílohy	139
7.1	PŘÍLOHA 1: Znění dotazníku zmatení rolí před kognitivní interview	139
7.2	PŘÍLOHA 2: Dotazník zmatení rolí pro adolescenty pro Pilotáž I.....	140
7.3	PŘÍLOHA 3: Znění dotazníku zmatení rolí pro Pilotáž II.....	141
7.4	PŘÍLOHA 4: Ověření faktorové struktury dotazníku ECR-RC.....	143
7.5	PŘÍLOHA 5: Dotazník zmatení rolí pro výzkum	145

1 Struktura disertační práce, publikované texty, podíl autorky

Disertační práce se zaměřuje na prozkoumání fenoménu zmatení rolí (dříve popisováno také jako parentifikace či záměna rolí). Skládá ze čtyř na sebe navazujících částí. První část je **přehledová studie (kapitola 2)**, která byla publikována jako kapitola v monografii. Tato přehledová studie zasazuje fenomén zmatení rolí do kontextu teorie rodinného systému. Popisuje historické souvislosti teorie a vývoje jednotlivých pojmů až po dosavadní zjištění. Věnuje se souvislostem zmatení rolí a vazbou s rodiči, specifickým rodičovsko-dětským dyád, ve kterých zmatení rolí vzniká a vlivu zmatení rolí na vývoj a adaptaci dítěte.

Druhou částí je **kvalitativní studie (kapitola 3)** publikovaná jako výzkumná studie v časopise E-psychologie. Tento výzkum mapoval fenomén spousifikace (specifická podoba zmatení rolí, která je vymezena jako partnerský vztah mezi dítětem a jeho rodičem) v celé jeho šíři. Kromě popsání fenoménu spousifikace tato studie dospěla k závěru, že konkrétně popsané formy zmatení rolí (např. dítě jako kamarád, dítě jako rodič, dítě jako partner) nelze od sebe oddělovat, jelikož se mohou projevat různě v závislosti na kontextu situace. Na základě těchto výsledků se dále zaměřujeme na fenomén zmatení rolí spíše jako celku.

Ve třetí části práce je popsána **tvorba měřícího nástroje** Dotazníku zmatení rolí pro adolescenty (**kapitola 4**). Je vytvořena metoda na měření zmatení rolí. Text je v současné době v recenzním řízení v časopise Testforum (minor revisions).

Čtvrtá část práce je **kvantitativní studií (kapitola 5)**. Je zde ověřen Dotazník zmatení rolí pro adolescenty (ZRA) a jsou zjišťovány souvislosti mezi konkrétními projevy zmatení rolí a vazbou s rodiči u adolescentů a charakteristikami matek jako je depresivita a rodičovské vědomí vlastní účinnosti. Část práce věnovaná ověření faktorové struktury dotazníky je rovněž součástí článku časopisu Testforum.

Kapitola 2 je přehledovou studií a úvodem do problematiky zmatení rolí. Výzkumné studie (kapitola 3, 4, 5) mají strukturu empirických studií. Každá z kapitol má svůj úvod, který je specifický pro danou zkoumanou problematiku, jsou v nich

popsány jednotlivé použité metody, každá kapitola má své výsledky a svou diskuzi a literaturu. Všechna zjištění jednotlivých studií shrnuje a propojuje shrnutím práce.

Jednotlivé publikované texty byly mírně upraveny pro kvalitnější návaznost v disertační práci.

Přehledová studie (kapitola monografie)

PIVODOVÁ, Lenka, Petra DAŇSOVÁ a Lenka LACINOVÁ (2018). Jsem dítě, nebo rodič? Zmatení rolí v rodině. In Lacinová, Lenka a kol. *Všichni moji blízcí: adolescenti a dospělí kolem nich*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, s. 66-80, 15 s. ISBN 978-80-210-9161-0.

Podíl autorky: Autorka napsala převážnou část textu kapitoly této přehledové studie, analýzy dat prováděla druhá autorka, text byl revidován a doplňován třetí autorkou.

Kvalitativní studie (publikovaná empirická studie)

PIVODOVÁ, Lenka a Lenka LACINOVÁ (2016). Fenomén spousifikace: Studie o partnerském vztahu mezi rodičem a dítětem. *E-psychologie*, 2016, roč. 10, č. 1, s. 1-17. ISSN 1802-8853.

Podíl autorky: Autorka prováděla kvalitativní výzkum, analyzovala data a je autorkou textu. Druhá autorka se podílela na textu revizemi a komentáři.

Tvorba měřicího nástroje (empirická studie v recenzním řízení)

PIVODOVÁ, Lenka, Petra Daňsová a Lenka Lacinová (2020). Dotazník zmatení rolí pro adolescenty: Sdělení o vývoji sebesposuzovací metody. *Testforum*, v recenzním řízení

Podíl autorky: Autorka koordinovala vývoj dotazníkové metody, položky tvořila a upravovala, koordinovala a zároveň se podílela na dvou pilotážích. Spolu s druhou autorkou se podílela na analýzách dat. Je autorkou textu. Třetí autorka prováděla revize a komentovala text.

Kvantitativní studie

Část textu o metodě dotazníku ZRA v revizi článku **PIVODOVÁ, Lenka**, Petra Daňsová a Lenka Lacinová (2020). Dotazník zmatení rolí pro adolescenty: Sdělení o vývoji sebeposuzovací metody. *Testforum*, v recenzním řízení

Podíl autorky: Autorka celý výzkum koordinovala, tvořila testové baterie, podílela se na sběru dat, ze dvou třetin je autorkou statistických analýz, je autorkou textu. Druhá a třetí autorka se podílely na vzniku studie stejnou měrou, jak je uvedeno výše.

2 „Jsem dítě, nebo rodič?“. Zmatení rolí v rodině

Každá rodina je svým způsobem jedinečná, stejně tak jsou jedineční lidé, kteří ji tvoří. Všichni členové rodinného společenství svými charakteristikami ovlivňují a zároveň tvoří jeho charakter. Existují však určité zákonitosti vztahů mezi jednotlivými členy rodiny, které vytvářejí podmínky pro optimální vývoj rodinných příslušníků a jejichž narušení naopak představuje pro zdravý vývoj určité riziko. Disertační práce je věnována problematice uspořádání rodinného systému, specificky pak situaci, kdy dochází k takzvanému zmatení rolí dětí a jejich rodičů. K zmatení či záměně pozice rodiče a dítěte může dojít v podstatě kdykoli od raného dětství do dospělosti dítěte. Tato práce se nicméně bude zaměřovat spíše na období dospívání, kdy s narůstající nezávislostí, autonomií, s přibývajícimi kompetencemi a celkovým dozráváním i po biologické stránce může být například pro rodiče oslabeného vleklými partnerskými konflikty velmi „lákavé“ si ze svého dospívajícího syna či dcery udělat důvěrníka, společníka, pomocníka či partnera. Je dosud stále otevřenou otázkou, zda a jak předčasná nutnost stát se celkově či v některých aspektech „dospělým“ ovlivňuje další psychosociální vývoj těchto dospívajících.

2.1 Rodina jako hierarchický systém

V rámci teorie rodinného systému (Minuchin, 1974) jako v jedné z teoretických možností, jak chápat zákonitosti a dynamiku rodinných vztahů, jsou popsána tři základní východiska: 1) rodina funguje jako celek, v němž se jeho jednotliví členové navzájem ovlivňují; 2) rodina je rozdělena do subsystémů podle specifických hranic (rodiče, sourozenci), generační a vztahové hranice definují strukturu rodiny; 3) rodinné subsystémy jsou hierarchicky uspořádané. Hranice jsou v rámci rodinného systému vytvářeny pomocí hierarchického uspořádání (procházejí například mezi rodičovským/partnerským subsystémem a subsystémem dětí). Toto uspořádání umožňuje výchovu dětí a také zajišťuje vymezení výkonných rolí či kompetencí v rodině. Pokud

v rodině dojde k narušení hierarchického principu uspořádání, hranice mezi dětským a rodičovským subsystémem se může částečně „rozpustit“, nebo úplně zmizet. Jedná se o situace, kdy se dítě začne stávat „kamarádem“, nebo dokonce partnerem svého rodiče, nebo může přebrat v rodině dokonce vedoucí postavení a stát se pečovatelem zabezpečujícím různé potřeby svého rodiče.

2.2 Narušení hranic rodinného systému a zmatení rolí

Výzkum takzvaného narušení hranic rodinného systému je příkladem posunu vývojové psychologie od zkoumání jednotlivce ke sledování vztahů mezi členy rodiny, kdy se tento vztah stává základní jednotkou analýzy, z čehož vyplývá, že na dyadický vztah mezi rodičem a dítětem je třeba nahlížet jako na celek. Koncept narušení hranic rodinného systému se objevuje jak v starší psychodynamické literatuře, tak v teorii rodinného systému již od padesátých let 20. století (Chase, 1999). Je spojován s celou řadou vývojově psychopatologických procesů na straně dětí, které v těchto rodinných podmínkách vyrůstají (např. Grych & Fincham, 2001). Narušení hranic rodinného systému bývá v rámci prací popisováno pomocí celé řady odlišných termínů, které se však mnohdy obsahově překrývají a nejsou jednoznačně vymezeny.

Termín parentifikace (*parentification*) jako první použil Boszormenyi-Nagy při popisování situace, v níž děti přejímají role a kompetence v rodině, jež neodpovídají jejich věku a jsou pro ně nevhodné (Boszormenyi-Nagy & Spark, 1973). Hooper (2007) shrnuje ty znaky parentifikace, které se objevují v téměř všech různých pojetích. Jedná se o převzetí rodičovské role dítětem, převrácení rolí, narušení hranic rodinného systému. Parentifikaci lze rozlišit také z hlediska toho, v jaké oblasti rodinného života k narušení systému dochází. Lze hovořit o dvou typech parentifikace – instrumentální a emocionální (*instrumental and emotional parentification*). Parentifikované dítě může vykonávat jak řadu povinností spojených s provozem domácnosti (instrumentální podoba – příprava jídla, vykonávání domácích prací, zacházení s finančními prostředky), tak jsou do něj rodičem rovněž vyžadovány „nedětské“ reakce na emoční potřeby rodiče. Některé parentifikované děti se do této role samy aktivně

stavějí a dospělé reakce svým rodičům „nabízejí“. Tato emoční parentifikace je ve většině případů maladaptivní a téměř vždy riziková pro dítě i dospělého. Byng-Hall (2002) tuto skutečnost vysvětluje tím, že naplňování „dospělých“ emočních potřeb rodiče je pro dítě mnohem náročnější než zajišťování běžných domácích prací. Je pochopitelné, že zatímco k vykonávání úkonů, jako je například úklid, nákup, vaření, jsou zapotřebí dovednosti, které je dítě schopno zhruba od školního věku víceméně bez problémů zvládnout, porozumění vztahovým problémům dospělých, jejich konfliktům a souvislostem například s nevěrou, alkoholismem, dluhy a nezaměstnaností, je i pro dospívající s rozvíjejícími se kognitivními a emocionálními kompetencemi obtížné a vývojově neadekvátní. Výzkumy (např. Grych & Fincham, 1990; Macafie, Houts, McElwain, & Cox, 2005) se zaměřují jak na negativní důsledky parentifikace, jako jsou internalizované (například úzkost, deprese, sebevražedné myšlenky, nízké sebevědomí, stud, pocity viny) či externalizované problémy (například agrese, poruchy chování, opoziční chování), tak i na případné pozitivní důsledky parentifikace. Jak bylo zmíněno výše, instrumentální parentifikace představuje mírnější riziko pro psychosociální vývoj, než je tomu u parentifikace emocionální, jejíž negativní dopady mohou být výraznější. Emočně parentifikované děti navazují s vrstevníky, přáteli a později partnery vztahy, které jsou charakterizovány spíše nižší kvalitou (kratší trvání, nižší spokojenost, více konfliktů apod.). Parentifikace se s vyšší pravděpodobností pojí s výskytem nejistých typů vazby a také vede k obtížnějšímu osamostatňování a odpoutávání se z původní rodiny, a to jak v dospívání, tak i později v dospělosti (Chase, 1999).

Kerigová (2005) popisuje multidimenzionální model narušení hranic rodinného systému tvořený čtyřmi dimenzemi, které však nepředstavují zcela nezávislé fenomény a částečně se vzájemně prolínají. Kerigová konstatuje, že tyto odchylky od optimální podoby rodinného systému mohou souviset s rizikovými, popřípadě i psychopatologickými procesy v dospívání:

1) Převrácení rolí – parentifikace (*role reversal; parentification*): jedná se o situaci, v níž se rodič obrací na dítě pro podporu a pomoc. 2) Propletení (*enmeshment*) je extrémní podobou „rozpuštění“ hranic rodinného systému. Dochází k situaci, kdy se

hranice stírají i mezi vnímáním sebe a druhého. Z psychodynamického pohledu může symbiotický vztah mezi matkou a dítětem vytvořený v raném dětství zůstat někdy tak těsný, že zabraňuje dítěti vymezit sebe sama vůči rodiči. Pokud je pro rodiče zvyšující se autonomie a nezávislost rostoucího a dospívajícího dítěte ohrožující, může mu bránit ve vlastním vymezování se a také v aktivitách plynoucích z potřeby explorační, která je například v období adolescence nutnou podmínkou utváření vlastní identity. 3) *Vetřelectví (intrusiveness)* představuje chování rodiče, který sice s dítětem symbioticky „nesplývá“, ale nadměrně a neadekvátně věku jej kontroluje a ovládá, manipulací se snaží dostat jeho pocity, myšlenky pod kontrolu, čímž stejně jako u propletení nerespektuje jeho autonomii. 4) *Spousifikace (spousification)* je intimní vztah mezi rodičem a dítětem, kdy rodič hledá u dítěte oporu a dítě se dostává na pozici partnera a objevuje se nejčastěji jako druh rozpouštění hranic v rodině, kde panuje závažný a dlouhodobý partnerský konflikt mezi rodiči. Kerigová (2005) charakterizovala dva typy spousifikace – milující a hostilní. Spousifikace milující je popsána jako stírání hranic mezi rodičem a dítětem, kdy vzniká těsný, až intimní vztah mezi rodičem a dítětem, jenž může v hraničním případě vyústit až v incest. Tento vztah z různých důvodů kompenzuje vztah partnerský (absence partnera, jeho onemocnění apod.), nejčastěji se takto rodič naváže na dítě opačného pohlaví. Na druhé straně rodič může vnímat své dítě jako partnera a chovat se tak k němu, ale jeho chování je kritické, až negativní. Hostilní spousifikace může vzniknout jako důsledek manželského konfliktu, který ovlivňuje rodičovský vztah k dítěti. Vnímání partnera v konfliktní situaci se tak přeneslo nebo rozšířilo na vnímání a hodnocení dítěte ve stejném negativním světle, a promítá se tak do chování vůči němu („Stěžuješ si stejně jako tvoje matka!“).

Macfie, Brumariu a Lyons-Ruth (2015) se ve své přehledové studii pokoušejí jednotlivé jevy a pro ně používané termíny sjednotit a zpřehlednit doposud neucelenou teorii narušení hranic rodinného systému. Co mají všechny výše popsané termíny (parentifikace, převrácení rolí, spousifikace, narušení hranic rodinného systému) společné, je přítomnost výměny rolí mezi rodičem a dítětem buď v psychické – emocionální – a/nebo instrumentální rovině. Zmínění autoři zastřešují uvedené koncepty

nadřazeným **zmatením rolí** (*role confusion*). Pro výše uvedené jevy užívají označení role dítěte v situaci zmatení rolí: dítě jako rodič (*child as a parent*) pro parentifikaci, dítě jako partner (*child as a spouse*) pro spousifikaci a specificky přidávají ještě formu dítě jako kamarád (*child as a peer*). K používání pojmenování zmatení rolí se přiklání také Vulliez-Coadyová, Obsuthová, Torreiro-Casalová, Ellertsdottirová a Lyons-Ruthová (2013), které se domnívají, že je tímto způsobem lépe vystiženo, nakolik rodič ustupuje ze svých rolí a jak moc za něj dítě přebírá zodpovědnost, oproti používání konceptu převrácení rolí (*role reversal*), které postihuje pouze úplné převrácení rolí, a představuje tak jen jeden pól celého kontinua. Výsledky studií (Vulliez – Coady et al. 2013; Perrin, Ehrenberg, & Hunter, 2013) potvrzují, že zmatení rolí, které se objevuje od raného dětství, jako například seberefrenční chování matek („Dej mi pusu, udělej to pro mámu“), negativně ovlivňuje dětskou adaptaci nejen v krátkodobém aktuálním horizontu, ale má dlouhodobý dopad na adaptaci i později v adolescenci a starší dospělosti. Vulliez – Coady et al. (2013) ve své studii dále zjistili, že u matek, které vykazovaly zmatení rolí ke svým dětem v jejich osmnácti měsících, v jejich dvaceti letech detekovali podobné zmatení rolí. Existuje tedy předpoklad, že zmatení rolí ve vztahu je stabilní v rámci času.

Perisová, Goeke-Morey, Cummings, a Emery (2008) popsali mechanismus v kontextu zkoumání dopadů rodičovského konfliktu na potomky. Pokud se dítě rodičovským konfliktem cítí ohroženo, zvyšuje se jeho tendence zapojit se do konfliktu aktivně, což je podle zmíněných autorů vysvětlitelné snahou o urovnání konfliktu a tendencí získat znovu emoční jistotu. Van Parys (2012, cit. dle Van Parys, Bonnewyn, De Mol, & Rober, 2015) parentifikaci definuje jako obousměrný proces, který zahrnuje chování jak rodičů, tak jejich dětí. Děti vnímají zranitelnost a potřeby svých rodičů a snaží se reagovat na tyto potřeby aktivním způsobem. Vulliez – Coadyová et al. (2013) dospěli k názoru, že zmatení rolí je dyadický proces, v němž se rodič vzdává svých rodičovských funkcí a dítě je přejímá. Shaffer a England (2011) popisují dynamiku oboustranného vztahu mezi problémy na straně matek a na straně jejich dětí. Na základě výsledků longitudinálního výzkumu (N = 196, matky s nízkým socioeconomic-

kým statusem a jejich děti) konstatovali, že patologický proces zmatení rolí je většinou iniciován rodičovským chováním, avšak během vývoje a dospívání do něj přispívá problémové chování adolescentů, což dysfunkční rodinnou dynamiku dlouhodobě udržuje. V přehledové studii Macfie et al. (2015) docházejí k závěru, že doposud není příliš známo, proč některé děti zmatení rolí zasáhne, ale jiné se do této záměny „zatáhnout“ nenechají. Je to typem zmatení rolí (dítě jako rodič, dítě jako partner, dítě jako kamarád), kontextem a jeho rizikem, faktory dítěte (například temperament), jinými mediátory a intervenujícími proměnnými? Tyto otázky otevírají široký prostor pro další výzkum. Z výše uvedených zjištění také plyne to, že by bylo velmi přínosné tento jev sledovat v rodinách longitudinálně.

K narušení hranic rodinného systému dochází v situacích, kdy jsou z různých příčin „poškozeny“ vztahy mezi rodiči navzájem a mezi rodiči a jejich dětmi.

2.3 Zmatení rolí v kontextu teorie vazby

Teorii vazby (attachment theory; Bowlby 1969/1982, 1973, 1982), která je primárně vysvětlením vzniku a celoživotní významné role blízkých sociálních vazeb pro psychické i fyzické fungování, lze chápat i jako teorii, která je vhodná pro pochopení vzniku a vývoje prosociálního chování. Spolu s utvářením vazby mezi matkou a dítětem, získáváním pocitu bezpečí a jistoty během raného období vývoje dochází také k rozvoji schopnosti zaznamenávat, rozpoznávat a regulovat vlastní emoce. Díky zkušenostem, které děti získávají prostřednictvím interakcí s vazbovou osobou, se postupně utváří vnitřní pracovní model fungování sebe sama v interpersonálních vztazích, ale také reprezentace druhých. Souvislosti míry jistoty ve vztazích s různými aspekty prosociálního chování (například empatie, soucit, štědrost, šlechtnost, altruismus) jsou v posledních letech předmětem zkoumání a přirozeného rozšíření výzkumu vazbového chování a chování spojeného s poskytováním péče (caregiving). Méně už je pak známo o souvislostech kvality vazby se specifickou formou pečovatelského chování, které se objevuje jako součást zmatení rolí v rodinném systému u dětí a dospívajících.

Jednou ze základních tezí teorie vazby je, že dítě vyhledává v situaci stresu a ohrožení svou primární vazbovou osobu, u které hledá útěchu a bezpečí. I z evolučního hlediska je pak pro přežití a adaptaci výhodné, pokud je tato osoba během počátečních fází utváření vazby „moudřejší a mocnější“ než samotné dítě. V poslední fázi utváření vazby – ve fázi cílesměrného partnerství, která je podmíněna nárůstem explorační a zvyšující se autonomie dítěte i rozvíjející se schopností postupně rozpoznávat a rozumět psychickým stavům (emocím, přáním a motivaci) a z nich plynoucího chování druhých lidí, započíná proces postupného vzniku recipročních vazbových vztahů, který je v optimálním případě ukončen na prahu mladé dospělosti. Vazba mezi dospělými partnery je tak vzájemná, „moudřejší a mocnější“ osobou jsou tak dle potřeby oba partneři v páru. Nicméně pro období dětství, ale i adolescence stále platí, že je to především rodič, který naplňuje vazbové potřeby svého dítěte či dospívajícího potomka a ochraňuje jej.

V optimální situaci mohou děti a dospívající využívat pečující osobu či osoby – tedy rodiče – jako jistou základnu (*secure base*), ze které prozkoumávají okolní svět, ale také jako bezpečný přístav (*safe haven*), kam se mohou uchýlovat v situaci ohrožení a stresu. Pokud jsou rodiče dostupní a dostatečně senzitivní vůči těmto dětským potřebám, zvyšuje se pravděpodobnost vzniku jistého typu vazby, která je z hlediska zvládnutí stresu tou nejvýhodnější formou pracovního modelu fungování v interpersonálních vztazích.

Z hlediska zvládnutí stresu, ale i fungování v blízkých vztazích jsou nejisté typy vazby méně výhodnými, nicméně stále adaptivními strategiemi. Zjednodušeně lze říci, že vyhýbavá vazba (*avoidant attachment*) vzniká tehdy, když rodič dítě v situaci stresu či rozrušení, a tedy při aktivaci behaviorálního systému vazby, opakovaně odmítá a pozitivní zpětnou vazbu dítě získává spíše tehdy, kdy se zachová samostatně a nezávisle. Do značné míry je tak u dítěte potlačena exprese a později též i jeho uvědomování vazbových potřeb vůbec. Z toho důvodu víceméně děti v situaci stresu pečující osobu nevyhledávají. Naopak potřeba explorační, autonomie a nezávislosti je u vyhýbavého typu vazby naplněna dostatečně oproti úzkostně-ambivalentnímu typu

vazby, kdy rodič spíše explorační snahy dítěte potlačuje. Nižší možnost předvídat reakci rodiče ve vzájemné interakci vede k tomu, že u dítěte dochází k hyperaktivaci vazbového systému, dá se říci, že děti svého pečovatele až přehnaně sledují. Jejich uklidnění po epizodách odloučení od pečující osoby bývá obtížnější a delší, než je tomu u dětí s jistou nebo vyhýbavou vazbou.

Pokud je pečující osoba současně zdrojem bezpečí, ochrany, ale i ohrožení a strachu, zvyšuje se pravděpodobnost vzniku dezorganizovaného typu vazby. Jak již bylo uvedeno, děti přirozeně hledají ve stresu u svého pečovatele ochranu, ale někteří rodiče jim ji z různých důvodů nejsou schopni nejen poskytnout, ale dokonce se sami stávají ohrožujícími či v dětech vyvolávajícími strach a obavy (Georg & Solomon, 2008). U těchto dětí pak dochází k určitému potlačení základních potřeb – a to jak potřeb vazby, tak explorační. Tento stav, který je možno vnímat do značné míry jako deformaci vazby (*distortion of attachment relationship*), může vést právě ke zmatení rolí v rodinném systému (Macfie, Brumariu, & Lyons-Ruth, 2015). Někteří autoři dokonce pokládají dezorganizovanou vazbu za jednu možností narušení rodinného systému (Main & Hesse, 1990). Dle Macfíeho, Brumariua a Lyons-Ruthové (2015) ke zmatení rolí vede především dětská beznaděj zapříčiněná nemožností získat rodičovskou péči. Dítě ve snaze udržet vztah a potřebnou míru fyzické a emoční blízkosti s rodičem, začne k němu spíše zaujímat pečovatelský postoj. Tato strategie částečně může uspokojovat dětskou potřebu vazby a blízkosti, ale současně dílčím způsobem potlačí u dítěte jeho potřebu rodičovské podpory a vedení (Mayseless, 1996; West & Keller, 1991). Pokud dítě spíše poskytuje péči, než aby ji přijímalo, může docházet k tomu, že se cítí nehodné péče, a tedy bezcenné. Dle Bowlbyho (1969) tato situace může vysvětlovat vznik negativní afektivity a depresivních stavů jak v krátkodobé, tak dlouhodobé perspektivě.

Výzkumy doposud potvrdily, že dlouhodobé zmatení rolí v rodině či specificky parentifikace má také vliv na emoční jistotu dítěte (Davies, Harold, Goeke-Morey, & Cummings, 2002; McCoy, Cummings, & Davies, 2009). Chase (1999) zmiňuje, že ve vývoji parentifikovaných dětí dochází k jeho narušení, či dokonce přerušení. Hooper

a Wallace (2010) shrnují výzkumy, které zkoumaly parentifikaci v dětství a její negativní dopady v dospělosti jedince. Tento vztah mezi parentifikací a různými typy psychopatologie (často je zmiňována například depresivní symptomatologie) byl podle nich v empirických studiích opakovaně potvrzován. Dosavadní pozornost výzkumníků, kteří se pokoušeli mapovat výše naznačené souvislosti mezi kvalitou vazby a různými aspekty narušení hranic rodinného systému, byla tedy orientována spíše na retrospektivní reflexi rodinné situace a vztahů s rodiči dospělými dětmi. V souladu s trendem v konceptualizaci vazby v dospělosti prostřednictvím dvou základních dimenzí – vazbové úzkostnosti a vyhýbavosti – většina studií hledající souvislosti mezi rodinným systémem a jeho distorzemi a vazbou u dospělých dětí využívá spíše dimenzionální přístup k jejímu zachycení.

Pokud se dítě snaží naplňovat emocionální potřeby rodičů (například naslouchá zúčastněně matce, která si stěžuje na svého nového partnera), může tím částečně uspokojovat svou vlastní nedostatečně naplňovanou potřebu blízkosti. Současně tím však není saturována jeho potřeba ochrany a podpory někým „silnějším a mocnějším“ (matka je například na jeho výchovu sama a má potíže se svým partnerem, a tak nemá dostatečnou kapacitu na poskytování opory a ochrany dítěti). Pokud tento vzorec interakcí není přechodného charakteru a je spíše trvalejší součástí rodinného uspořádání, může docházet ke zvýšení vazbové nejistoty. Specificky tak popsaná situace může souviset s vyšší mírou vazbové úzkostnosti, ale ne vazbové vyhýbavosti. Přestože je potřeba blízkosti svým způsobem u dítěte naplněna, dochází u něj k nárůstu nejistoty a úzkosti spojených s negativním vnímáním vlastní hodnoty. K podobnému zjištění došli Henry a Holmes (1998), kteří zjistili, že dcery po rozvodu rodičů často vykazovaly vyšší míru vazbové úzkostnosti, ale ne vyhýbavosti. Oproti dcerám z úplných manželství se mnohem více bály opuštění a měly tendenci se o vztazích více ujišťovat.

Katz, Petracca a Rabinowitz (2009) uvádějí, že převrácení rolí (*role reversal*) v rodinách souvisí s vyšší vazbovou úzkostností potomků. Jak autoři ve své studii dále zjistili, převrácení rolí u dětí rovněž zvyšuje riziko nadměrného vyhledávání ujišťování se (*excessive reassurance-seeking* – ERS). V reakci na emoční převrácení rolí

může docházet k častým a intenzivním snahám ujišťovat se o své hodnotě pro rodiče, o jejich lásce a náklonnosti. Je jasné, že tato tendence je reflektována právě v míře vazbové úzkostnosti. Dcery ve snaze udržet blízkost se svými rodiči přejímají pečující roli, a je tak obětována jejich vlastní potřeba péče a ochrany, které se jim od rodičů nedostávají. Úsilí, které vkládají do péče o své rodiče, je limitované jejich věkem, možnostmi či schopnostmi. Z toho důvodu mohou mít pocit, že svou roli nenaplnují dostatečně a samotný fakt převrácení rolí může být jednou z příčin jejich strachu z odmítnutí a opuštění. Lze předpokládat, že tato rodinná situace zvyšuje u dětí riziko pozdějších interpersonálních obtíží. Některé studie (Bifulco, Moran, Ball, & Bernazzani, 2002; Mickelson, Kessler, & Shaver, 1997) poukazují na to, že nejistá vazba, obzvláště pak úzkostná vazba, souvisí s depresivními symptomy u dospělých.

Také Mayselsová, Bartholomew, Henderson a Trinke (2004) se v retrospektivně koncipovaném výzkumu věnovali dopadům převrácení rolí specificky pro dívky. Převrácení rolí souviselo se zanedbáváním vazbových potřeb a odmítáním ze strany matek. Dospělé ženy retrospektivně popisovaly, že v jejich dětství nebylo možné se na rodiče obracet v situacích, kdy potřebovaly ujištění a útěchu. Autoři dále v této studii také popsali jednotlivé typy převrácení rolí. Jedná se jednak o typ nazvaný **strážce/ochránce** (*guardian/protector*) - dítě se snaží nahrazovat nedostatečnost, deficity a limity rodiče a odměnou je mu rodičovo uznání nebo blízkost. **Vyhovující/radostný typ** (*compliant/pleaser group*) je charakterizován snahou dítěte potěšit dominantní či neschopnou matku. U dívek, jimž bylo identifikováno převrácení rolí s otcem, zaznamenali v některých případech autoři i sexuální aspekty, tedy takzvanou **spousifikaci**. Tyto dívky byly v dospělosti převrácením rolí tohoto typu nejvíce postiženy, je totiž možné, že vedle emoční zátěže, kterou převrácení rolí přináší, mohly zažívat také sexuální zneužívání.

2.4 Matka-dcera, matka-syn, otec-dcera, otec-syn: Zmatení rolí v jednotlivých dyádách rodič-dítě

Jak bylo popsáno výše, při narušení hranic rodinného systému se vztahy mezi členy rodiny mění, mění se kompetence a role, což má vliv na děti, ať již se jedná o dívky, či chlapce. Přestože byl dopad změn v rodinném systému opakovaně identifikován u dětí bez ohledu na jejich pohlaví, je pravděpodobné, že pohlaví rodiče a dítěte může sloužit jako moderátor souvislostí s ukazateli psychické adaptace na straně dětí. Lze předpokládat, že zmatení rolí v dyádách matka-dcera, matka-syn, otec-dcera, otec-syn může vykazovat nějaké specifické odlišnosti charakteristické pro tu kterou dyádu. Většina studií (např. Koerner, Wallace, & Jacobs-Lehman, 2004; Vuliez-Coady, Obsuth, Torredo-Casal, Ellertsdodir, & Lyons-Ruth, 2013; Trentascota et al. 2011) se zaměřuje primárně na vztah mezi matkou a dítětem. Jedním z důvodů (kromě obvykle lepší dostupnosti matek pro výzkum ve srovnání s otci), proč jsou studie cíleny na především na matky, je skutečnost, že po rozvodu, což je jeden z výrazných faktorů pro rozvoj narušení hranic rodinného systému a pro rozvoj záměny rolí (např. Jurkovic, Thirkield, & Morrell, 2001; Afifi & Schrodt, 2003), matky častěji dostávají dítě do péče nebo že otcové rodiny s dětmi opouštějí častěji než matky.

Vulliez-Coadyová s kolegy (2013) konstatovali, že zmatení rolí v dyadickém vztahu matka-dítě nesouvisí s pohlavím dítěte. Podobné výsledky konstatuje i Perrin a kolegové (2013), kteří zjistili, že se v míře emoční dimenze zmatení rolí mezi sebou dívky a chlapci neliší. Je tedy zjevné, že přebírání zodpovědnosti za matku dítětem je co do výskytu stejné u chlapců i u dívek. Nicméně Shaffer a Strouf (2005) upozorňují, že odlišnosti jsou spíše kvalitativního rázu. Matky chlapců vykazují spíše závislostní chování, ve svých synech mají tendenci hledat náhradu za chybějící oporu partnera (takzvaná spousifikace). Ve vztahu k dcerám spíše převažuje hledání porozumění u „příteklyně“, jedná se tak o kamarádkou roli (*child as a peer*).

Studie, které zahrnují ve svých výzkumech oba rodiče (Amato & Afifi, 2006; Perrin, Ehrenberg, & Hunter, 2013), dokládají, že zmatení rolí a její emocionální dimenze

je spíše záležitostí matek než otců. Méně je známo, jak ke vzniku zmatení rolí / parentifikace přispívají otcové. Po rozvodu v rodinách se zvyšuje riziko, že dospělí budou emocionální podporu hledat u svých dětí (a to jak implicitně, či dokonce explicitně). Perrin, Ehrenberg a Hunter (2013) konstatují, že matky mnohem častěji než otcové „parentifikují“ své děti. Je to dáno částečně tím, že otcové se obecně mnohem méně na své děti emocionálně spoléhají. Tato studie tedy poukazuje na zvýšené riziko parentifikace v dyádě matka–dítě oproti dyádě otec–dítě. Její autoři však dodávají, že pokud otcové začnou na své děti citově spoléhat, má to pro děti výrazně negativní dopad, neboť se zřejmě jedná o nezvyklou situaci, kdy se otcové chovají genderově „netypicky“, což ve výsledku způsobuje větší emoční stres, než když se takto chovají matky (Hetherington, 1999, cit. dle Perrin, Ehrenberg, & Hunter, 2013). V hraničních případech záměny rolí mezi otci a dcerami jsou dívky vystaveny většímu riziku. Podle Mayselsové, Bartholomewa, Hendersona a Trinkeho (2004) tyto vztahy vykazují charakter partnerského vztahu až se sexuálními prvky. Jak dále tito autoři uvádějí, vysoká míra zmatení rolí v dětství se mnohem častěji vyskytuje u dívek než u chlapců, a to spíše ve vztahu s matkami než s otci. I během rodičovského konfliktu se dívky se cítí mnohem více do konfliktu vtahovány (*feeling caught*). Amato a Afifi (2006) zmiňují, že rodiče vyvíjejí výraznější emocionální tlak v těchto situacích na dcery než na syny. Není však stále objasněno, z jakého důvodu se tato specifická situace váže spíše na ženské pohlaví. Možná rodiče předpokládají, že je pro dívky snadnější a samozřejmější postavit se do rodičovské role než pro chlapce (Chodorow, 1999). Je však možné, že dívky se samy aktivně do této role staví a její přijetí pokládají za snadnější (Buchanan, Macoby, & Dornbush, 1991). Dívky bývají obecně senzitivnější vůči interpersonálním problémům v rodině. Je to částečně i proto, že jsou socializovány tak, aby o druhé pečovaly a zajímaly se o ně, což tak úplně neplatí pro socializaci chlapců (Chodorow, 1999). Z tohoto důvodu pak může představovat zmatení rolí mezi matkou a synem pro jeho vývoj výraznější riziko, jelikož se nejedná o situaci kongruentní s genderově očekávanou a kulturní rolí.

2.5 Jaké jsou dopady narušení hranic rodinného systému ve vývoji?

U dětí, které jsou zatahovány do vzájemného rodičovského konfliktu (více o rodičovských konfliktech a jejich dopadu na dospívající viz kapitola č. 2), se častěji vyskytuje deprese, pokusy o sebevraždu, nízké sebevědomí, stud, pocity viny, starosti, sociální izolace, psychosomatické symptomy (internalizované symptomy) a agrese, delikvence, porucha chování (symptomy externalizované) (Grych & Fincham, 1990). Vzhledem k tomu, že zatahování do konfliktu je doprovázeno narušením hranic rodinného systému, že v této situaci dochází k zmatení rolí, k parentifikování či spousifikaci dítěte, lze předpokládat, že dopady na dítě budou v těchto případech přece jen podobné. Macafie, Brumariu a Lyons-Ruth (2015) shrnuli dopady zmatení rolí na děti v jednotlivých stádiích vývoje.

Pokud se v raném dětství rodiče cítí v rodičovské roli bezmocně, může docházet k tomu, že se stahují z rodičovské role a naopak hledají u dítěte uspokojení svých potřeb. Příkladem může být seberefrenční chování matek („Dej mi pusku, udělej to pro mámu“). Hranice mezi rodičem a dítětem jsou rozvolněné, nejistý či oslabený rodič v dítěti (již kolem druhého roku věku) může hledat partnera, kamaráda. V této situaci dítě vnímá jakousi reciprocitu vzájemného vztahu a rodiči se snaží vyhovět, jelikož samo potřebuje pocit jistoty a bezpečí. V předškolním věku se již důsledkem neadekvátního vývoje způsobeného rozvolněním a prostupností hranic u dětí mohou objevovat internalizované a externalizované symptomy, problémy s pozorností. Vnímání sebe sama a okolí je již nahlíženo optikou předškolního dítěte skrz zmatení rolí, vrstevnické vztahy mohou být v tomto období navazovány recipročně, se snahou zavděčit se a uspokojit kamaráda, s cílem získat tímto způsobem jeho náklonnost. V adolescenci ovlivňuje zmatení rolí celou řadu důležitých oblastí vývoje, ať již se jedná o utváření identity, navazování partnerských vztahů. Dochází také k rozvoji psychopatologie. Zmatení rolí bývá u adolescentů spojeno se separační úzkostí, užším přimknutím se k vrstevníkům, nadměrnou potřebou rodičovské podpory a nedostatečnou mírou nezávislosti a autonomie. Rané partnerské vztahy mají častěji nižší kvalitu

(Obsuth, Hennighausen, Brumariu, & Lyons-Ruth, 2014). Adolescenti s dezorganizovanou vazbou navazují spíše povrchní vztahy, ve kterých může docházet až k citovému či fyzickému zneužívání partnera. Autoři tuto skutečnost vysvětlují tendencí adolescentů zrcadlit chování rodiče, ať již v chladnějším přístupu, nebo v emočním vydírání, až zneužívání, které adolescent jako dítě zažíval. V adolescenci a dále v dospělosti se u lidí se zkušeností se zmatením rolí objevují depresivní, disociativní symptomy (Obsuth, Hennighausen, Brumariu, & Lyons-Ruth, 2014) nebo úzkost (Jacobvitz & Bush, 1996). Často jsou u adolescentů zmiňovány a zjištěny úzkostné a depresivní symptomy, nicméně souvislost s diagnózou úzkosti a deprese je zatím méně jasná. Ve zmíněných retrospektivních studiích byla také prokázána souvislost mezi záměnou rolí a hraniční poruchou osobnosti, poruchami příjmu potravy, nadužívání alkoholu atd.

Zmatení rolí v rodině nicméně může nabývat mnoha podob a může se za určitých okolností objevit v téměř každé rodině. I v rodinách se stabilními subsystemy a optimálně nastavenými hranicemi mohou však nastat situace, kdy se tyto hranice rozvolní a s tímto procesem se změní dyadické systémy. Může k tomu dojít v situaci náhlé indispozice jednoho z rodičů. Například matka je na tři týdny akutně v nemocnici, otec musí chodit do práce a děti zastávají více kompetencí a povinností než obvykle (instrumentální záměna rolí, *instrumental role confusion*). Otec může propadat strachu a beznaději a děti se mohou snažit jej vyslechnout nebo utěšit (emocionální zmatení rolí, *emotional role confusion*). Pokud je toto působení krátkodobé a děti mají dostatek schopností, aby tyto nároky, které jsou na ně kladeny, zvládly, může dočasné zmatení rolí vykazovat dokonce pozitivní vliv na jejich budoucí vývoj (Macfie, Brumariu, & Lyons-Ruth, 2015). Nároky by však neměly překračovat únosnou míru danou vývojovým obdobím. Je zřejmé, že do hry vstupuje také osobnost dítěte. Pokud děti tyto nároky dobře zvládnou, získávají více zodpovědnosti, mohou si zvýšit sebehodnocení, posílit sebevědomí či získat celou řadu sociálních kompetencí. Někteří výzkumníci zjistili pozitivní dopady zmatení rolí i u dětí, které jej zažívaly dlouhodobě. Hooperová, Marottová a Lanthier (2008) zmiňují, že u některých dětí má zmatení rolí za důsledek takzvaný posttraumatický růst. Tuto souvislost potvrzují van der Mijl a

Vingerhoets (2017), kteří zkoumali souvislosti mezi parentifikací a empatií. Zjistili, že někteří dospělí lidé zažívající v dětském věku parentifikaci bývají v dospělosti empatičtější a lépe rozumím pocitům druhých než ti, co parentifikováni nebyli. Dle Macfieho, Brumariua a Lyons-Rutha (2015) je potřeba posuzovat fenomén zmatení rolí či parentifikace také v kulturním kontextu. V kolektivistických kulturách, kde je běžnější, že děti pomáhají svým rodičům i širší rodině, děti vnímají tuto situaci pozitivněji, než je tomu u dětí v kulturách individualistických.

2.6 Shrnutí

Hranice rodinného systému mezi jednotlivými subsystemy v rodině (jako je například subsystem sourozenecký či manželský) jsou jedním z důležitých aspektů zdravého fungování rodiny, která následně umožňuje zdravý a kvalitní vývoj svých jednotlivých členů. Zmatení rolí popisuje rodinnou situaci, kdy rodina nerespektuje věk a jemu adekvátní kompetence dětí. Dochází tak k situacím, kdy dítě do jisté míry nahrazuje svému rodiči kamaráda, partnera či pomocníka. Dosavadní zjištění se shodují na tom, že je důležité odlišit rovinu instrumentální, kdy dítě pomáhá s domácími pracemi, a emocionální, kdy je dítě svému rodiči oporou, důvěrníkem či může sloužit jako tlumič jeho špatných nálad. Tyto jednotlivé aspekty zmatení rolí mají pro vývoj odlišné důsledky. Ve většině případů se nevyskytují odděleně, ale spolu souvisejí. Zmatení rolí má na vývoj převážně negativní dopad v podobě výskytu úzkostných, depresivních, disociativních symptomů, projevů internalizačního a externalizačního chování a poruch pozornosti. Pozitivní vliv (zvýšení sebevědomí, osvojení sociálních kompetencí) má pouze v případech, kdy ke zmatení rolí dochází v kratším časovém horizontu a na dítě jsou kladeny nároky relativně odpovídající jeho věku. S narušením hranic v rodině může souviset i kvalita vazby k pečující osobě, která následně utváří také kvalitu vztahů s vrstevníky a partnery. Naše zjištění v souladu s dřívějšími výzkumy potvrzují, že rozdílný vliv na vývoj má jednotlivá dyáda, v níž k narušení dochází. Zmatení rolí mezi matkou a dítětem a otcem a dítětem má jiný význam a je třeba zkoumat jeho vliv na vývoj odděleně, případně ještě specifičtěji, a to, zda se jedná o dívku, či chlapce.

2.7 Literatura

Afifi, T. D., & Schrodt, P. (2003). "Feeling caught" as a mediator of adolescents' and young adults' avoidance and satisfaction with their parents in divorced and non-divorced households. *Communication Monographs*, 70, 142 – 173.

Bifulco, A., Moran, P. M., Ball, C., & Bernazzani, O. (2002). Adult attachment style I: Its relationship to clinical depression. *Social Psychiatry & Psychiatric Epidemiology*, 37, 50–59.

Boszormenyi-Nagy, I., & Spark, G. (1973). *Invisible loyalties*. Hagerstown, MD: Harper & Row.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. New York: Basic Books

Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. 3. Loss, sadness and depression*. New York: Basic Books

Buchanan, C. M., Maccoby, E. E., & Dornbusch, S. M. (1991). Caught between parents: Adolescent's experience in divorced homes. *Child development*, 62, 1008-1029

Byng-Hall, J. (2002). Relieving parentified children's burdens in families with insecure attachment patterns. *Family Process*, 41(3), 375-388

Davies, P. T., Harold, G. T., Goeke-Morey, M. C. & Cummings, E. M. (2002). Child emotional security and interparental conflict. *Monographs of the Society for Research and Child Development*, 67, 27-62

George, C., & Solomon, J. (2008). The caregiving system: A behavioral systems approach to parenting. In j. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications (2nd ed.)*. (pp. 1020-1856). New York, NY: Guilford Press

Grych, J. H. & Fincham, F. D. (1990). Marital conflict and children's adjustment: A cognitive-contextual framework. *Psychological Bulletin*, 108, 267-272

Henry, K., & Holmes, J. G. (1998). Childhood revisited: The intimate relationships of individuals from divorced and conflict ridden homes. In J. A. Simpson and W. S. Rholes (Eds.), *Attachment theory and close relationships* (pp. 280–316). New York: Guilford Press.

Hooper L. M. (2007). The application of attachment theory and family systems theory to the phenomena of parentification. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 15(3), 217-223.

Hooper, L. M., Marotta, S. A.

, & Lanthier, R. P. (2008). Predictors of Growth and Distress Following Childhood Parentification: A Retrospective Exploratory Study. *Journal of Child and Family Studies*. 17 (5), 693–705

Hooper, L. M. & Wallace, S. A. (2010). Evaluating the parentification questionnaire: psychometric properties and psychopathology correlates. *Contemporary Family Therapy*, 32, 52-68.

Chase, N. D. (1999). Parentification: An overview of theory, research and societal volumes. In N. D. Chase (Ed.) *Burdened Children* (pp 3-33). Thousand Oaks, CA: Sage.

Chodorow, N. (1999). *The reproduction of mothering: Psychoanalysis and the sociology of gender*. Berkley, CA: University of California Press.

Jacobvitz, D. B & Bush, N. F. (1996). Reconstructions of family relationships: Parent-child alliances, personal distress, and self-esteem. *Developmental Psychology*, Vol 32(4)732-743. doi: 10.1037/0012-1649.32.4.732

Jurkovic, G. J., Thirkield, A., & Morrell, R. (2001). Parentification of adult children of divorce: A multidimensional analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, 30, 245 – 257

Katz, J., Petracca, M. & Rabinowitz, J. A (2009). Retrospective Study of Daughters' Emotional Role Reversal with Parents, Attachment Anxiety, Excessive Reassurance-Seeking, and Depressive Symptoms. *The American Journal of Family Therapy*, 37, 185-195, DOI: 10.1080/01926180802405596

Kerig, P. K. (2005). Revising the construct of boundary dissolution: A multidimensional perspective. *Journal of Emotional Abuse*, 5(2/3), 5-42

Koerner, S. S., Wallace, S., & Jacobs Lehman, S. (2004). Sensitive mother-to-adolescent disclosures after divorce: Is the experience of sons different from that of daughters? *Journal of Family Psychology*, 18, 46 – 57.

Macfie, J; Brumariu, L. E.; & Lyons-Ruth, K. (2015). Parent-Child Role-Confusion: A critical Review of an Emerging Concept, *Developmental Review*. Doi: 10.1016/j.dr.2015.01.002

Macfie, J., Mcelwain, N. L., Houts, R. M., & Cox, M. J. (2005). Intergenerational transmission of role reversal between parent and child: Dyadic and family systems internal working models. *Attachment & Human Development*, 7 (1), 51 – 65, DOI: 10.1080/14616730500039663

Main, M., & Hesse, E. (1990). Parents' unresolved traumatic experiences are related to infant disorganized attachment status: Is frightened and/or frightening parental behavior the linking mechanism? In M. T. Greenberg, D. Cicchetti, & E. M. Cummings (Eds.), *The John D. and Catherine T. MacArthur Foundation series on mental health and development. Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention* (pp. 161-182). Chicago, IL, US: University of Chicago Press.

Mayseless, O. (1996). Attachment patterns and their outcomes. *Human development*, 39, 206-223

Mayseless, O., Bartholomew, K., Henderson, A., & Trinke, S. (2004). "I was more her mom than she was mine." Role reversal in a community sample. *Family Relations*, 53, 78-86

McCoy, K., Cummings, E. M., Davies, P. T. (2009). Constructive and destructive marital conflict, emotional security and children's prosocial behavior. *Journal Of Child Psychology And Psychiatry, And Allied Disciplines*, 50 (3), 270-279. doi:10.1111/j.1469-7610.2008.01945.x

Mickelson, K. D., Kessler, R. C., & Shaver, P. R. (1997). Adult attachment in a nationally representative sample. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 1092-1106.

Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Obsuth, I., Hennighausen, K., Brumariu, L. E., & Lyons-Ruth, K. (2014). Disorganized Behavior in Adolescent-Parent Interaction: Relations to Attachment State of Mind, Partner Abuse, and Psychopathology. *Child Development*, 85 (1), 370-387. doi: 10.1111/cdev.1113

Perrin, M. B., Ehrenberg, M. F. & Hunter M. A. (2013): Boundary Diffusion, Individuation, and Adjustment: Comparison of Young Adults Raised in Divorced Versus Intact Families, *Family Relations*, 62, 768 - 782, DOI:10.1111/fare.12040

Peris T. S., Goeke-Morey M. C., Cummings E. M., & Emery R. E. (2008). Marital conflict and support seeking by parents in adolescence: Empirical support for the parentification construct. *Journal of Family Psychology*, 22(3), 633-642

Shaffer, A., & Sroufe, L. A. (2005). Boundary Dissolution in the Family System: The Developmental Implications of Generational Boundary Dissolution: Findings from a Perspective, Longitudinal study, *Journal of Emotional Abuse*, 1, 67-84. doi:10.1300/J135v05n02_04

Shaffer, A., & Egeland, B. (2011). Intergenerational transmission of familial boundary dissolution: Observations and psychosocial outcomes in adolescence. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 60, 290-302. doi:10.1111/j.1741-3729.2011.00653.x

Trentacosta, Ch. J., Criss, M. M., Shaw, D. S., Lacourse, E., Hyde, L. W., & Dishion, T. J. (2011). Antecedents and Outcomes of Joint Trajectories of Mother-Son Conflict and Warmth During Middle Childhood and Adolescence, *Child Development*, 82 (5), 1676-1690

van der Mijl, R. C. W. & Vingerhoets, Ad J. J. M. (2017). The Positive Effects of Parentification: An Exploratory Study among Students. *Psihologijske teme*, 26 (2), 417-430

Van Parys, H., Bonnewyn, A., De Mol, J., & Rober, P. (2015). Toward understanding the child's experience in the process of parentification: Young adults' reflections on growing up with a depressed parent. *Journal of Marital and Family Therapy*, 41 (4), 522-536, doi: 10.1111/jmft.12087

Vulliez – Coady, L., Obsuth, I., Torreiro Casal, M., Ellertsdottir, L. & Lyons – Ruth, K. (2013): Maternal role confusion: Relations to maternal attachment and mother-child interaction from infancy to adolescence. *Infant Mental Health Journal*, 34(2), 117-131, DOI: 10.1002/imhj.

West, M. L., & Keller, A. E. (1991). Parentification of the child: A case study of Bowlby's compulsive care-giving attachment pattern. *American Journal of Family Therapy*, 28, 19-27

3 Fenomén spousifikace: Studie o partnerském vztahu mezi rodičem a dítětem.

3.1 Úvod

V psychologické praxi se lze díky vysoké rozvodovosti velmi často setkat s dětmi, které pocházejí z rozvedených rodin, nebo v jejichž rodině se vyskytuje dlouhodobý partnerský konflikt. Jakmile dojde k rozpadu rodiny z jakékoli příčiny, jedná se vždy o závažnou životní situaci pro všechny její členy. Mezi jednotlivými členy rodiny existují vazby a hranice, které se v rámci konfliktu či rozpadu rodiny musí zákonitě změnit. V těchto situacích bývá často obtížné udržet stávající hranice a kompetence, které byly dříve v rodině nastaveny. Za určitých okolností se tedy může stát, že dítě začne přebírat kompetence jakkoli „chybějícího“ rodiče. Může například vydělávat na brigádách peníze a platit účty za elektřinu, nebo také nakupovat alkohol či cigarety pro svého rodiče, nebo se může starat o mladší sourozence, např. s nimi dělat úkoly. Z vývojové perspektivy tyto změny ve vztazích mezi dětmi a rodiči mohou ovlivňovat sociální a emocionální vývoj, je zde zvýšené riziko rozvoje psychopatologického vývoje dítěte. Tato studie se zaměřuje jeden z fenoménů narušování přirozených hranic mezi dítětem a rodiče, kdy mezi rodičem a dítětem vzniká partnerská vazba. Cílem této studie je zmapování fenoménu spousifikace a jeho projevů z perspektivy dospívajících.

3.1.1 Narušování hranic rodinného systému

Koncept narušování hranic rodinného systému se objevuje jak v literatuře psychodynamickém směru, tak v teorii rodinného systému již od 50. let 20. století (Chase, 1999). Je spojován s řadou významných procesů ve vývojové psychopatologii. Ke konceptu narušování hranic rodinného systému se váže celá řada termínů, které se ale překrývají a nejsou jednoznačně vymezeny.

3.1.2 Parentifikace a spousifikace jako specifické příklady narušování hranic rodinného systému

Často je narušení hranic v rodině spojováno s termínem parentifikace. Nicméně narušení hranic může mít více podob. Dítě se může chovat jako rodič, dochází zde k částečnému převzetí rolí rodiče dítětem (child as a parent – parentification – parentifikace), dítě je v roli partnera svému rodiči (child as a spouse – spousification – spousifikace), nebo vazba mezi rodičem a dítětem může být kamarádká (child as a peer).

Hooper (2007) zjišťuje, že k parentifikaci dochází ve chvíli, kdy dítě přebírá rodičovskou roli, čímž se zákonitě narušují hranice rodinného systému. Uvádí také rozlišení dvou typů parentifikace – emocionální a instrumentální. Dítě, u kterého lze hovořit o zkušenosti s parentifikací, většinou vykonává řadu povinností a schopností: od reagování na emoční potřeby rodiče nebo sourozence, přes vytváření smíru v rodině (parentifikace emocionální) – po povinnosti jako je příprava jídla, vykonávání domácích prací, zacházení s finančními prostředky (parentifikace instrumentální). Emocionální parentifikace většinou není adaptivní a téměř vždy mívá destruktivní důsledky jak pro dítě, tak dospělého. Byng-Hall (2002) tuto skutečnost vysvětluje tím, že starost o emoční potřeby rodiče je pro dítě často mnohem náročnější, než zajišťování běžných domácích potřeb. Výzkumy (např. Barnett & Parker, 1998) se zaměřují jak na negativní, tak i pozitivní důsledky spojované s parentifikací. U instrumentální parentifikace se předpokládá, že představuje nižší riziko pro psychosociální vývoj než parentifikace emocionální. Parentifikace, která může narušovat či přerušovat optimální vývoj dítěte, vede k navazování chudších vztahů, nejisté citové vazbě, k obtížnému odpoutání osoby z původní rodiny jak v dětství, tak i později v dospělosti (Chase, 1999).

Termín spousifikace (*spousification*), pochází z anglického slova *spouse*, tedy partner, druh. V českém jazyce je tedy obtížné vytvořit adekvátní variantu slova, které by vystihovalo proces, během kterého se stává dítě rodiči partnerem a z tohoto důvodu je zvolena počeštěná varianta původního anglického termínu). Patricia Kerig (2005) popsala spousifikaci, která je druhem rozpouštění hranic typickým v rodině,

kde nastal manželský konflikt. Jedná se o intimní vztah mezi rodičem a dítětem, kdy rodič hledá u dítěte oporu, dítě se dostává na pozici partnera.

Charakterizovala dva typy spousifikace – milující a hostilní. Spousifikace milující je popsána jako stírání hranic mezi rodičem a dítětem, kdy vzniká těsný až intimní vztah mezi rodičem a dítětem, může v hraničním případě vyústit až v incest. Kompenzuje takto z různých důvodů vztah partnerský, nejčastěji se takto rodič naváže na dítě opačného pohlaví. Na druhé straně rodič může vnímat své dítě jako partnera a stírat hranice podobně jako ve výše uvedeném případě, nicméně nejde o vztah milující, ale kritický až negativní. Hostilní spousifikace vzniká v případě, kdy manželský konflikt mezi rodiči ovlivňuje jejich rodičovský vztah k dítěti. Vnímání partnera v konfliktní situaci se přelije (rozšíří) na vnímání svého dítěte ve stejném negativním světle („Stěžuješ si stejně, jako tvoje matka!“).

Spousifikaci zařadila Kerig (2005) jako jednu ze čtyř dimenzí multidimenzionálního modelu narušování přirozených hranic rodinného systému. Tyto dimenze se svými charakteristikami částečně prolínají a mohou různě souviset s patologickými procesy v dospívání. Jedná se tedy o tyto dimenze: (1) Převrácení rolí – parentifikace (*role reversal; parentification*), v níž se rodič obrací na dítě pro podporu a pomoc; (2) propletení (*enmeshment*), které je extrémem rozpouštění hranic, kde se hranice stírají mezi vnímáním sebe a druhého (Dle psychodynamické teorie symbiotický vztah mezi matkou a dítětem vytvořeným v raném dětství může být tak těsný, že zabraňuje dítěti vymezit sebe sama vůči rodiči. Pokud je rodič ohrožen postupnou individualizací a zvyšující se autonomií dítěte, může mu v tom bránit); (3) vetřelectví (*intrusiveness*), které je reprezentováno rodičem, který kontroluje, ovládá své dítě, který nerespektuje jeho autonomii; a již výše popsanou (4) spousifikaci.

Macfie, Brumariu a Lyons-Ruth (2015) se ve své aktuální přehledové studii pokouší tyto termíny sjednotit a zorientovat se v doposud neucelené teorii narušení přirozených hranic rodinného systému. Co mají jednotlivé termíny (jako je parentifikace, převrácení rolí, spousifikace, narušení hranic rodinného systému) společné, je výměna rolí buď v psychické – emocionální podobě nebo/a instrumentální podobě

mezi rodičem a dítětem. Zmínění autoři zastřešují uvedené koncepty termínem zmatení rolí (*role – confusion*). Mezi něž patří jak pojem parentifikace (dítě jako rodič – *child as a parent*), spousifikace (dítě jako partner – *child as a spouse*) a dítě jako kamarád (*child as a peer*). K použití termínu zmatení rolí (*role confusion*) se přiklání také Vulliez-Coadyaová, Obsuth, Torreiro-Casal, Ellertsdottir a Lyons-Ruth (2013), kteří se domnívají, že v tomto pojmu je zahrnuta škála toho, jak moc rodič ustupuje ze svých rolí a jak moc dítě přebírá zodpovědnost v dyádě rodič – dítě oproti převrácení rolí (*role reversal*), kde se jedná o kompletní převrácení rolí, je tedy jedním koncem tohoto kontinua. Dvě současné studie potvrzují, že zmatení rolí, které se objevuje od raného dětství, jako např. sebereferenční chování matek („*Dej mi pusu, udělej to pro mámu*“) negativně ovlivňuje dětské přizpůsobení nejen v krátkém období, ale i v adolescenci a starší dospělosti. Je zde předpoklad, že zmatení rolí je stabilní v rámci času (Vulliez – Coady et al. 2013; Perrin, Ehrenberg & Hunter, 2013).

3.1.3 Důsledky parentifikace a spousifikace pro adaptaci dětí a dospívajících

Výzkumy doposud potvrdily, že dlouhodobá parentifikace má vliv na emoční jistotu dítěte (Davies, Harold, Goeke-Morey & Cummings, 2002; McCoy, Cummings, & Davies, 2009). Chase (1999) zmiňuje, že ve vývoji parentifikovaných dětí dochází k jeho narušení či dokonce přerušování. Hooper a Wallace (2010) shrnují výzkumy, které se zkoumaly parentifikaci v dětství a její negativní dopady v dospělosti jedince. Tento vztah mezi parentifikací a různými typy psychopatologie (často zmiňována je např. depresivní symptomatologie) byl podle nich v empirických studiích opakovaně potvrzován.

Souvislost mezi parentifikací a různými projevy maladaptace zmiňuje také Grych a Fincham (1990). U dětí zatahovaných do rodičovského konfliktu se často vyskytuje deprese, pokusy o sebevraždu, nízké sebevědomí, stud, pocity viny, starosti, sociální izolace, psychosomatické symptomy (internalizované symptomy) a agrese, delikvence, porucha chování (symptomy externalizované). Výzkumníci se většinou dpo-

sud nerozlišovali příliš mezi jednotlivými typy narušování hranic a zkoumali jednotlivé typy narušení hranic rodinného systému současně. Je však potřeba zvážit, že dle Kerigové (2005) každý ze způsobů narušování přirozených hranic rodinného systému vyplývající z rodičovské role a role dítěte může mít na vývoj a adaptaci ve vývoji specifický vliv. Z tohoto důvodu je důležité zaměřit se na zkoumání těchto jevů specificky a jednotlivě. V prezentované studii je tedy pozornost specificky zaměřena na zkoumání fenoménu spousifikace, v němž hraje roli stěžejní vztah mezi rodičem a dítětem získávající v určitém stupni kvalitu vztahu partnerského.

Studie se zaměřuje se na různé typy individuálních projevů spousifikace, na to, jaké podoby může nabývat v jednotlivých rodinách. Cílem studie je zjistit, jak konkrétně vypadají tyto projevy při různé intenzitě, v jakých situacích se v rodinách narušují hranice a za jakých podmínek ke spousifikaci dochází. Cílem je zjistit, jak vypadá mechanismus převzetí dospělé zodpovědnosti dítětem a kdo bývá aktérem tohoto procesu. Hlavním cílem studie je tedy operacionalizovat spousifikaci, aby bylo možné popsat tento fenomén v celé jeho šíři.

3.2 Metodologie výzkumu

Metodami sběru dat k detekci a následnému popisu fenoménu spousifikace byly zvoleny rozhovory ve focus groups a individuální rozhovory, se zaměřením na narušení hranic v jednotlivých rodinách. Pro tento typ studie byl zvolen přístup interpretativní fenomenologické analýzy¹ rozhovorů s adolescenty. Tento přístup se jevil jako nevhodnější, jelikož cílem je co nejlépe porozumět fenoménu spousifikace, což umožňuje právě prozkoumání významu prožité zkušenosti dítěte (Smith, Flowers, & Larkin, 2009).

¹ Interpretativní fenomenologická analýza představuje původní psychologický přístup k datům, jenž je rozvíjen od 90. let 20. století J. A. Smithem (Koutná Kostínková & Čermák, 2013)

3.2.1 Výzkumný soubor

Na základě předchozích zjištění lze předpokládat, že adolescenti, kteří vykazují závažnější problémy v chování, jsou vystaveni dlouhodobému narušování přirozených hranic rodinného systému. Z tohoto důvodu byli jako výzkumný soubor zvoleni respondenti ze středisek výchovné péče v Brně, se kterými byly realizovány čtyři focus groups (po 8 – 10 respondentech) a bylo provedeno 11 individuálních rozhovorů. Dotazovaní (tab. 1) byli ve věku 11-16 let (raná a střední adolescence). Jejich maladaptivní chování se projevovalo abúzem alkoholu či jiných návykových látek, záškoláctvím, problémy s autoritami v domácím prostředí a převážně ve škole, drobnými krádežemi či vandalismem, u některých se zároveň v posledním roce objevily úzkostné stavy či depresivní nálady. Pro zachycení a doplnění předpokládaných mírnějších projevů fenoménu spousifikace byly provedeny focus groups dále i na víceletém gymnáziu v Brně (respondenti ve věku 16-17 let, pozdní adolescence). Celkový počet respondentů (součet dětí účastnících se focus groups a individuálních rozhovorů) bylo 38 dospívajících, z toho 10 dívek a 29 chlapců. Tento nepoměr byl dán respondenty, kteří byli převážně ze středisek výchovné péče, kde bývá převaha chlapců. Věkový průměr byl 14,6. Nejmladší účastník výzkumu měl 11 let, nejstarší 17 let.

Tabulka 1

Věk adolescentů a věkový průměr

	Věk							Celkem	Věkový průměr
	11 let	12 let	13 let	14 let	15 let	16 let	17 let		
Chlapci SVP	2	1	4	8	5	5	0	25	14,16
Dívky SVP	0	0	1	2	3	1	0	7	14,57
Chlapci G	0	0	0	0	0	1	2	3	16,66
Dívky G	0	0	0	0	0	2	1	3	16,33
Respondenti celkem	2	1	5	10	8	6	2	38	14,6

3.2.2 Proces sběru dat

Výzkum probíhal v průběhu roku 2013. Focus groups i individuální rozhovory byly vedeny dle polostrukturované předlohy s otázkami směřujícími na narušování hranic rodinného systému. Rozhovory jak ve focus groups tak rozhovory individuální byly vedeny první autorkou studie. Otázky byly nejprve obecné (např.: „*Které povinnosti děláte rádi/které ne? Dělalí jste je vždycky?*“), postupně cílily na specifický problém (např.: „*Vzpomínáte si na situaci, kdy jste měli dělat něco za rodiče?*“, „*Chodí si k vám někdy rodič pro radu? Radí se s vámi více než s druhým rodičem?*“, „*Chodí si pro útěchu či uklidnění?*“). Součástí těchto focus groups i individuálních rozhovorů byla činnost s projektivními prvky, kdy si během rozhovoru mohli respondenti vybrat jeden z předložených obrázků vystřižených z časopisů, na kterých byly znázorněny různé typy činností a rodinné situace (např. práce na poli, odpočívání na gauči u televize, hádka mezi rodiči) a popsat, jaká situace je konkrétně k tématu napadla. Focus groups trvaly 45 – 60 minut. Byl během nich kladen důraz na udržení pozornosti respondentů. Snaha o střídání se činnostmi, (např.: na brainstorming na začátku, kdy každý psal příklady na tabuli), přes diskuzi po činnosti s obrázky. Některá citlivější témata odmítli diskutovat adolescenti ve skupině a sami si zvolili možnost individuálního rozhovoru. Tyto individuální rozhovory trvaly v průměru 30 minut, obsahově se nelišily od témat probíraných v rámci focus groups, jen docházelo častěji k detailnějšímu popisu konkrétního vztahu mezi rodičem a dítětem.

3.3 Zpracování a analýza dat

Focus groups a individuální rozhovory byly zaznamenány na diktafon, poté přepsány. Analyzování a kódování probíhalo pomocí programu Atlas.ti 6. Jednotlivé texty byly do tohoto typu programu zkopírovány. Program umožňuje barevné označení jednotlivých výroků a zároveň umožňuje sledovat počet výroků v jednotlivých kategoriích, měnit jednotlivé kódy, slučovat či je rozdělovat. Bylo detekováno 358 výroků, které byly v prvním kroku rozděleny do jednotlivých kategorií, celkem 38 kategorií. Při tvorbě kategorizace byla uplatněna obecná pravidla pro její vytváření (viz např.

Ferjenčík, 2000; Kerlinger, 1972). Ve druhém kroku prostřednictvím analýzy dat byly detekovány tři výzkumné okruhy², kterými je možno charakterizovat fenomén spousifikace.

Etické aspekty výzkumu byly zajištěny informovanými souhlasy rodičů, ústním souhlasem adolescentů s jejich účastí a souhlasy vedoucích a ředitelů jednotlivých zařízení.

3.4 Výsledky

Prostřednictvím analýzy dat byly detekovány tři výzkumné okruhy, kterými je možno charakterizovat fenomén spousifikace: **projevy spousifikace, okolnosti vzniku spousifikace, dítě jako aktér spousifikace – míra jeho aktivního zapojení**. V prvních dvou skupinách (projevy spousifikace, okolnosti vzniku spousifikace) byly některé kategorie sloučeny do obecnějších kategorií (např. „vaření pro členy rodiny“ a „nákup potravin“ byly sloučeny do kategorie „starost o chod domácnosti“), jiné naopak rozděleny do dvou kategorií (např. kategorie „vkládání peněz do rodinného rozpočtu“ byla rozdělena do dvou kategorií dle účelu využití těchto peněz na „podíl na financování domácnosti“ a „financování potřeb rodičů“), jelikož zde byl znatelný rozdíl v jejich významu pro popis spousifikace. Ve skupině výroků **projevy spousifikace** bylo rozlišeno 16 kategorií s 247 výroky. Ve skupině výroků **okolnosti vzniku spousifikace** bylo rozlišeno 9 kategorií s 63 výroky. Skupinu **dítě jako aktér spousifikace – míra jeho aktivního zapojení** charakterizovalo 48 výroků, které byly zpočátku rozlišeny do 8 kategorií. Po podrobnější analýze bylo zjištěno, že tyto výpovědi popisují **rodiče jako aktéra spousifikace, rodiče udržujícího hranice mezi sebou a dítětem, dítě jako aktéra spousifikace a dítě zůstávajícího vůči spousifikaci rezistentní**, byly tyto kategorie sloučeny právě do těchto čtyř kategorií, které tvoří dvoudimenzionální model.

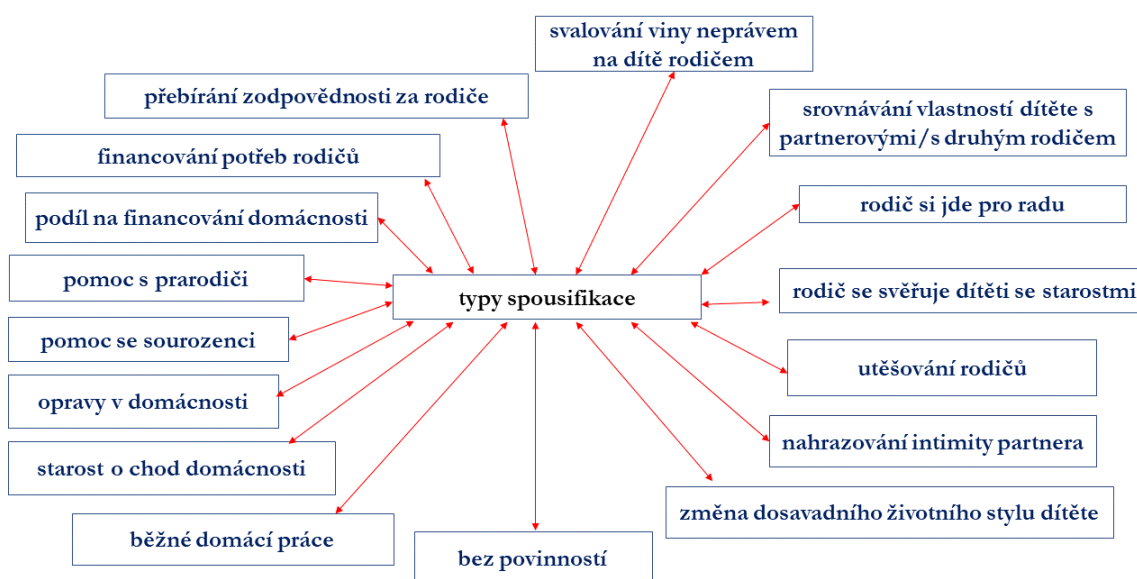
² V programu Atlas.ti jsou nazývány jako „rodiny kategorií“

3.4.1 Projevy spousifikace

Na základě analýzy bylo vytvořeno 16 kategorií, které lze považovat za jednotlivé projevy spousifikace (obr. 1).

OBRÁZEK 1

Kategorie typů spousifikace

Do kategorie **běžné domácí práce** spadají většinou klasické povinnosti běžné rodiny, např. vynášení odpadků či utírání prachu. Některé z výpovědi v této skupiny naznačují, že dítě je zatěžováno neadekvátním množstvím těchto povinností. **Opravy v domácnosti**, jako broušení stolu, natírání plotu, výměna žárovky zmiňovali především ve svých výpovědích chlapci. Do této kategorie byla také zahrnuta starost o zahradu (pletí, sekání trávy), která byla častěji uváděna dívkami. U této jediné kategorie se neobjevila negativní konotace dané činnosti. Adolescenti tyto činnosti popisovali s pozitivním emočním zabarvením, zvláště tehdy, když s nimi pracovali jejich rodiče

a této práci je učili. Pokud adolescenti zmiňovali, že doma nakupují, či je jim krátkodobě či dlouhodobě svěřována starost o vaření, byly tyto výroky zařazeny do kategorie **starost o chod domácnosti**.

V rámci těchto projevů lze zaznamenat výroky popisující chování na kontinuu od běžné výpomoci až po neadekvátní přebírání role rodiče. Například **pomoc se sourozenci** byla charakterizována následujícími výroky ilustrujícími naznačené kontinuum: „*Když jdu do školy, vodím sestru do školky, je to hned vedle*“ (chlapec, 14 let) na jedné straně, na straně druhé výpovědi dívky, která se o své mladší sestry (5 let a kojence) starala více než její matka: „*...já už jsem si zvykla, že ráno vstávám, vzbudím se, nejmladší nakrmím, najíme se, pak máma dovede tu starší ségru, té nachystám jídlo, nakrmím ji. Pak ji odvedu do školky a já jdu do školy. Mně by ta malá nevadila, kdyby si vzala občas tu větší, tak to jo,... když toho mám hodně, tak nestihnu udělat toho tolik, co bych do školy udělat potřebovala. Tak když mamka nestihne poklidit, tak mi napíše omluvenku a já doma poklízím, nebo jdu s malou ven. Mamka je akorát na mateřské... já si taky vezmu vždycky peníze a jdu nakoupit, co potřebuju... Na mamce je to poznat, když něco není a furt nadává.*“ „Takže ty to děláš sama od sebe, a ty peníze máš odkud?“ „*Já mám banku, Berušku (účet), táta mi tam posílá alimenty a mamka mi tam dávala peníze, když jsem byla menší a postupně se tam přidává a tak. Vyberu a nakoupím plíny, sunar, chleba, nějaký máslo...*“ (dívka, 13 let). První výrok chlapce je spíše adekvátní předání kompetence, která je jasně definovaná jak obsahově (má vodit sestru do školky), tak časově (každý den ráno). Výrok dívky je obsahově široký, nejedná se o jednu konkrétní povinnost, ale již o náhradní roli matky, která není časově omezená a dívka se této roli již sama přizpůsobuje. Pokud dotazovaní nakupovali babičce či hlídali nemocné prarodiče, případně jim museli zajistit lékařskou pomoc, byly tyto výpovědi zařazeny do kategorie **pomoc s prarodiči**.

Ve focus groups realizovaných ve střediscích výchovné péče respondenti velmi často mluvili o tématu peněz. Diskuze ve skupinách se často vedly o tom, zda a do jaké míry sami finančně přispívají na chod domácnosti, a také zda rodičům peníze půjčují či dávají. U adolescentů s výchovnými problémy se vyskytovalo toto téma tak často, že je možné ho vnímat jako běžný jev vyskytující se v rodinném kontextu. Nicméně

bylo možno odlišit rozdíly, kdy děti přispívaly malým dílem na chod domácnosti - **podíl na financování domácnosti** od výroků, kdy děti financovaly přímo potřeby svých rodičů - **financování potřeb rodičů**.

Konkrétní příklady kategorie **podíl na financování domácnosti**: „*Já jsem chodil na brigádu, vydělal jsem si pětikilo, nechal jsem si stovku, a zbytek jsem dal mamce*“ (chlapec, 12 let).

„*Já jsem vždycky chodil na brigády a dával doma peníze, ted'ko za mě brácha chodí, když jsem tady. Bylo to na bydlení, na to, co je potřeba doma koupit. Jednou jsem si vydělal 9 tis. A dal jsem doma 4,5 tisíce. Pomáhal jsem na stavbě*“ (chlapec, 14 let).

Konkrétní příklady kategorie **financování potřeb rodičů**: „*Ode mě si táta půjčoval často peníze - na jídlo, když potřeboval k doktorovi a neměl drobný, tak si ode mě půjčoval*“. „*Vracel?*“ „*Vracel, ale já to nechtěla. Peníze jsem měla z Vánoc schovaný, já kapesný nedostávám*“ (dívka, 14 let). „*Mamka žebrá po mě furt cigarety i peníze*“ (chlapec, 15 let).

V těchto situacích děti většinou zmiňují svou částečnou finanční soběstačnost a dávají najevo, že po rodičích nepožadují vrácení půjčených peněz. Někdy ve výrocích lze zaznamenat tzv. obranu proti rodičovské nespolehlivosti vrácení peněz: „*No já jsem jí dal 200, řekla, že mi to za týden vrátí a nic mě pak nedala, mě je to jedno, stejně si za týden vydělám další, jako jedno mi to není, ale za týden si něco vydělám*.“ (chlapec, 16 let). Jindy jde o tzv. hrdost, kdy je tato finanční soběstačnost zdůrazněna: „*Já jsem mamce půjčila a ona mi to pak chtěla vrátit, já jsem řekla, že je to dobrý, že to nechcu*.“ (dívka, 13 let). Tyto dvě kategorie byly při analýze posuzovány odlišným způsobem. Pokud adolescent pomáhá s finančním rozpočtem rodiny, lze to chápat jako překročení hranic. Zároveň se jedná o pomoc rodině jako celku, dospívající je postaven do role partnera (dítě jako rodič). V případě, kdy adolescent dává rodiči peníze na jeho zlozvyky či soukromou potřebu (většinou jde o kouření či alkohol), můžeme pozorovat výměnu rolí (dítě jako rodič), kdy dítě v podstatě dává rodiči jakési kapesné. V jiných případech respondenti nepřispívali do domácnosti, ale byli posláni vyřizovat například daňové přiznání či vyřizovali na poště platby za domácnost. Při nemoci rodiče jsme se setkali s adolescenty, kteří svým rodičům pomáhali se zaměstnáním –

prodávali například v rodinném obchodě. Tato kategorie je charakteristická **přebíráním zodpovědnosti za rodiče**.

Spousifikaci charakterizuje nahrazování vztahu rodiče s druhým rodičem či partnerem, což se může projevat nahrazováním určité kompetence či role, která náležela partnerovi. Příkladem může být výrok z kategorie – **rodič se svěřuje dítěti se starostmi**: „*Moje mamka se mi hodně svěřuje, každě den za ní musím povinně jít a třeba hodinu sedím a poslouchám, protože ženský se potřebujou prostě vykecat, takže občas jí něco řeknu, ale bavíme se o čemkoliv. Ona mluví o čemkoliv a hlavně o té své práci, o kamarádech, co mají nového chlapa, mě se to nelíbí, když to musím poslouchat. Ti chlapi za ní pálí, co ona tvrdí a teď ona když mi říká, že by si s nějakým vyšla ven, tak mi vadí tohle poslouchat. Ale musím, protože ona je potom nervózní, když se nevykecá. Mamka se mi svěřuje o chlapech, myslí si, že dobře odhadnu lidi, a když má nějakého nového kamaráda, tak když ona přijde a vypráví mě, co jí napsal a ukazuje mi smsky, co jí píše, co oni dělají, jak se k ní chovají, potom se ptá, co to má znamenat, co tím oni myslí, protože mně se zdá, že mamka vůbec nerozumí chlapům. Vždycky jí říkám, ať toho si drží dál, to už je její věc, ale za mnou si chodí pro radu... táta o tom neví, táta na víkendy jezdí domů, přes týden pracuje mimo domov, o víkendech má mamka pauzu, nebo já mám pauzu od mamky.*“ (dívka, 16 let). Matka dívky svou dceru posunuje do role své důvěrné přítelkyně, čímž zřejmě kompenzuje partnerskou osamocenost, dceři se svěřuje i bez ohledu na to, že dívce výroky o otci a jiných mužích vadí. Jinými příklady spousifikace jsou výroky z kategorie **rodič si jde pro radu**. Zde respondenti uváděli situace, kdy se jeden z rodičů radí s nimi častěji či raději než se svým partnerem. Šlo například o výběr auta, jindy se matka radila se synem, jak má vysvětlit otci, že přišla domů až k ránu (z hospody), aby nebyl „naštvaný“ a znělo to věrohodně. Obsahem kategorie **utěšování rodičů** byly výroky, kdy nejčastěji adolescenti popisovali, jak utěšují jednoho z rodičů po partnerské hádce či po rozchodu s partnerem.

Krajním příkladem je výrok z kategorie **nahrazování intimity partnera**: „*Když tátovi máma chybí, tak jde za mnou, chytne mě a objímáme se a tak. Díváme se pak spolu třeba na film.*“ (dívka, 14 let). V tomto případě je pravděpodobné, že rodič se snaží pěkné chvíle a

potřebu kontaktu s bývalou ženou nahradit vztahem s dcerou. Ta zde přebírá v určitých situacích roli své matky. V extrému kontinua této kategorie se může jednat až o zneužití či incestní chování.

Nahrazování role partnera bylo detekováno i ve formě projekování partnerových vlastností na dítě – kategorie **srovnávání vlastností dítěte s partnerovými/druhého rodiče**, např.: „*Mamka mě furt říká, že jsem stejná jako tata, když udělám průšvih.*“ (chlapec, 13 let), „*...tatka mě to řekl sprostě, řekl, že jsem stejná pi... jako tvoje matka...*“ (chlapec, 14 let). Tyto situace nastávají po odloučení rodičů, kdy dítě získává nálepky vlastností rodiče – často nenáviděného, se kterým již v domácnosti nežijí. Je otázkou, do jaké míry dítě tyto nenáviděné vlastnosti skutečně vykazuje a do jaké míry se jedná o projekci představ druhého rodiče a pokračování v konfliktu s ním přes dítě. Z odpovědí vyplývá, že jsou všechny tyto alternativy platné.

Svalování viny neprávem na dítě – děti popisovaly situace, kdy mladší sourozenci něco zkazili, vylili, rozbili a oni jako starší byli rodiči potrestáni nespravedlivě místo nich.

I v kategorii **bez povinností** lze rozeznat kontinuum spousifikace od výroků, kdy dítěti doma žádná povinnost ani nebyla přidělena a ve volném čase mimo školu si může v podstatě dělat, co chce - „*Já nemám žádný povinnosti*“ (chlapec, 12 let)³ - k výrokům, kdy rodiče vyžadovali, aby jejich děti nějaké domácí práce vykonávaly, ty ale odmítaly a jejich výroky byly velice podobné „*vymlouvání jejich otců*“. V následujícím příkladu jde o chlapce, který odmítal jakékoli povinnosti a matku často kritizoval: „*Skoro žádný povinnosti nemám, se psama chodím, jinak se ostatnímu vyhýbám... Kdyby mi to fakt mamka přikazovala, tak to dělám, ale ona mi to přikáže 2x za dva dny a pak se na to prostě vykašle. Nebo je hodnější, a radši to udělá za mě. Ona je taková strašně moc hodná, ale mě to vadí...byl bych rád, kdyby se o mě nestarala nebo neřešila to prostě*“ (chlapec, 15

³ U výroků je znatelné, že v nich často odpovídali chlapci. Je také pravděpodobně genderově podmíněná, z následující výpovědi je znatelné, že domácí práce prostě vykonávají hlavně ženy: „*Dojdu ze školy domů, mám v ruce coca -colu, jdu na počítač. Já doma nic nedělám, dělá mamka, sestra* (chlapec, 15 let).“

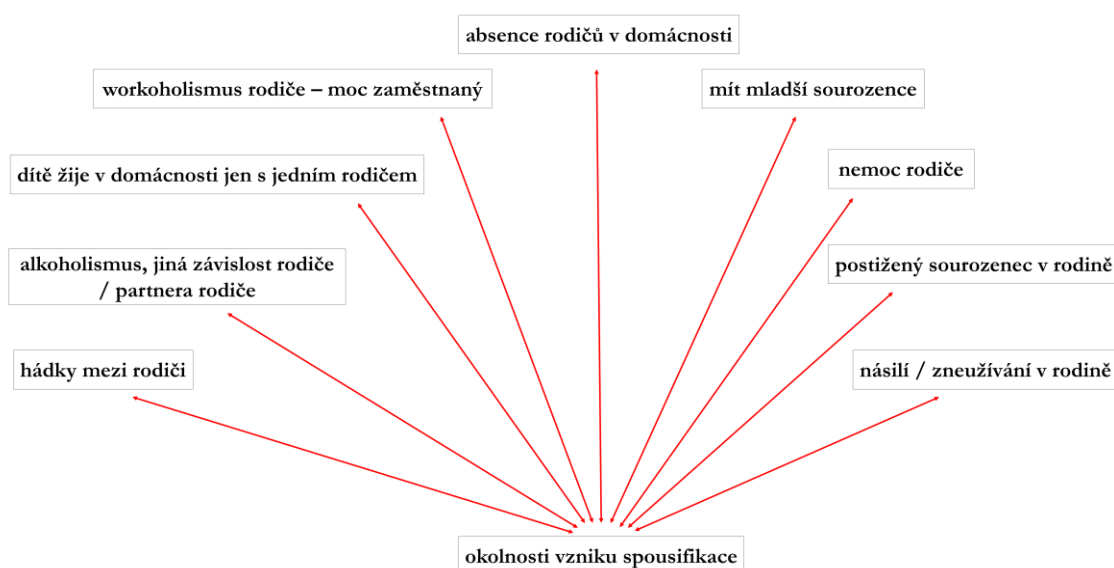
let). Respondenti poměrně často ve svých výpovědích popisují, že předáním kompetence, role, dochází k menší či větší **změně jejich dosavadního života**. Zmiňují například, že se jim změní program, rodiče jim napíší omluvenku do školy, nemůžou jen tak za kamarády, ale musí zastávat dané povinnosti.

3.4.2 Okolnosti vzniku spousifikace

K narušení hranic rodinného systému dochází v situacích, kdy jsou z různých příčin narušeny vztahy mezi rodiči navzájem a mezi rodiči a dětmi. V tomto výzkumu byly identifikovány následující okolnosti (obr. 2), pro které je charakteristické oslabení jednoho z rodičů v jeho roli.

OBRÁZEK 2

Okolnosti vzniku spousifikace

Děti často žijí v domácnosti jen s jedním rodičem: „Já jsem doma jen s mámou, táta je v kriminále. Ještě rok a půl.“ (chlapec, 15 let), „...žiju s tátou, máma se odstěhovala...“ (dívka, 13 let), „...máme střídavou péči - týden a týden. Taťka bydlí blízko, přes řeku...“ (chlapec, 14 let). Dále se může vyskytovat jak **častý abúzus alkoholu či drog**,

nebo také **častá absence rodiče doma** (ať již z důvodu **pracovní vyčerpání** - **workholismu** nebo také z neochoty trávit s rodinou volný čas). Respondenti popisovali okolnosti jako vleklé **hádky mezi rodiči**/partnery (např.: „mamka se hádala s přítelem kvůli penězům, ona se sebrala a šla pryč na chvíli, přišla a pak se usmířili, vyříkali si to, já jsem hlídala sourozence, aby tam nelezli, protože to bylo drsný, celkem, divoký...“ (dívka, 16 let), jejich rozvod a porozvodovou situaci, kdy žijí v domácnosti jen s jedním rodičem. Rodiče může v jeho roli oslabit také **nemoc**. Pokud jde o kratší časový úsek, dítě roli většinou ochotně převezme, např.: „když byla mamka nemocná, tak jsem za ni chvíli prodával v obchodě“ (chlapec, 12 let), a většinou toto krátkodobé převzetí role hodnotí pozitivně: „Když jsem přišel domů, tak jsem viděl mamku, jak leží v posteli a je nemocná, tak jsem se jí zeptal, jestli s něčím nechce pomoci a ona řekla, že jo, tak jsem jí poskládal všechno prádlo a naskládal do skříně a ona mi poděkovala a měl jsem z toho dobrou pocit“ (chlapec, 14 let). Když se stane, že rodič onemocní dlouhodobě (např. Parkinsonova choroba, upoutání jednoho z rodičů na invalidní vozík, nebo také deprese), dítě přebírá povinnosti na mnohem delší časový úsek a již může docházet k uvědomění si omezení, např.: „Mě štve, že musím být za tu dospělou. Já bych chtěla být zase to malý děcko, to jsem moc dlouho nebyla...“ (dívka, 14 let).

Adolescenti také popisovali okolnosti, kdy jsou rodiče plně vyčerpáni dalšími **sourozenci** např. díky jejich počtu (např. nejstarší sourozenec měl určitou zodpovědnost za svých pět mladších sourozenců) nebo **postižení**. Výroky, které směřovaly k **násilí**, často naznačovaly, že se adolescenti staví do role ochránce, tedy toho, kdo přebírá ochranu nad situací: „*Tatka je docela agresivní, tak já ji (mamku) v tom kryju.*“ (chlapec, 14 let). Dívka (15 let) mluví o okolnostech, jak zneužívání v rodině, rozvod a alkoholismus změnilo její roli v rodině: „*Mě byly čtyři nebo pět, když odešel můj vlastní táta, bráchovi byl rok maximálně, tak jsme od té doby byli tři roky sami s mamkou, u babičky jsme bydleli, pak si mamka našla přítele, tak jsme se za ním stěhovali, tam jsme byli do třinácti, když mě bylo třináct, pak jsme odešli, protože on začal vlastně bít, to už bylo dlouho, mlátil mě, bráchu obtěžoval.... S mamkou máme silný vztah, ona se mi svěří hodně ...“.*

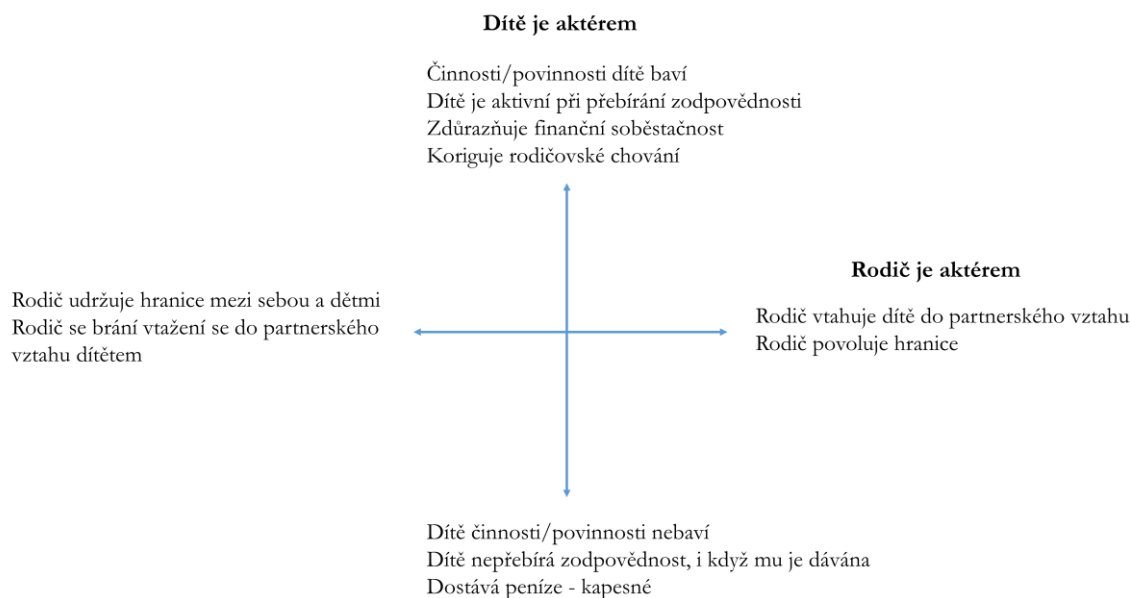
3.4.3 Dítě jako aktér spousifikace – míra jeho aktivního zapojení

Ve výpovědích byla zachycena také třetí charakteristika spousifikace. Jedná se o míru, do jaké bylo dítě do partnerského vztahu vtahováno rodičem, který ztraceného partnera a oporu hledal v dítěti, a pak míru aktivního zapojení samotného dítěte, kdy absentujícího partnera začne v jeho roli samo nahrazovat.

Jak je znatelné z obrázku (obr. 3), může jít o případy různé intenzity jak na straně rodičů, tak na straně jejich dětí. Pokud tedy dítě například určitá činnost baví, sám se jí chce ujmout a rodič ji umožní, dojde tak k posunu kompetencí směrem k dítěti: *„Brácha ted' chodí do 7. třídy, tak mu ted' pomáhám s učením, aby toho mamka neměla hodně.“* (chlapec, 17 let). Naopak, pokud se rodič touží svému dítěti svěřovat a povídat si s ním o starostech, ale dítě je natolik rezistentní, že přes jeho opakované prosby volí jinou činnost, k posunutí hranic nedojede, nebo jen mírně: *„...Ne, já nechcu, aby se mnou něco mamka řešila, je to nudný. Já z toho uteču...“* (chlapec, 16 let), *„Já mám kamaráda a ten má jenom mamku a ségru. A ta jeho ségra, ta furt uklízí, je jí 9, 10. Jemu je 14 a ten je radši venku, aby nemusel pomáhat. On se mnou lítá většinou někde venku.“* (chlapec, 13 let).

OBRÁZEK 3

Dimenze dítěte, a rodiče, jako aktivního činitele spousifikace

Z kategorizace odpovědí vzešly tedy čtyři kategorie: rodič je aktérem spousifikace, rodič udržuje hranice mezi sebou a dítětem, dítě je aktérem spousifikace a dítě zůstává vůči spousifikaci rezistentní. Na základě výroků, které byly analyzovány a zkoumány, vyplývá zjištění, že jde o systém dvou dimenzí, které se navzájem prolínají. Záleží tedy na interakci mezi rodičem a dítětem a jejich aktivitě či rezistenci hranice posunovat nebo je nechat druhým posunout.

3.5 Diskuze

Cílem této studie bylo co nejdříve popsat fenomén spousifikace, aby bylo možno detekovat jak mírné odklonění od role dítěte, tak výrazné předávání kompetencí, které by mohlo souviset s negativním dopadem na vývoj jedince. Z analýzy a následné kategorizace výroků byly rozlišeny tři výzkumné okruhy, kterými se jev spousifikace dá popsat: projevy spousifikace, okolnosti vzniku spousifikace, dítě jako aktér spousifikace – míra jeho aktivního zapojení. Bylo detekováno a popsáno 16 projevů spousifikace: starost o chod domácnosti, opravy v domácnosti, pomoc se sourozenci, pomoc

s prarodiči, běžné domácí práce, bez povinností, podíl financování domácnosti, financování potřeb rodičů, přebírání zodpovědnosti za rodiče, svalování viny neprávem na dítě rodičem, srovnávání vlastností dítěte s partnerovými/druhého rodiče, rodič si jde pro radu, rodič se svěřuje dítěti se starostmi, utěšování rodičů, nahrazování intimity partnera, změna dosavadního stylu života dítěte. U každé z těchto kategorií lze pozorovat kontinuum daného projevu, kdy na jednom pólu děti vykonávají konkrétní povinnosti a tyto povinnosti vnímají jako běžnou pomoc jednoho člena rodiny, ale na druhém pólu vykonávají mnoho náročných povinností a stávají se výraznou oporou pro rodiče, která není adekvátní věku a roli dítěte v rodinném systému.

Lze si klást otázku, kde se nachází hranice, kdy je možné pokládat tyto projevy za adaptivní a kdy mohou vykazovat pozitivní vliv ve smyslu dobrého pocitu zvládnutí role a posílení sebehodnocení, sebejistoty a sebevědomí, a kdy se již projeví spíše negativní efekt? V longitudinální studii Hooper, Marotta a Lanthier (2006) detekovali relativně vysoký podíl rizikových faktorů parentifikace, nicméně při jejich nízké intenzitě poukázali také na pozitivní dopady a přítomnost tzv. posttraumatického růstu. Výsledky této studie lze interpretovat tak, že jedním z faktorů, které rozhodují o tom, zda spousifikace bude mít spíše pozitivní či negativní vliv na vývoj, je doba trvání nestandardní situace – tedy po jak dlouhou dobu je dítě v roli náhradního partnera. Z charakteru kategorií vyplývá, že v období, kdy je dítě partnerem svému rodiči, dochází ke změně dosavadního stylu života dítěte. Pokud je tato změna pouze krátkodobá a reverzibilní, může jít pravděpodobně o obohacení, získání kompetencí a posílení jeho sebevědomí. Pokud se ale jedná o změnu dlouhodobou a dítě ji může vnímat jako definitivní, povinnosti a role samotná se pro něj mohou stávat zátěží s negativními dopady na následný vývoj. Toto zjištění podporují Macfie et al. (2015), kteří tvrdí, že zmatení rolí (*role – confusion*) vykazuje negativně determinující efekt na vývoj v případě, že nároky a požadavky, které jsou na dítě kladeny, překračují jeho schopnost je zvládat. Například domácí práce jsou většinou konečné, nicméně vykonávání mnoha domácích prací spojené se zodpovědností za finanční chod rodiny je pro adolescenta vyčerpávající. Požadavek na dítě, aby se rodič cítil lépe, je časově požadavek otevřený a dítě jej může vnímat jako nekončící. U obou z těchto konkrétních

příklady je překročena hranice, kdy jsou tyto požadavky adolescenti schopni adaptivně zvládat. Pokud jsou požadavky vývojově odpovídající, může mít „předávání kompetencí“ pozitivní efekt. Zmatení rolí tedy nemusí nutně vývoj dítěte narušit. Jak již bylo zmíněno, emocionální typ parentifikace se pro vývoj jeví jako rizikovější. Pokud však i požadovaná emocionální podpora vyžadovaná rodičem od dítěte respektuje jeho vývojové možnosti, nemusí se nutně jednat o destruktivní faktor a může se jednat i o jistý přínos v rozvoji emočních kompetencí. Autoři také dále zmiňují mimo délku působení další faktor, kterým je vývojové období, během kterého k převrácení rolí došlo. Pokud rodič již jako dítě zažíval narušení hranic rodinného systému, má s velkou pravděpodobností tendenci tento rodinný model přenášet i na malé dítě. Toto dítě má tedy se změnou hranic rodinného systému zkušenost od raného dětství. Narušení hranic v raném období je větším rizikem než stejná situace např. po rozvodu rodičů ve starším školním věku (Macfie, Brumariu, & Lyons-Ruth, 2015).

Dalším faktorem, který je nutno zmínit, jsou osobnostní charakteristiky. Werner (1989) v longitudinální studii charakterizoval faktory, které pozitivně podpořily vývoj skupiny dětí považovaných za „rizikové“: pozitivní temperament, nezávislost, aktivně se zapojovali do objevování nového, dobré komunikační schopnosti, ve školním věku měli dobré vrstevnické vztahy, dosahovali dobrých výsledků ve škole i mimoškolních aktivitách, na střední škole měli pozitivní sebepojetí a byli orientováni na úspěch. Bylo pro ně důležité aktivní zapojení do mimoškolních aktivit a podpora okolí mimo jejich rodinu. Je tedy zřejmé, že záleží nejen na vývojovém období, kdy dojde k narušení hranic, ale také i na míře rezilience osobnosti dítěte. Dalšími faktory je jistě i prostředí, vrstevníci a pravděpodobně i sociální vazby v širší rodině i mimo ni.

Z výpovědí je zřejmé, že se jednotlivé projevy spousifikace do značné prolínají. Nejedná se totiž čistě jen o dosazení dítěte do role partnera, ale velmi často je tento projev doprovázen i dalšími aspekty parentifikace (dítě jako rodič, popř. jako kamarád). Například rodina šestnáctileté dívky byla úplná, otec však byl většinu času pracovně mimo domov. Dcera tedy výrazně vypomáhala matce s povinnostmi (instrumentální parentifikace), konzultovala s matkou rodinné problémy či jiné záležitosti (spousifikace) a zároveň se jí matka kamarádsky svěřovala s milostnými návrhy

svých kolegů z práce (dítě jako kamarád). Ukazuje se tedy, že tyto projevy není vhodné posuzovat a popisovat odděleně. Dítě může v mnoha povinnostech zastupovat chybějícího rodiče a zároveň představovat emocionální partnerskou či kamarádskou podporu rodiče. Je tedy příhodnější zaměřit se na kontext celé rodinné situace.

Druhá skupina témat v této studii popisuje typy okolností vzniku spousifikace, kterých bylo detekováno devět. Vždy se jednalo o situace, kdy role jednoho z rodičů byla okolnostmi oslabena či chyběla úplně, a to proto, že byl nepřítomný fyzicky, nebo roli nebyl schopen plně vykonávat. Fyzická nepřítomnost nabývala následujících podob: dítě žije v domácnosti jen s jedním rodičem (po rozvodu či po smrti jednoho z rodičů), absence rodičů v domácnosti (rodiče často zůstávali mimo domov a svěřovali zodpovědnost za chod domácnosti jednomu z dětí). Oslabení rodičovské role bylo způsobeno nemocí jednoho z rodičů, partnerskými hádkami, zaměstnaností rodičů větším počtem jejich dětí či přítomností postiženého dítěte v rodině, výskytem násilí (nejčastěji zmiňováno bylo domácí násilí) v rodině, alkoholismem či workholismem jednoho z rodičů.

Domácí násilí či určitá forma týrání dítěte je jednou z nejčastěji uváděných příčin narušení hranic rodinného systému či zmatení rolí (např. Cummings & Davies, 1994). Dle Macfie et al. (2015) děti z těchto rodin ve výzkumech vykazují vyšší míru empatie vůči rodičům, naopak rodiče vykazují nižší míru empatie vůči svým dětem. Právě u rodin, kde dochází k domácímu násilí či podobnému typu násilí uvnitř rodinného systému, se současné poradenství věnuje nejvíce akutní pomoci a intervenci ve fázi od-poutání se rodiny od člena, který aktérem násilí (nejčastěji je to otec dětí, manžel či partner matky). Následné péči a doprovázení rodiny již tolik pozornosti věnováno není. V ní ale velice pravděpodobně dochází po odchodu/ vytržení agresora z rodiny ke vzniku tzv. „prázdného místa“. Aktér této role najednou zmizí a celá rodina začíná postupně přizpůsobovat podobu a obsah zastávaných rodinných rolí. Dá se tedy říci, že se v systému začínají přebudovávat hranice. U konkrétních případů z této studie bylo zřejmé, že jistým způsobem respondenti roli tohoto partnera nahrazovali. Z výsledků studie není možné přesně odlišit, do jaké míry šlo o potřebu matky a do jaké míry šlo o aktivitu dítěte. Z hlediska poradenské praxe je zřejmé, že tento fenomén by

měl být sledován a reflektován, aby popsáním mechanismem nezačal v rodinném systému vznikat další rizikový faktor, a aby děti a jejich matky dostaly šanci se nové role a hranice zdravě strukturovat. Zkoumání dynamiky rodiny po odchodu týrající osoby by mohlo výrazně přispět pro práci s těmito rodinami. Jiným a zároveň poměrně novým fenoménem zjištěným v této studii je workholismus jednoho či obou rodičů. I když rodina může zvenčí vypadat jako zdravě fungující a zabezpečená, opět je zde jistě těžší hranice mezi jednotlivými členy udržet. Rodič je často mimo domov a díky jeho absenci může k posunu hranic v rodinném systému docházet.

Třetí charakteristikou fenoménu spousifikace detekovanou touto studií byla aktivita dítěte jako činitele partnerského vztahu. Ukázalo se, že za okolností, kdy je rodina postavena do nové situace a přeskupuje své kompetence a role v rámci rodinného systému, je to někdy samo dítě, které více či méně tyto kompetence dobrovolně bere za své. Peris et al. (2008) podobné zjištění zmiňují při zkoumání rodičovského konfliktu. Říkají, že pokud se samotné dítě cítí v přímém rodičovském konfliktu ohroženo, zvyšuje se jeho tendence zapojit se do konfliktu aktivně, což vysvětlují snahou o urovnání konfliktu a tendenci získat znovu emoční jistotu. Ze získaných výpovědí vyplývá, že některé děti chtějí svým rodičům ulevit v tíživé situaci, některé za ně přebírají část povinností, jiné mají tendenci starat se o pohodlí rodiče. U některých výpovědí byla znát aktivní snaha dítěte dostat se do podobné role, kterou měl jeden z partnerů (např. otec) před odchodem (rozvodem) z rodiny. Jednalo se nejen o roli toho, který v rodině problémy konzultoval, případně rozhodoval, ale i toho, který matku kontroloval a řídil. V těchto případech nešlo jen o snahu rodiči pomoci, ale také vykazovat dominanci a převahu nad matkou. V přehledové studii Macfie a kolektiv (2015) dochází k závěru, že doposud není příliš známo, proč některé děti zmatení rolí zasáhne, a proč se jiné do této záměny „zatáhnout“ nenechají. Je to typem zmatení rolí (dítě jako rodič, dítě jako partner, dítě jako kamarád), kontextem a jeho rizikem, faktory dítěte (např. temperament), jinými mediátory a intervenujícími proměnnými? Tyto otázky otevírají široký prostor pro další výzkum. Z výše uvedených zjištění také plyne to, že by bylo velmi přínosné tento jev sledovat v rodinách longitudinálně.

Prezentovaný výzkum vykazuje řadu limitů, které lze přičíst charakteru výzkumného souboru. Jednalo se převážně o děti s problémy s chováním, jejichž výroky byly často až na hranici popsaného kontinua ve smyslu intenzity projevů. Při rozhovorech dětí z víceletých gymnázií se ukázalo, že podobné situace také zažívají, ale charakter jejich výpovědí ukazoval spíše na nižší intenzitu. Lze se tedy domnívat, že při vyšším zastoupení neklinické populace by nasycenost kategorií a doplnění kontinua na méně intenzivní straně spektra projevů mohla být vyšší.

Ve vzorku dětí a adolescentů také převažovali chlapci, což bylo do značné míry způsobeno zacílením náboru vzorku na střediska výchovné péče, kde převažují chlapci s problémovým či maladaptivním typem chování. Z tohoto důvodu bylo zaznamenáno méně výroků, které by mohly přiblížit spousifikaci v dyádě otec – dcera. Některé výzkumy v této oblasti rozdíl mezi pohlavím zmiňují (Peris & Emery, 2005; Jacobvitz, Hazen, Curran, & Hitchens, 2004). Chodorowová (1978) v tomto smyslu předkládá kulturní perspektivu, v níž většina společností ženy vnímá spíše jako pečovatelky a dívky bývají podporovány v chování, které je s touto rolí konzistentní. Chlapci bývají vedeni k rozvoji nezávislosti, kdežto dívky jsou pak častěji vtaženy do role rodiče. Chodorowová (1978) očekává, že zmatení rolí tedy bude častější u dívek, ale bude mít více ničujících následků ve vývoji u chlapců, jelikož to není to kongruentní s jejich rolí. Nabízí se zde i otázka, zda lze tento fakt pokládat za jednu z příčin, proč se maladaptivní chování projevuje častěji u chlapců (jak tomu alespoň četnost ve střediscích výchovné péče napovídá)? Bylo by zajímavé v následném výzkumu sledovat rozdíly u dcer/ synů ve vztahu k matkám/ otcům.

Jako další limit výzkumu je nutno uvést i roli výzkumníka v procesu sběru dat a jejich analýzy. Lze sice považovat za přínos, že stejný člověk prováděl jak rozhovory, tak přepisoval, analyzoval i kódoval, neboť se mohl při kódování opírat také o znalost kontextu, ve kterém data vznikla, ale pro práci s focus groups by bylo výhodnější vedení rozhovorů ve dvojici, a to jak pro doplnění otázek, tak pro případnou kontrolu a korekci examinátorů navzájem.

Tato studie spousifikaci částečně zmapovala z pohledu dětí. Jeden z dalších budoucích směrů je možnost zkoumat tento jev nadále kvalitativně v rámci retrospekce,

kdy by se jednalo o výpovědi rodičů o svém vztahu s jejich rodiči, případně o retrospektivní výpovědi lidí s problémy v oblasti sexuality o jejich vztahu s rodiči. Podle klinických zkušeností a empirického výzkumu totiž dochází k transgeneračnímu přenosu narušení hranic nebo vzorců chování v rámci rodinného systému (Brook, Lee, Finch, & Brown, 2012). Nicméně doposud málo studií zaznamenalo zmatení rolí z pohledu rodiče. Dle studie Vulliez-Coadyové a kolektivu (2013) tento typ měření velmi rychle identifikoval dyadické vztahy a problematiku kontrolovaného chování v dětství a následný vývoj psychopatologie v dětství a adolescenci. Zaměření se na zmatení rolí konkrétně z rodičovského pohledu by mohlo pomoci zjistit souvislosti, jak vzniká a vyvíjí se dyadický vztah mezi rodičem a dítětem.

Důležitost zkoumání fenoménu narušení hranic a zmatení rolí pro psychologickou praxi zmiňuje i Byng-Hall (2002) v souvislosti parentifikace a poruch chování. Říká, že parentifikace nebývá často díky různým formám poruch chování rozpoznána. Dítě, které v domácím prostředí přebírá roli rodiče (příčinou může být např. alkoholismus), stará se o sebe, mladší sourozence i o rodiče, se ve vnějším prostředí může jevit jako problémové (ve škole má obtíže s učením a chováním). Macfie et al. (2015) zdůrazňují, že je sice zřejmé, že zmatení rolí ovlivňuje negativně dětský vývoj, ale celá šíře tohoto problému není dostatečně zatím rozpoznána a řešena. V tomto kontextu lze hovořit o přítomnosti tzv. kaskádovitěho efektu, kdy problémy na určitém vývojovém stupni ovlivňují problémy následující. Uvažují nad podobou intervencí pro rodinu a zdůrazňují důležitost poradenství, které může být silným nástrojem pro monitorování a ovlivnění procesu zmatení rolí. Upozorňují však také na to, že ne všechny rady odborníků přivádějí dítě zpět na adaptivní cestu vývoje. Aby se totiž mohl normalizovat vztah mezi rodičem a dítětem, je nutné, aby intervence byla zejména citlivá k vývojovým aspektům.

3.6 Závěr

Respondenti tohoto výzkumu pocházeli převážně ze středisek výchovné péče, která jsou určena pro děti a dospívající s problémy v chování. Mnoho z nich mělo bohaté zkušenosti nejen s parentifikací, ale i se zjišťovanou spousifikací. Vzhledem k tomu, že již v rané adolescenci získali v některých oblastech kompetence a plnili povinnosti jako zkušení rodiče či dospělí, v jiných dovednostech, adekvátních svému věku, spíše selhávají. Pokud jim v domácím prostředí je dán prostor, často mohou přijmout do svého repertoáru chování prvky dominance a autority, které staví jejich rodiče do hierarchicky podřízeného postavení. Tyto děti a dospívající pak selhávají často ve chvíli, kdy dojde ke konfrontaci s autoritou mimo domov, nejčastěji pak s učiteli ve škole.

V poradenství je vždy v práci s rodinou definována zakázka. Je nutné si položit následující otázky: Do jaké míry bývá formulována rodiči? A do jaké míry pak rodiče na jejím naplnění doopravdy spolupracují? V těchto případech se velmi často řeší následky, ne příčina. Je zřejmé, že diskuse nad problematikou hranic rodinného systému, v tomto specifickém případě o nezdravém partnerském vztahu mezi rodičem a dítětem, by mohla být přínosem pro stávající poradenský systém. Jak naznačují výsledky předchozích studií i studie této, narušení hranic rodinného systému, v jeho různých formách, má převážně destruktivní efekt na vývoj dítěte a je pravděpodobně mnohem častější příčinou dětských obtíží, než se doposud předpokládalo. V poradenství je tedy důležité na tento fakt poukázat, vysvětlit jeho dopady a podpořit rodiče, aby byli pro své děti ochranou a aby porozuměli správně jejich potřebám.

3.7 Literatura

Barnett, B. & Parker, G. (1998). The parentified child: Early competence or childhood deprivation? *Child Psychology and Psychiatry Review*, 3(4), 145-154

Byng-Hall, J. (2002). Relieving parentified children's burdens in families with insecure attachment patterns. *Family Process*, 41(3), 375-388

Brook, J. S., Lee, J. Y, Finch, S., J. & Brown, E., N. (2012). The association of externalizing behavior and parent-child relationships: An intergenerational study. *Journal of Family Study*, 21, 418-427

Cummings, E. M. & Davies, P. T. (1994). Marital conflict and child adjustment: An emotional security hypothesis. *Psychological Bulletin*, 116(3), 387-411. doi:10.1037/0033-2909.116.3.387

Chase, N. D. (1999). Parentification: An overview of theory, research and societal volumes. In N. D. Chase (Ed.) *Burdened Children* (pp 3-33). Thousand Oaks, CA: Sage.

Chodorow, N. (1978). *The reproduction of mothering: Psychoanalysis and the sociology of gender*. Berkley, CA: University of California Press.

Davies, P. T., Harold, G. T., Goeke-Morey, M. C. & Cummings, E. M. (2002). Child emotional security and interparental conflict. *Monographs of the Society for Research and Child Development*, 67, 27-62

Ferjenčík, J. (2000). Úvod do metodologie psychologického výzkumu. Praha: Portál.

Grych, J. H. & Fincham, F. D. (1990). Marital conflict and children's adjustment: A cognitive-contextual framework. *Psychological Bulletin*, 108, 267-272

Hooper L. M. (2007). The application of attachment theory and family systems theory to the phenomena of parentification. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 15(3), 217-223.

Hooper, L. M., Marotta, S., A. & Lanthier, R., P. (2008). Predictors of growth and distress following childhood parentification: A Retrospective Exploratory Study. *Journal of Child and Family Studies*. 17, 693-705

Hooper, L. M. & Wallace, S. A. (2010). Evaluating the parentification questionnaire: psychometric properties and psychopathology correlates. *Contemporary Family Therapy*, 32, 52-68.

Jacobvitz, D., Hazen, N., Curran, M. & Hitchens, K. (2004). Observations of early triadic family interactions: Boundary disturbances in the family predict symptoms of depression, anxiety, and attention-deficit/hyperactivity disorder in middle childhood. *Development & Psychopathology*, 16, 577-592

Kerig, P. K. (2005). Revising the construct of boundary dissolution: A multidimensional perspective. *Journal of Emotional Abuse*, 5(2/3), 5-42

Kerlinger F. N. (1972). *Základy výzkumu chování*. Praha: Academia.

Koutná Kostínková, J. & Čermák, I. (2013). Interpretativní fenomenologická analýza. In Miovský M. (Ed.), *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy* (pp. 9-43). Brno: Masarykova Univerzita

Macfie, J., Brumariu, L. E. & Lyons-Ruth, K. (2015). Parent-Child Role-Confusion: A critical Review of an Emerging Concept, *Developmental Review*. Doi: 10.1016/j.dr.2015.01.002

Cummings, E. M. & Davies, P., T. (2009). Constructive and destructive marital conflict, emotional security, and children's prosocial behavior. *Child Psychology and Psychiatry*, 50(3), 270-279

Peris, T. S. & Emery, R. E. (2005). Redefining the parent-child relationship following divorce: Examining the risk for boundary dissolution. *Journal of Emotional Abuse*, 5, 169-189

Peris, T. S., Goeke-Morey M. C., Cummings E. M. & Emery R. E. (2008). Marital conflict and support seeking by parents in adolescence: Empirical support for the parentification construct. *Journal of Family Psychology*, 22(3), 633-642

Perrin, M. B., Ehrenberg, M. F. & Hunter M. A. (2013): Boundary Diffusion, Individuation, and Adjustment: Comparison of Young Adults Raised in Divorced Versus Intact Families, *Family Relations*, 62, 768 – 782, DOI:10.1111/fare.12040

Smith, J. A., Flowers, P. & Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research*. London: Sage Publications.

Vulliez – Coady, L., Obsuth, I., Torreiro Casal, M., Ellertsdottir, L. & Lyons – Ruth, K. (2013): Maternal role confusion: Relations to maternal attachment and mother-child interaction from infancy to adolescence. *Infant Mental Health Journal*, 34(2), 117-131, DOI: 10.1002/imhj.

Werner, E. E. (1989). High-risk children in young adulthood: A longitudinal study from birth to 32 years. *American Journal of Orthopsychiatry*, 59, 72-81

4 Dotazník zmatení rolí pro adolescenty: Sdělení o vývoji sebeposuzovací metody

4.1 Úvod

Zmatení rolí (*role confusion*), které je také označováno např. jako parentifikace (*parentification*) či záměna rolí (*role reversal*), je relativně častým jevem, který se vyskytuje v rodinných systémech v různé intenzitě. Jedná se o situace, v nichž je dítě tlačeno do přebírání rolí či kompetencí v rodině, které jsou pro něj vývojově neadekvátní (Jurkovic, 1997; Vulliez-Coady, Solheim, Nahum, & Lyons-Ruth, 2016). Dle Macfieové, Brumariuové a Lyons-Ruthové (2015) je zmatení rolí úzce spojeno s oslabením rodičovské role, kdy rodič ustupuje ze své role a dítě toto chybějící místo zaplňuje, přebírá potřebné kompetence, které se z rodinného systému vytratily. Rodina tedy funguje jako organizmus, snaží se udržet či obnovit rovnováhu uvnitř systému. Bylo opakovaně prokázáno, že narušení hranic rodinného systému může mít vliv na vývoj a adaptaci dětí. U dětí se mohou objevit internalizované a externalizované problémy v chování, v dospívání a dospělosti zvýšená depresivita, problémy s nízkým sebevědomím, častější somatizace (např. Grych & Fincham, 1990; Macafie, Houts, McElwain, & Cox, 2005). Z dosavadních zjištění vyplývá, že tento negativní efekt působí tehdy, kdy jsou nároky na zvládnání rodičovských kompetencí výrazným způsobem pro dítě vývojově neadekvátní a pokud je zároveň tato situace dlouhodobá. Pro dítě tak představuje nadměrnou zátěž a je pro něj velmi náročná. Pokud dítě přebírá povinnosti či kompetence krátkodobě a je schopno je dobře zvládat, může docházet spíše k pozitivním dopadům na jeho psychický stav a vývoj (například zvýšení sebehodnocení - Van der Milj & Vingerhoets, 2017; Lewandowska-Walter, Borchet, Rostowska, Polomski, & Peplinska, 2017). Faktorem, který vstupuje do podoby vnímání přebírání rodičovských kompetencí dětmi, je kulturní a socioekonomický kontext (Vulliez-Coady, Solheim, Nahum, & Lyons-Ruth, 2013). Dle ekologické teorie

(Bronnfebrenner, 1979) vývoj dítěte ovlivňuje jak jeho blízké prostředí (vztahy s rodiči, vztahy mezi rodiči, historie rodiny) tak vzdálenější kontext, jako jsou společenské a kulturní normy. V kulturách, které jsou tradičně kolektivistické, kde rodiny žijí více pospolu je přirozenější, že se jednotlivé povinnosti i role přebírají. Např. dle Hardwaye a Fuligniho (2006) adolescenti z Mexika a Latinské Ameriky tráví pomáháním v domácnostech více času oproti svým vrstevníkům z Evropských zemí.

Zmatení rolí má tedy mnoho podob, od přechodné, krátkodobé, a tedy méně náročné po dlouhodobou a zatěžující. Pro podobu zmatení rolí je důležitá celá řada faktorů – jedná se o strukturu rodiny (zda je úplná, rodič je osamělý apod.) a její socioekonomické zařazení, dále pak o charakteristiky dynamiky a fungování rodiny (např. koheze, jasnost a podoba hranic mezi subsystemy, flexibilita, vřelost apod.). Na základě zkušeností z rodinné terapie Byng-Hall (2002) považuje výskyt zmatení rolí v rodinách za mnohem více běžný, než se běžně předpokládá. Za důležitou pokládají detekci tohoto fenoménu v rodinách, a tím pádem i tvorbu nástroje, který by zjišťoval míru a typ zmatení rolí v rodinách, Hooperová, Doelherová, Wallaceová a Hannahová (2011). Tato studie představuje tvorbu dotazníku, který by měl zachycovat fenomén zmatení rolí z perspektivy dospívajících. Při jeho tvorbě vycházíme ze zastřešujícího konceptu, kterým je zmatení rolí (*role confusion*), pod který lze zařadit jak parentifikaci (dítě jako rodič – *child as a parent*), spousifikaci (dítě jako partner – *child as a spouse*) a také situaci, kde je dítě pro rodiče v roli kamaráda (*child as a peer*). Jednotlivé koncepty, jako je parentifikace, převrácení rolí, spousifikace, narušení hranic rodinného systému, mají společný aspekt, kterým výměna rolí mezi rodičem a dítětem buď v psychické – emocionální podobě nebo/a instrumentální podobě (Macfie et al., 2015). K použití termínu zmatení rolí (*role confusion*) se přiklání také Vulliez-Coadyová, Obsuthová, Torreiro-Casalová, Ellertsdottirová a Lyons-Ruthová (2013), kteří se domnívají, že v tomto termínu je zahrnuta míra, jak moc rodič ustupuje ze svých rolí a jak moc dítě přebírá zodpovědnost v dyádě rodič – dítě oproti převrácení rolí (*role reversal*), kde se jedná o kompletní „výměnu“ rolí, což lze považovat za extrémní podobu v rámci kontinua zmatení rolí. K jednotnému a zastřešujícímu pojmu zmatení

rolí se přikláníme také na základě našich dosavadních zjištění při mapování fenoménu spousifikace (více viz Pivodová & Lacinová, 2016).

4.1.1 Odlišnosti v rodičovsko-dětských dyádách

Dosavadní zjištění naznačují, že dyadické vztahy mezi rodiči a dětmi nabývají kvalitativně odlišné podoby v kontextu pohlaví, tzn., zda se jedná o vztah matka-dcera, matka-syn, otec-dcera, otec-syn. Většina studií (např. Koerner, Wallace, & Jacobs-Lehman, 2004; Nuttall, Valentino, & Borkowski, 2012; Trentacosta, Criss, Shaw, Laccourse, Hyde, & Dishion, 2011) se zaměřuje na vztah mezi matkou a dítětem. Pravděpodobně mimo jiné i proto, že po rozvodu, což je jeden z výrazných faktorů pro rozvoj narušení hranic rodinného systému a pro rozvoj parentifikace (např.: Jurkovic, Thirkield, & Morrell, 2001, Afifi & Schrodt, 2003), jsou matky stále těmi, kterým bývá nejčastěji dítě přiděleno do péče, nebo prostě proto, že otcové rodiny s dětmi opouští častěji než matky. Několik studií, které sledovaly oba rodiče (Amato & Afifi, 2006; Hetherington, cit. dle Perrin, Ehrenberg, & Hunter, 2013) dokládá, že matky sice více zapojují děti do emocionální parentifikace než otcové, nicméně pokud otcové výrazněji citově spoléhají na své děti, negativní dopady v oblasti emocí jsou větší, než tomu je u matek (Hetherington, cit. dle Perrin, Ehrenberg, & Hunter, 2013). Je pravděpodobné, že tento rozdíl je způsoben tím, že z hlediska genderově stereotypního vnímání otců se jedná o netypickou situaci. Když otec potřebou emoční opory od dítěte projevuje jistou „slabost“, může to způsobovat vyšší míru emočního stresu pro dítě. Dle výsledků Perrinové, Ehrenbergové a Huntera (2013) jsou matky mnohem náchylnější k parentifikaci dětí než otcové, otcové totiž obecně na své děti spoléhají mnohem méně. Studie tedy potvrdila zvýšené riziko parentifikace v dyádě matka-dítě než otec-dítě. Vliv na míru parentifikace má také zapojení otce do výchovy dítěte (Fullinwider-Bush & Jacobvitz, 1993) Pokud se otec do výchovy zapojuje, tak míra parentifikace ve vztahu matka-dítě klesá. Doposud je málo známo o tom, jak přispívají otcové ke vzniku zmatení rolí. Vztahy a jejich dynamika v rozvedených rodinách zvyšuje riziko, že rodiče mohou vyžadovat od dětí emocionální podporu. Výzkumníci se

doposud spíše zabývali následky zmatení rolí, ale nezahrnovali do výzkumů, zda se jednalo o matky či otce, nebo do svých výsledků zahrnovali pouze matky. Domníváme se, že jde o další mezeru v poznání, kterou je potřebné zaplnit.

4.1.2 Měřicí nástroje zaměřené na výpovědi dětí

Způsobem, jak zjišťovat a měřit míru zmatení rolí/parentifikace v rodinném systému, se zabývalo od 80. let minulého století několik výzkumníků. Georgeová, Kaplanová a Mainová (1984) byli jedni z prvních, kteří zahrnuli dotazování na převrácení rolí (*role reversal*) v rámci Adult Attachment Interview (Macfie, Brumariu, & Lyons-Ruth, 2015). Tato metoda je primárně zaměřena na reprezentaci vazby v dětství. Je svým charakterem retrospektivní, měří tedy převrácení rolí v průběhu dětství, ale jedná se o zpětné hodnocení z pozice dospělého. Jinou retrospektivní metodou na detekci parentifikace v dětství, která má podobu sebehodnotící škály, je *Parentification Scale*, kterou vyvinuli Mikaová, Bergner a Baum (1987).

V následujících letech se většina výzkumníků snažila měřicí nástroje vylepšovat, nicméně stále se jednalo o retrospektivní sebehodnotící metody, kdy již dospělí retrospektivně hodnotili situaci v rodině během svého dětství. *Parentification Questionnaire – Adult* vyvinuli Sessions a Jurkovic (1986, cit. dle Jurkovic, 1997). Modifikovanou verzí pro dospívající je Godsallův a Jurkovicův *Parentification Questionnaire – Youth* (1995, cit. dle Jurkovic, 1997). Jedná se o sebehodnotící dotazník pro děti a mládež, který ovšem není dohledatelný v plném znění, není tedy známo, pro jaké věkové rozpětí byl používán a s jakými výsledky. Z výše zmíněného dotazníku Sessions a Jurkovic *Parentification Questionnaire – Adult* a na základě teorie rodinného systému vyvinuli Jurkovic a Thirkied v roce 1998 další třicetipoložkový sebehodnotící dotazník, který měl zachycovat i míru parentifikace. *Parentification Questionnaire (PQ)* je koncipován opět jako retrospektivní, byl tedy určen pro dospělé osoby, kteří subjektivně hodnotili dle vzpomínek na své dětství, do jaké míry přebírali kompetence za rodiče. PQ zachycuje tři faktory: *instrumentální parentifikaci (instrumental*

parentification), *emocionální parentifikaci (emotional parentification)* a *vnímání nespravedlnosti (percieved unfairness)*. První dva faktory zachycují typy parentifikace. Subškála *vnímání nespravedlnosti* dle Jurkovic, Morrella a Thirkielda (1999) měří vzájemný vztah s rodiči (např. „Z nějakého důvodu pro mě bylo obtížné rodičům důvěřovat.“; „Členové rodiny pro mě měli velké porozumění.“; Jurkovic & Thirkield, 1998, cit. dle Hooper & Wallace, 2010, str. 61). Tato subškála popisuje míru, v jaké vnímá zkoumaná osoba parentifikaci jako spravedlivou.

V roce 2011 vyvinula Hooperová spolu s Doehlerovou, Wallaceovou a Hannahovou *The Parentification Inventory*. Výzkumnice postrádaly v metodě *Parentification Questionnaire* zohlednění kulturního kontextu. Upozornily, že vnímání spravedlnosti/nespravedlnosti může být kulturně podmíněné. To znamená, že vnímání nespravedlnosti je ovlivněno obecně přijímanými normami společnosti a očekáváním okolí. Dalším aspektem, který chtěly do měření doplnit, byl směr – ke komu parentifikace směřuje. Jejich cílem tedy bylo vytvořit dotazník, který by zahrnoval jak detekci procesů instrumentálního a emocionálního chování, tak kulturní kontext a „směr“ parentifikace (zda je směřována k sourozenci či rodiči). Prostřednictvím explorační a konfirmační faktorové analýzy byly identifikovány z položek tři faktory: 1) parentifikace směřovaná na rodiče (*parent focused parentification*); 2) parentifikace směřovaná na sourozence (*sibling focused parentification*); a 3) výhody parentifikace (*percieved benefits of parentification*). Jedná se také o sebehodnotící retrospektivní nástroj.

Výzkumníci se dále pokoušeli zjišťovat míru zmatení rolí nejen retrospektivně, ale také aktuálně - přímo od dětí a adolescentů. Tyto metody shrnují Vuliez – Coadyová et al. (2013). U dětí mezi 2,5-8 lety zmiňují použití hodnocení kresby (Fury, Clarkson, & Stroufe, cit. dle Vuliez – Coady et al., 2013), či pozorování interakce mezi rodičem a dítětem při hře s panenkou (*doll play stories*), kdy je zaznamenáváno, do jaké míry dítě rodiče kontroluje a řídí. Byly zde detekovány dva typy chování, a to řízené pečující chování (*controlling - caregiving behaviour*) a řízené trestající chování (*controlling punitive behaviour*) (Cassidy & Marvin, 1992). Sebehodnotící metodou pro

adolescenty je dotazník *Inadequate Boundaries Questionnaire (IBQ)* výzkumníků Mayseslové a Sharfové (2009). Ten měří vnímanou míru narušení hranic mezi dospívajícím a rodičem. Zmíněné metody jsou určeny buď pro mladší děti, nebo neměří fenomén zmatení rolí. V současné době tedy chybí metoda, která by byla zaměřená konkrétně na zmatení rolí a její projevy, zároveň je detekovala aktuálně u adolescentů.

4.1.3 Měřicí nástroje zaměřené na výpovědi rodičů

Převažující výzkumné zaměření na výpovědi dětí, a to převážně z retrospektivní perspektivy, způsobilo vznik jisté mezery v poznacích týkajících se problematiky narušení hranic v rodinných systémech. Vuliez-Coadyová s kolektivem (2013) upozorňují, že studie zaměřené na dyadické vztahy a zmatení rolí v rodině v různých podobách využívaly převážně pohled dítěte, a to jak perspektivu samotných dětí vypovídajících o aktuální situaci, ale především se jednalo o sebehodnotící dotazníky, v nichž dospělí retrospektivně hodnotili vztahy s rodiči v dětství. Další studie zmatení rolí začaly sledovat také rodičovské chování, které pravděpodobně souvisí s narušením hranic rodinného systému, kterým je například rodičovská beznaděj nebo závislé chování (např.: George & Solomon, 1989; Sroufe, Jacobvitz, Mangelsdorf, DeAngelo, & Ward, 1985).

Potřeba zkoumat chování rodičů a dětí v rámci narušení rodinného systému i z pohledu rodiče vedla výzkumníky k vytvoření několika metod, které se postupně zdokonalovaly pro potřeby jednotlivých studií.

Experience of Caregiving Interview (ECI), Solomon & George, 1996) je polostrukturovaný rozhovor upravený Georgeovou a Solomonovou (1996) z původního Aberova rozhovoru *Parent Development Interview (PDI)*, Aber et al. 1985). Ten zjišťuje rodičovskou reprezentaci afektivních zkušeností se sebou a se svým dítětem. Rozhovor PDI byl různými autory modifikován (např.: Button, Pianta, & Marvin, 2001; Mayseslová, 2006), Mayseslová a Sharfová (2006) přidaly do svého kódovacího systému škálu zmatení rolí (cit dle Vuliez-Coady a kol. 2013).

Zmíněný ECI je navržen tak, aby vedl rodiče k reflexi událostí, které zažívali se svými dětmi a emocích s těmito událostmi spojenými. Rodiče mají za úkol sami sebe popsat jako rodiče, popsat své zkušenosti a emoční prožívání ve vztahu k jejich dítěti (např. radost, pocity viny, hněv). Rodiče mají uvést pět přídavných jmen, která podle nich vystihují jejich vztah s dítětem a svou volbu zdůvodnit a podložit konkrétními příklady. Pozornost je dále věnována situacím, které jsou spojeny s pravděpodobnou aktivací vazby u dítěte (např. separace, vstup do školy).

Pomocí ECI definovala Solomonová s kolektivem (1995) rodičovskou bezmoc (*parental helplessness*) jako důležitý faktor související se zmatením rolí z pohledu rodiče. Solomonová a Georgeová (1996) zjistily, že pocit bezmoci rodiče ve vztahu k dítěti souvisel s kontrolujícím chováním dítěte směrem k rodiči. Tyto výsledky byly replikovány na dalším vzorku matek ze střední třídy a jejich dětí předškolního věku (Solomon & George, 2006). Na základě těchto studií vyvinuly autorky sebehodnotící dotazník měřící rodičovskou bezmoc pro matky *The Caregiving Helplessness Questionnaire (CHQ)*; George & Solomon, 2011). Dotazník je určen pro matky dětí ve věku 3-11 let. Dvacetipoložkový dotazník obsahuje 3 faktory: mateřskou bezmoc (*mother helpless*), strach matky o dítě (*mother - child frightened*) a péče o dítě (*child caregiving*).

Vulliez-Coadyová a Lyonsová-Ruthová (2009) vytvořily kódovací systém, který využívaly pro kódování polostrukturovaných rozhovorů ECI - *The Parental Assessment of Role Confusion Scale (PARC)*. Rozlišily a popsaly 9 dimenzí zmatení rolí: a) potřeba emocionální podpory od dítěte, b) indikátory sexualizace ve vztahu s dítětem, c) rovnost či obrácení hierarchického vztahu s dítětem, d) rodičovskou bezmoc v interakci s dítětem, e) rodičovská potřeba instrumentální a finanční pomoci, f) obava a ochraňování rodičů dětmi g) rodiče vyjadřují slabost vůči svému dítěti, h) když se ptáme na dítě, vztahuje výroky na sebe, i) popis agresivního, nepřátelského chování dítěte vůči rodiči. Analýza odpovědí pomocí PARC tedy umožňuje kategorizovat vnímané interakce mezi rodičem a dítětem z pozice rodičů.

Lyons-Ruthová s kolegy vyvinula kódovací systém pro interakci rodiče a dítěte - *The Goal – Corrected Partnership in Adolescence Coding Systems (GPACS*, Lyons-Ruth, Bureau, Riley, & Atlas-Corbett, 2009). Pomocí něj probíhá kódování nahrávek interakce mezi matkou a dítětem, kdy matka a adolescent byli účastni jedné hodiny rozhovoru a potom následovalo nestrukturované pětiminutové setkání, poté deset minut rozhovoru na téma neshody v jejich vztahu. Metoda zahrnuje jak zjišťování zmatení rolí v rámci dyády rodič/adolescent, tak měří trestající a pečující kontrolované chování dětí ke svým rodičům.

Metody na zjišťování narušení hranic rodinného systému z pozice rodiče jsou cenné jak pro rozšiřování poznatků, tak při terapeutické práci. Díky nim lze získat komplexnější informace o mechanismu přebírání kompetencí a rolí v rodinném systému. Umožňují také zjistit, do jaké míry a jakým způsobem se rolí jeden z rodičů vzdává, případně jak je jeho dítě přebírá a kdo z nich je v této situaci aktivnějším činitelem.

4.1.4 Tvorba dotazníku zmatení rolí pro adolescenty

O zachycení fenoménu zmatení rolí/parentifikace pomocí dotazníků či polostrukturovaných rozhovorů se snaží již několik dekad celá řada výzkumníků. Nejčastěji se jedná o dotazníky retrospektivní, jejichž použití má výhodu při kauzálním zjišťování důsledků zmatení rolí na psychický vývoj. Dále je využíváno i dotazování rodičů na jejich chování vůči dětem. Zachycení chování parentifikujícího rodiče je významné také pro využití těchto poznatků v poradenství a terapii rodiny.

Naším záměrem je podívat se na problematiku kostruktů zmatení rolí aktuálně z pohledu dospívajícího. Doposud se aktuální změny rolí v rodinném systému zjišťovaly pomocí rozhovorů buď s rodiči, převážně s matkami, nebo se zjišťovaly retrospektivně od dětí, které v době dotazování byly již dospělé. V současné době chybí metoda, která by detekovala a rozlišovala zmatení rolí u dětí aktuálně.

Cílem této studie je tvorba dotazníku, který by zachytil míru zmatení rolí tak, jak ji aktuálně prožívají adolescenti. Při tvorbě dotazníku bude kladen důraz na jeho srozumitelnost, jednoduchost a pokud možno stručnost při zachování pokrytí různých aspektů fenoménu zmatení rolí. Dotazník aspiruje na nižší počet položek, než tomu bylo u starších metod. Záměrem též je, aby byl vhodný pro celé období adolescence (cca od 11 do 18 let), a také pro dospívající s různou úrovní kognitivních schopností (děti s různou kvalitou pozornosti, schopnosti soustředění, různým stupněm IQ). Dotazník by měl nově také zachytit případné rozdíly v podobě zmatení rolí v jednotlivých dyádách (matka-dcera, matka-syn, otec-dcera, otec-syn). Dosavadní metody (např. *Parentification Questionnaire – Adult, Parentification Inventory*) měřily zmatení rolí a přebírání kompetencí pouze obecně (např.: „*Jednotliví členové rodiny se za mnou chodí svěřovat se svými problémy.*“). Nástroje tak zatím nijak nezohledňovaly, který z rodičů nebo členů rodiny se dítěti chodí svěřovat se svými problémy, přestože se celá řada výzkumníků domnívá, že nejen míra zmatení rolí, ale také to, v jaké dyádě rodič-dítě se odehrává, má odlišný dopad na ukazatele adaptace a psychického vývoje (např.: Amato & Afifi, 2006; Macfie, Houts, McElwain, & Cox, 2005).

Lze tedy předpokládat, že může mít pro dítě či dospívajícího odlišný dopad to, zda se mu svěřuje s problémy otec či matka, ale také to, zda se svěřují synovi či dceři. Na základě výše uvedeného by měl nový nástroj splňovat následující kritéria: 1) mělo by se jednat o percepci rodinné situace dospívajícím, 2) měl by zachycovat aktuální stav a míru zmatení rolí v rodině, 3) měl by být jednoduchý, srozumitelný a krátký při zachování obsahové šíře konceptu zmatení rolí, a 4) měl by zachycovat zmatení rolí ve vztahu k matce a otci odděleně.

Tvorba dotazníku Zmatení rolí pro adolescenty probíhala v několika krocích. Postup tvorby dotazníku je tak dokumentován prostřednictvím dvou studií, které na sebe navazují. Na základě výsledků předchozích výzkumů, existujících metod a vlastní kvalitativní studie (viz dále) byly vytvořeny jednotlivé položky, které byly podrobeny kognitivnímu interview s adolescenty. Po úpravě položek byla provedena

první pilotáž. Po analýze byly některé položky změněny. Takto upravený dotazník procházel druhou pilotáží.

4.2 Studie I

4.2.1 Metoda

Tvorba dotazníku Zmatení rolí pro adolescenty (ZRA): Pilotáž I

Tvorbě dotazníku předcházela realizace kvalitativní studie Pivodové a Lacinové (2016), která měla za cíl popsat fenomén spousifikace, která je jedním z typů zmatení rolí. Byly detekovány tři kategorie, pomocí kterých je možno tento fenomén charakterizovat: typy spousifikace, okolnosti vzniku spousifikace a dítě jako aktér spousifikace – míra jeho aktivního zapojení. Jednotlivé typy spousifikace (Pivodová Lacinové, 2016) položky retrospektivního sebehodnotícího dotazníku Parentification Questionnaire (PQ) Jurkovic a Thirkieda (1998) sloužily jako východisko pro tvorbu položek dotazníku ZRA.

Zjištěných typů spousifikace, které se manifestují v projevech chování a přejímaných kompetencích, bylo popsáno celkem šestnáct (např. *starost o chod domácnosti, rodič si jde pro radu*). Dotazník PQ je tvořen třiceti položkami, které popisují konkrétní chování v rámci parentifikace. Pro zachování jednoduchosti a nižšího počtu položek byly kategorie, které mají podobný význam sloučeny. Například ze dvou kategorií typů spousifikace *“pomoc s prarodiči”* a *“pomoc se sourozenci”* a zároveň z otázky č. 6 z dotazníku PQ (*„Byl jsem často zodpovědný za péči o člena rodiny. Např.: umývání, krmení, oblékání, atp.”*) a z položky č. 19 z PQ (*„Často mě rodiče žádali o pomoc se sourozenci“*), které mají téměř totožný význam, byla vytvořena nová položka: ***“Pomáhám rodinným příslušníkům s úkoly, na které nestačí (např. sourozencům s domácími úkoly, babičce s nákupem).”*** Lze předpokládat, že význam i typ zmatení rolí rolí je natolik podobný, že sloučíme-li osoby (v našem případě sourozenec, babička), kterým dítě pomáhá, bude zachován typ zmatení rolí, který chceme měřit. Jiným příkladem

sloučení je kategorie typů spousifikace *“financování potřeb rodičů”* a *“podíl na financování domácnosti”*. V dotazníku PQ byla použita tato formulace *“Pomáhám rodičům zvládnout jejich finanční problémy (např. Nakupuji, platím některé účty).”*, která dobře reprezentuje námi zjištěné kategorie a byla tedy ponechána v dotazníku ZRA beze změny. Na základě jednotlivých typů spousifikace a položek z PQ bylo vytvořeno 9 položek (celé znění viz Přílohy č. 1) s instrukcí. Respondenti tyto položky hodnotí na pětibodové Likertově škále (*vůbec mne to nevystihuje – úplně mne to vystihuje*).

Tato verze dotazníku byla podrobena kognitivnímu interview. Rozhovory, které měly za cíl ověření srozumitelnosti položek, byly realizovány s dvěma jedenáctiletými (raná adolescence) dvěma čtrnáctiletými (střední adolescence) a dvěma sedmnáctiletými adolescenty (pozdní adolescence). Vzniklo tedy šest různých verzí komentářů a poznámek k již formulovaným položkám, ze kterých byla následně vytvořena verze společná. Komentáře a připomínky k položkám se očekávatelně lišily v závislosti na věku adolescentů zcela v souladu s teorií kognitivního vývoje dle Piageta (Piaget & Inhelderová, 2014). Pro nejmladší adolescenty byly předložené položky příliš abstraktní a potřebovali více konkrétních příkladů oproti starším adolescentům, které naopak konkrétní příklady spíše rušily. Při revizi formulací jednotlivých položek byl brán zřetel jak na jednotlivé připomínky respondentů, tak na kognitivně-vývojové hledisko, jednotlivá znění položek se přizpůsobovaly převážně těm nejmladším. Položky byly upraveny tak, aby byly co nejvíce obecné (respondenti z pozdní adolescence zmiňovali, že pokud jde o konkrétní formulace, tak se cítí být naváděni do určité formy odpovědi), u většiny z nich je v závorce uveden příklad pro lepší srozumitelnost (což byl požadavek respondentů z rané adolescence, kdy obecné formulace pro ně byly příliš abstraktní, a požadovali vysvětlení pomocí konkrétních příkladů). Například u položky *„Máma nebo táta za mnou chodí pro radu ve věcech, o kterých by měli rozhodovat spíše oni sami.”* respondenti v rámci kognitivního interview zmiňovali její nejasnost a víceznačnost ve formulaci *„oni sami”*. Tato položka byla tedy přeformulována následovně tak, aby obsahovala jasnou myšlenku, že jde o rozhodování, které přísluší rodičům případně jiným dospělým: *„Máma nebo táta ode mě chtějí*

poradit ve věcech, o kterých si myslím, že by se měli radit mezi sebou nebo s jinými dospělými.” U položky: *„Často doma uklízím nejen po sobě, ale i po ostatních (např. po mladším sourozenci, po rodičích).”*, došlo k obsahovému zpřesnění, rozšíření a uvedení příkladů: *„Uklízím doma po sobě, ale i po ostatních (např. po mladším sourozenci, po rodičích), nebo vykonávám domácí práce za ostatní (např. vařím, peru)”*. Z položky byl odstraněn kvantifikátor frekvence „často“, který byl pro respondenty matoucí a nejednoznačný. Byly upraveny i slovní kotvy u hodnocení Likertovou škálou na *“úplně to na mě sedí - vůbec to na mě nesedí”*, které se více blíží běžně užívanému jazyku adolescentů než původní verze (*„vůbec mě to nevystihuje – úplně mě to vystihuje“*).

Dotazník s devíti sebehodnotícími položkami prošel první pilotáží. Položky v Pilotáži I byly označeny písmeny v abecedě, aby byly odlišeny od následné Pilotáže II (viz níže), kde jsou položky přeformulované a jsou očíslovány. Cílem pilotáže bylo ověření vnitřní konzistence a faktorové příslušnosti položek.

Výzkumný postup

Pilotáž proběhla v říjnu 2016 na gymnáziu na severní Moravě. Účastnilo se jí 58 respondentů ze šestiletého gymnázia, respondenti byli ve věku 13-17 let. Proces výběru vzorku byl podmíněn souhlasem ředitele gymnázia s účastí studentů školy ve výzkumu, dále byly vybrány třídy, jejichž žáci korespondovali s požadovaným věkem účastníků. V těchto třídách byli studenti s výzkumem seznámeni. Studentům, kteří souhlasili se svou účastí na výzkumu, byl předán formulář pro udělení informovaného souhlasu rodičů. Výzkum byl realizován jako anonymní a získané odpovědi byly uchovávány na zabezpečeném místě. Dotazníky byly administrovány ve verzi tužka - papír (celé znění dotazníku viz Přílohy č. 2).

4.2.2 Výsledky: Pilotáž I

Z celkového počtu 58 zúčastněných vyplnilo dotazník zmatení rolí 56 respondentů ve věku 13-17 let, $M=15,02$ ($SD=1,8$), z toho 65,5% dívky, 35,5% chlapci. Analýza položek byla provedena v programu SPSS 22. Popisné statistiky jednotlivých položek jsou uvedeny v následující tabulce 2.

TABULKA 2

Popisné statistiky jednotlivých položek v první verzi dotazníku

	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>min - max</i>	<i>šikmost</i>	<i>špičatost</i>	<i>r_{ks}</i>	<i>α bez položky</i>
A _Stává se, že když s něčím doma pomůžu, nikdo si toho ani nevšimne.	56	3,13	1,35	1 - 5	-0,33	-1,16	-0,08	0,726
B _Máma nebo táta se mě chodí svěřovat se svými starostmi.	56	3,41	1,32	1 - 5	-0,47	-0,81	0,36	0,631
C _Máma nebo táta ode mě chtějí poradit ve věcech, o kterých si myslím, že by se měli radit mezi sebou nebo s jinými dospělými.	54	3,85	1,17	1 - 5	-0,72	-0,43	0,43	0,616
D _Pokud mámú nebo tátu něco trápí, utěšuji ji/ho.	56	2,86	1,41	1 - 5	0,06	-1,34	0,43	0,615
E _Chodím sám/sama nakupovat pro celou rodinu.	56	4,14	,98	2 - 5	-0,66	-0,93	0,24	0,66
F _Někdy vypomáhám rodičům s penězi (např. nakoupím ze svých úspor, peníze rodičům půjčím).	56	3,86	1,29	1 - 5	-0,74	-0,69	0,30	0,644
G _Pomáhám rodinným příslušníkům s úkoly, na které nestačí (např. sourozencům s domácími úkoly, babičce s nákupem, mámě se žehlením).	56	2,34	1,21	1 - 5	0,78	-0,07	0,40	0,624
H _Bývám zodpovědný za péči o člena rodiny (např. umývání, krmení, oblékání sourozence, pomoc nemocným rodičům či prarodičům).	56	3,12	1,45	1 - 5	-0,04	-1,42	0,59	0,571

DOTAZNÍK ZMATENÍ ROLÍ PRO ADOLESCENTY: SDĚLENÍ O VÝVOJI SEBEPOSUZOVACÍ
METODY

I_Uklízím doma po sobě, ale i po ostatních (např. po mladším sourozenci, po rodičích), nebo vykonávám domácí práce za ostatní (např. vařím, peru).	56	2,82	1,19	1 – 5	0,26	-0,69	0,45	0,613
--	----	------	------	-------	------	-------	------	-------

Poznámka. r_{ks} - korigovaná korelace položky se škálou

Následně byla provedena explorační faktorová analýza pro dva faktory emocionální zmatení rolí (EZR) instrumentální zmatení rolí (IZR). Pomocí výpočtu faktorových zátěží bylo zjišťováno, do jaké míry je faktor položkou sycen. Pro EZR to splňovaly položky B, C, D, a pro instrumentální IZR to splňovaly položky F, G, H a I viz tab č. 2. položka E („Chodím sám/sama nakupovat pro celou rodinu.“) nesytla ani jeden z faktorů. Pro explorační faktorovou analýzu byla použita metoda extrakce metoda nejmenších čtverců (*ordinary least square*) s šikmou rotací (*direct oblimin*).

TABULKA 3

Faktorové zátěže Pattern Martix po rotaci *direct oblimin*

	Faktory	
	1	2
A (EZR)	0,119	0,293
B (EZR)	0,127	-0,924
C (EZR)	0,241	-0,321
D (EZR)	0,366	-0,505
E (IZR)	0,214	-0,034
F (IZR)	0,511	-0,083
G (IZR)	0,570	-0,057
H (IZR)	0,836	-0,048
I (IZR)	0,464	-0,188

Poznámka: EZR je zkratkou pro emocionální zmatení rolí, IZR je zkratkou pro instrumentální zmatení rolí

Ze získaných hodnot faktorové analýzy mohla být provedena Pearsonova korelace mezi faktory EZR a IZR. Faktory spolu korelují, hodnota korelace je -0,247 a korelují spolu i součtové skóry. Součtové skóry položek náležících do jednotlivých faktorů

mají hodnotu korelace 0,352, korelace je signifikantní ($p=0,009$). Z korelace je patrné, že čím vyšší je míra instrumentální parentifikace, tím je vyšší i míra emocionální parentifikace. Tyto faktory jsou na sobě závislé. Dotazník je po první pilotáži dvoufaktorový. Faktor emocionální zmatení rolí obsahuje tři položky, faktor instrumentální zmatení rolí obsahuje čtyři položky.

4.2.3 Diskuze

Výsledky první pilotáže ukazují na dvoufaktorové řešení. Jedná se o faktor instrumentální zmatení rolí, který zahrnuje instrumentální podporu rodiče/ů (např. domácí práce, zacházení s finančními prostředky rodiny) a faktor emocionálního zmatení rolí, který zahrnuje emocionální podporu rodiče/ů (např.: reagování na emoční potřeby rodiče) podobně jako u Hooperové (2007), která rozlišovala instrumentální a emocionální parentifikaci. V souladu s aktuálními zjištění výzkumníků (Macafie, Bru-mariu, & Lyons-Ruth, 2015; Vulliez-Coady, Solheim, Nahum, & Lyons-Ruth, 2016) jsme se přiklonili k užívání termínu zmatení rolí. Domníváme se, že oproti dříve používané parentifikaci termín zmatení rolí přesněji vystihuje různou intenzitu opuštění rodičovské role matky nebo otce a nahrazování této role v různé míře jeho dítětem. Na základě analýzy byly z dotazníku vyřazeny dvě položky. Položka A ("Stává se, že když s něčím doma pomůžu, nikdo si toho ani nevšimne.") zřejmě významově neodpovídá fenoménu zmatení rolí a pravděpodobně spíše může souviset se sebehodnocením dospívajících. Položka E („Chodím sám/sama nakupovat pro celou rodinu.“) byla formulována se záměrem zachytit zodpovědnost adolescenta za chod domácnosti a starosti o finanční záležitosti rodiny. V této podobě však položka neodkazuje na zmatení rolí, ale spíše na situaci, kdy se dítě učí postupně samostatně nakupovat. Jedná se o získávání kompetencí v rámci tzv. finanční gramotnosti, které jsou pro období adolescence vývojově zcela adekvátní. Faktor emocionálního zmatení rolí sytí zbylé tři položky (B, C, D) a faktor instrumentální zmatení rolí sytí čtyři položky (F, G, H, I). Aby nebyl fenomén zmatení rolí obsahově zúžen, v dalším kroku bylo nutné do-

plnění dalších položek a přeformulování položek, které byly vyřazeny tak, aby pokrývaly obsahově ty aspekty zmatení rolí, které má dotazník zachytit. Oba faktory tak byly v následném kroku rozšířeny o další nové položky tak, aby vystihovaly tyto dva aspekty zmatení rolí v rodině co nejdříve. Jedním z našich cílů bylo také specifikovat odlišení otce a matky v kontextu zmatení rolí, což v následném kroku znamenalo, že položky emocionálního zmatení rolí byly formulovány jak pro hodnocení chování otce, tak pro chování matky odděleně.

4.3 Studie II

4.3.1 Metoda

Doplnění položek do jednotlivých faktorů

Faktor instrumentální zmatení rolí po první pilotáži obsahoval tři položky. Tento počet není z hlediska reliability a z hlediska popisu fenoménu v celé jeho šíři vyhovující. Snažili jsme se tedy opět probrat původní kategorie jednotlivých projevů a doplnit tuto každou kategorii o dvě položky. Faktor instrumentální zmatení rolí byl doplněn o tvrzení *“Často mám pocit, že se rodina bez mé pomoci nemůže obejít.”* Jedná se o přeformulovanou položku A, která byla na základě pilotáže I vyřazena. Doplněná položka instrumentální parentifikace zastupuje dosud chybějící kategorii přebírání zodpovědnosti: *“Nastávají situace, kdy přebírám za rodiče zodpovědnost (např. vyřizuji za rodiče platby za domácnost, pomáhám jim v jejich zaměstnání).”*

U faktoru emocionální zmatení rolí, který po první pilotáži obsahoval čtyři položky, jsme se snažili doplnit položku, která by charakterizovala a nejlépe vystihovala situace, kdy se rodič chová k dítěti partnersky (*child as a spouse*): *“Když mámě táta chybí, nahrazuje jeho přítomnost mnou (např. díváme se spolu na filmy, které se líbí mámě, obejmeme mě, když je jí smutno).”* nebo *“Když tátovi máma chybí, nahrazuje její přítomnost mojí (např. díváme se spolu na filmy, které se líbí tátovi, obejmeme mě, když je*

mu smutno.)” Důvody k doplnění této položky vycházely z naší předchozí studie (Pivodová & Lacinová, 2016) a ze zjištění Vulliezové a kolektivu (2016). Oba výzkumy považují formu spousifikace za jednu z podstatných podob emocionální zmatení rolí, kde je oslaben či mizí protektivní faktor rodiče ke svému dítěti. Dítě je v tuto chvíli vnímáno rodičem jako pečující partner.

Rozdělení faktoru emocionální zmatení rolí na emocionální zmatení rolí ze strany matky a emocionální zmatení rolí ze strany otce

Jak již bylo zmíněno, emocionální zmatení rolí (Jurkovic & Thirkield, 1998) bylo doposud zachycováno v jednotlivých měřících nástrojích bez ohledu na to, zda se daného chování dopouští matka či otec. V již zmiňované metodě PQ jsou položky postihující emocionální zmatení rolí formulovány například následovně *„Rodiče se snaží dostat mě v konfliktu na svou stranu.”*, nebo *„Jednotliví členové rodiny si ke mně chodí pro radu se svými problémy.”*

Z výzkumů, které zjišťovaly dopad zmatení rolí na aspekty jednotlivé vývoje dítěte (Katz, Petracca, & Rabinowitz, 2009; Mayselless, Bartholomew, Henderson, & Trinke, 2004; Shier, Herke, Nickel, Elge, & Hardt, 2015), vyplývá, že je ale důležité rozlišovat, u kterého z rodičů dochází k narušování hranic rodinného systému nebo tedy u kterého z nich dochází ve vztahu s dítětem k zmatení rolí. Emocionální zmatení rolí je tak v nově vytvářené metodě ZRA měřeno stejnými položkami, jak pro matku, tak pro otce, jejichž chování adolescent posuzuje (viz Příloha č. 3). Položky byly pro druhou pilotáž označeny čísly 1-16.

4.3.2 Výsledky – Pilotáž II

Pilotáž druhé verze dotazníku (navazuje na výsledky z Pilotáže I) byla administrovaná účastníkům kohortového longitudinálního výzkumu Všichni moji blízcí (Vývoj

vztahů v adolescenci: Využití perspektivy citové vazby, dynamicko-systémového přístupu a metody časových řad - GA16-03059S), pod záštitou Institutu výzkumu dětí, mládeže a rodiny při Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně a s přispěním Grantové agentury České republiky. Sběr dat začal v září 2016 a trval do roku 2018. Účastníky byli studenti víceletých gymnázií v Brně a Žďáru nad Sázavou, ve věkovém rozpětí 11 až 19 let. Hlavním cílem longitudinálního projektu bylo zachytit vývoj a změny ve vazbové hierarchii v tomto období lidského života. Administrace dotazníku byla administrována v lednu 2017 on-line formou. Tento způsob administrace poskytuje větší soukromí k vyplňování citlivých otázek, které dotazník zmatení rolí obsahuje, na druhou stranu za nevýhodu lze pokládat nižší návratnost.

Z 214 participantů projektu Všichni moji blízcí vyplnilo dotazník ZRA 154 z nich. Průměrný věk adolescentů zahrnutých do analýzy je 15,23 ($SD = 2,02$). Nejnižší věk byl 12 let a nejvyšší 19 let. Dívky tvořily 61,7 % ($N = 95$) a chlapci 38,3 % ($N = 59$) výzkumného souboru.

Byla provedena položková analýza a následně také konfirmační faktorová analýza. Podle výsledků položkové analýzy (viz tab. 3) dvě z původních šestnácti položek (č. 6 a 13) nejsou pro škálu vhodné, protože mají slabé korigované korelace se skóre škály, a tedy nerozlišují dobře mezi různými úrovněmi zmatení rolí. U položky č. 6 („*Někdy vypomáhám rodičům s penězi.*“) je třeba mít na paměti také specifika vzorku. V tomto případě se jednalo o studenty víceletých gymnázií, je tedy možné, že daná položka není vhodná pro tuto populaci. Je možné, že u dětí ze základních škol, popř. u dětí z rodin s nižším socioekonomickým statusem, by položka pro škálu vhodná byla. Druhou vyřazenou položkou je položka 13 („*Máma o mně říká, že jsem stejný/stejná jako táta.*“), která nekoreluje s ostatními položkami škály emoční parentifikace pro matku, ačkoli stejná položka pro otce je do škály emoční parentifikace otce vhodná. Zdá se tedy, že matky, ne však otcové, říkají dítěti, že je jako otec, bez ohledu na míru zmatení rolí v rodině. Popisné statistiky pro položky i pro jednotlivé subškály jsou uvedeny v tabulce č. 4.

TABULKA 4
Popisné statistiky pro Dotazník zmatení rolí

	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>min - max</i>	<i>šikmost</i>	<i>špičatost</i>	<i>r_{ks}</i>	<i>α bez položky</i>
Instrumentální zmatení rolí								
1 _Pomáhám rodinným příslušníkům s úkoly, na které nestačí.	154	3.20	0.97	1 - 5	0.16	-0.53	0.57	0.580
2 _Uklízím po sobě, ale i po ostatních nebo vykonávám domácí práce za ostatní.	154	2.96	1.06	1 - 5	0.06	-0.47	0.40	0.631
3 _Bývám zodpovědný za péči o člena rodiny.	153	2.69	1.28	1 - 5	0.17	-1.13	0.43	0.624
4 _Často mám pocit, že se rodina bez mé pomoci nemůže obejít.	154	1.88	1.01	1 - 5	1.14	0.88	0.45	0.616
5 _Nastávají situace, kdy přebírám za rodiče zodpovědnost.	154	1.66	0.90	1 - 4	1.20	0.46	0.43	0.625
6 _Někdy vypomáhám rodičům s penězi.	154	2.03	1.17	1 - 5	0.93	-0.02	0.20	0.703
Emoční zmatení rolí - matka								
7 _Máma ode mě chce poradit ve věcech, o kterých si myslím, že by se měla radit s tátou, nebo s jinými dospělými.	152	1.81	0.86	1 - 4	0.76	-0.29	0.48	0.583
9 _Máma se mně chodí svěřovat se svými starostmi.	152	2.25	1.20	1 - 5	0.55	-0.92	0.58	0.509
11 _Pokud mámu něco trápí, utěšuji ji.	152	2.81	1.28	1 - 5	0.10	-1.06	0.55	0.518
13 _Máma mně říká, že jsem stejný/stejná jako táta.	152	2.74	1.44	1 - 5	0.17	-1.31	0.08	0.770
15 _Když mámě táta chybí, nahrazuje jeho přítomnost mojí.	150	2.03	1.18	1 - 5	1.01	0.13	0.49	0.558

**Emoční zmatení rolí -
otec**

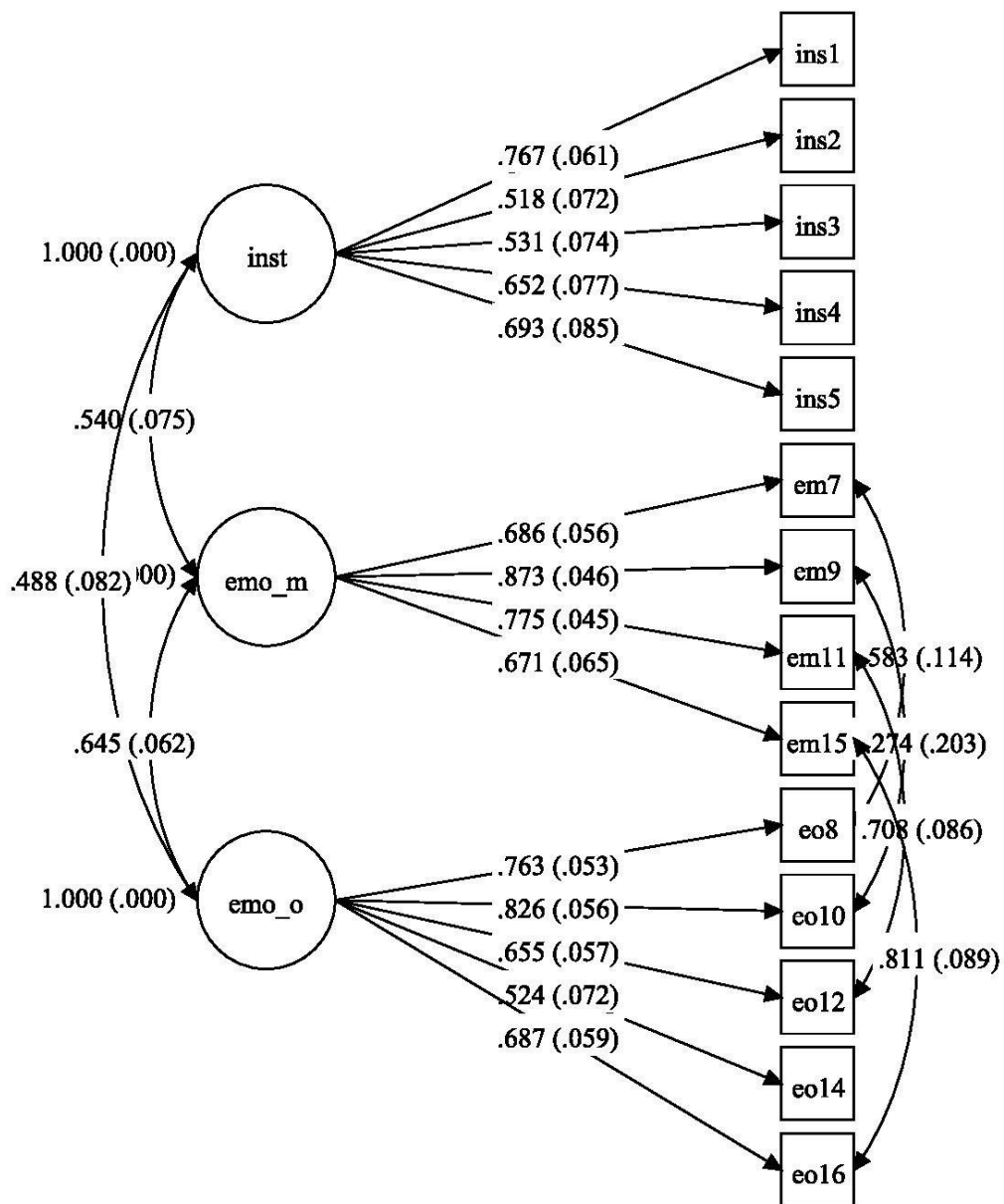
8 _Táta ode mě chce poradit ve věcech, o kterých si myslím, že by se měl radit s mámou, nebo s jinými dospělými.	152	1.53	0.77	1 - 4	1.42	1.36	0.46	0.696
10 _Táta se mně chodí svěřovat se svými starostmi.	152	1.57	0.88	1 - 5	1.87	3.80	0.65	0.632
12 _Pokud tátů něco trápí, utěšuji ho.	151	2.23	1.23	1 - 5	0.67	-0.61	0.47	0.694
14 _Táta mně říká, že jsem stejný/stejná jako máma.	151	2.15	1.21	1 - 5	0.80	-0.34	0.39	0.728
16 _Když tátovi máma chybí, nahrazuje její přítomnost mojí.	152	1.77	1.05	1 - 5	1.44	1.50	0.55	0.655

Poznámka. r_{ks} - korigovaná korelace položky se škálou

Pro ověření faktorové struktury byla použita konfirmační faktorová analýza s odhadem WLSMV (*mean- and variance-adjusted weighted least squares*) pro ordinální data v programu Mplus. Byl testován třífaktorový model s 5 položkami instrumentálního zmatení rolí, 4 položkami emočního zmatení rolí k matce a 5 položkami emočního zmatení rolí k otci. Tento model vykazoval slabou shodu s daty ($\chi^2(74) = 248.420$, $p < 0.001$; CFI = 0.847; RMSEA = 0.112; WRMR = 1.251), bylo tedy přistoupeno k respecifikaci modelu. Na základě modifikačních indexů bylo patrné, že položky ze škál emočního zmatení rolí pro matku a otce, které mají shodné znění pouze s tím rozdílem, zda se týkají právě matky nebo otce, sdílí navíc rozptyl, který není možné vysvětlit jejich příslušností do škál. Vzhledem k jejich obsahové podobnosti a k tomu, že následovaly ve škále při administraci hned po sobě, byl model respecifikován tak, aby rezidua těchto položek mohla korelovat. Shoda tohoto modelu s daty je již poměrně uspokojivá ($\chi^2(70)=146.436$, $p<0.001$; CFI=0.945; RMSEA=0.084; WRMR=0.925) a model tedy můžeme považovat za pravděpodobně datům odpovídající. Faktorové náboje ve standardizovaném řešení ukazuje obrázek 4.

OBRÁZEK 4

Faktorové řešení Dotazníku zmatení rolí ve standardizované podobě

Vnitřní konzistence všech faktorů je uspokojivá (instrumentální zmatení rolí: $\alpha = 0.703$, emoční zmatení rolí - matka: $\alpha = 0.770$, emoční zmatení rolí - otec: $\alpha = 0.728$). Součtové skóry jednotlivých faktorů spolu středně silně korelují v očekávaném směru (instrumentální a emoční-matka: $r = 0.33$; instrumentální a emoční-otec: $r = 0.41$; emoční-matka a emoční-otec: $r = 0.56$).

4.3.3 Diskuze II

Dotazník zmatení rolí po druhé pilotáži rozlišuje tři faktory - instrumentální zmatení rolí s šesti položkami, emocionální zmatení rolí v dyádě matka - dítě a v dyádě otec - dítě po pěti položkách. Dotazník splňuje požadavek jednoduchosti, je tvořen 16 položkami, z toho pět jich je stejných pro matku a otce. Dotazník je určen pro adolescenty ve věku 11-18 let a zmatení rolí měří aktuálně a z pohledu dítěte.

Je nutné dále řešit několik problémů, které po druhé pilotáži vzešly z analýzy. Faktorové zátěže v I a ve II pilotáži se u položky F a č. 6, které jsou identické („*Někdy vypomáhám rodičům s penězi (např.: nakoupím ze svých úspor, peníze rodičům půjčím).*“), výrazně lišily. Předpokládáme, že tento rozdíl mohl být způsoben odlišností obou zkoumaných souborů. V první pilotáži se jednalo o vzorek z Ostravska, a ve druhé z Brna. Je možné, že socioekonomické podmínky rodin zapojených do výzkumu se mohly v souvislosti s charakterem kraje lišit a význam této položky pro respondenty tak nebyl úplně totožný. V předcházejícím kvalitativním výzkumu (Pivodová & Lacinová, 2016) bylo respondenty časté pomáhání s rodinným rozpočtem rodičů zmiňováno. Tento výzkum probíhal s respondenty, kteří byli klienty středisek výchovné péče. Rodiny respondentů spíše patřily k sociálně slabším a typicky se také jednalo o rodiny neúplné. První verze dotazníku byla ověřována sice se studenty gymnázií, nicméně v ostravském kraji, kde lze předpokládat vyšší výskyt sociálně slabších rodin. Pilotáž druhé verze dotazníku probíhala na gymnáziích v Brně a Žďáru nad Sázavou, kde velká většina adolescentů pocházela z úplných rodin převážně vysokoškolsky vzdělaných rodičů. Lze tedy předpokládat, že finanční situace nepředstavuje

pro tyto rodiny existenciální problém, který by se mohl projevit i v zapojování adolescentů do jeho řešení. Ačkoli položka č. 6 má slabé korigované skóre položky, v dotazníku bude zachována. Pokládáme ji za potřebnou, aby podobně jako u dotazníku Jurkovic a Thirkieda (1998) položka byla zachycena i případná spoluúčast adolescenta na finančním chodu domácnosti jako jeden z možných projevů instrumentálního zmatení rolí.

Za nevyhovující lze na základě výsledků považovat pořadí položek se stejným zněním pro otce a matku přímo po sobě. Předpokládáme, že je pro respondenta jednodušší a lépe představitelné popisovat chování jednoho rodiče vcelku (mámy zvlášť a táty zvlášť), a nikoliv srovnáváním chování mámy a táty položku po položce. U stejně znějící položky pro matku (13) a otce (14) byla rozdílná korigovaná korelace položky se škálou. U položky 13 („*Máma o mně říká, že jsem stejný/stejná jako táta.*“) byla hodnota r_{ks} 0,08, což znamená, že tato položka nesytí faktor emocionálního zmatení rolí ze strany matky, oproti položce 14 („*Táta o mě říká, že jsem stejný/stejná jako máma.*“), kde r_{ks} měla hodnotu 0,39, tzn., že tato položka sytí faktor zmatení rolí ze strany otce. Je to pravděpodobně dáno tím, že formulace této položky má u každého z rodičů jiný význam. Pro dospívající nemusí být natolik důležité, co říká matka o otci, ale je pro ně důležitější, co říká otec o matce v kontextu zmatení rolí.

Limitující je opět charakter výzkumného souboru, který byl tvořen studenty víceletých gymnázií. Lze předpokládat, že rodinné zázemí studentů gymnázií je např. z hlediska finančního zajištění spíše nadprůměrné (pouze 1,5 % rodičů uvedlo, že jejich výdaje nestačí, aby pokryly všechny jejich výdaje), dále pak míra rozvodovosti je oproti obecné populaci nižší (pouze 17 % rodičů spolu nežije z důvodu rozvodu či rozchodu). Ve vztahu ke klíčové otázce zmatení rolí je pak možné spekulovat, že míra tohoto fenoménu bude v takovém souboru spíše nižší a bude se vyskytovat méně často, než je tomu v obecné populaci. Pro další úpravy dotazníku a jeho definitivní podobu tak bude nutné zahrnout do výzkumů i populaci studentů odborných středních škol a učilišť.

4.4 Závěr

Hlavním záměrem při tvorbě sebehodnotícího dotazníku, jehož předběžnou podobu představila tato studie, bylo umožnit zachytit subjektivní percepci zmatení rolí v rodině pohledem dospívajících. Díky této metodě se otevírají další možnosti například zkoumat jaký vliv má fenomén zmatení rolí na vývoj a adaptaci dětí/adolescentů v jednotlivých dyádách (matka/dcera, matka/syn, otec/dcera, otce/syn). Dotazník zmatení rolí může usnadnit rychlejší orientaci týkající se narušení hranic rodinného systému. Nicméně je potřeba konstatovat, že tento dotazník primárně vzniká jako výzkumná metoda, která není určena pro diagnostické užití v klinické a poradenské praxi.

Dalším krokem ve vývoji této metody bude administrace dotazníku v pozměněné podobě - položky z faktorů emocionální zmatení rolí pro matku a otce budou administrovány odděleně. Snahou bude dále ověřit tento nástroj také v populaci „negymnaziálních“ studentů, tedy se studenty středních odborných škol a učňovských oborů.

4.5 Literatura

Aber, J., Slade, A., Berger, B., Bresgi, I., & Kaplan, M. (1985). *The parent development interview*. Unpublished protocol, The City University of New York, NY, USA

Afifi, T. D., & Schrod, P. (2003). "Feeling caught" as a mediator of adolescents' and young adults' avoidance and satisfaction with their parents in divorced and non-divorced households. *Communication Monographs*, 70, 142 – 173.

Amato, P. R., & Afifi, T. D. (2006). Feeling Caught Between Parents: Adult Children's Relations With Parents and Subjective Well-Being. *Journal of Marriage and Family*, 68,222–235

Button, S., Pianta, R. C., & Marvin, R. S. (2001). Mother's representations of relationships with their children: Relations with parenting behavior, mother characteristics, and child disability status. *Social Development*, 10 (4), 455-472, doi: 10.1111/1467-9507.00175

Byng-Hall, J. (2002). Relieving Parentified Children's Burdens in Families with Insecure Attachment Patterns. *Family Process*, 41(3), 375-388

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge, MA: Harvard University Press

Cassidy, J., Marvin, R.S., & the McArthur Working Group on Attachment. (1992). Attachment organization in 2 to 4 year olds: Coding manual. Unpublished coding manual. University of Virginia, Charlottesville.

Field, A. P. (2013): *Discovering statistics using IBM SPSS statistics using IBM SPSS statistics: and sex and drug and rock'n'roll*. LA, Sage

Fullinwider-Bush, N., & Jacobvitz, D. B. (1993). The transition to young adulthood: Generational boundary dissolution and female identity development. *Family Process*, 32(1), 87-103. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1545-5300.1993.00087.x>

George, C., & Solomon, J. (1989). Internal working models of caregiving and security of attachment at age six. *Infant Mental Health Journal*, 10 (3), 222– 237.

George, C., & Solomon, J. (2008): *Caregiving helplessness: Development of a Questionnaire to Screening Measure for Disorganized Maternal Caregiving*. (nepublikovaná práce). Mills Collage, Okland CA

George, C., & Solomon, J. (2011). Caregiving helplessness: The development of a screening measure for maternal caregiving disorganization. In J. Solomon & C. George (Eds.), *Disorganized attachment and caregiving* (pp. 133– 166). New York: Guilford Press.

Grych, J. H. & Fincham, F. D. (1990). Marital conflict and children's adjustment: A cognitive-contextual framework. *Psychological Bulletin*, 108, 267-272

Hardway, C., Fuligni A., J. (2006). Dimensions of family connectedness among adolescents with Chinese, Mexican, and European backgrounds. *Developmental Psychology*, 42, 1246–1258.

Hooper, L. M., Wallalce, S. A. (2010):. *Evaluating the Parentification Questionnaire: Psychometric Properties and Psychopathology Correlates*. *Contemporary Family Theories* (32), 52-68, DOI 10.1007/s10591-009-9

Hooper, L. M., Doelher, K., Wallace, S. A., & Hannah N., J. (2011):. *The Parentification Inventory: Development, Validation, and Cross-Validation*. *The American Journal of Family Therapy* (39), 226-241 103-9

Jurkovic, G. J., & Thirkield, A. (1998). *Parentification Questionnaire* (Available from G. J. Jurkovic, Department of Psychology, Georgia State University, University Plaza, Atlanta, GA 30303).

Jurkovic, G. J. (1997). *The plight of the parentified child*. New York: Brunner Mazel, Inc.
Jurkovic, G. J. (1998). Destructive parentification in families: Causes and consequences. In L. L'Abate (Ed.), *Family psychopathology* (pp. 237–255). New York: The Guilford Press.

Jurkovic, G. J., Thirkield, A., & Morrell, R. (2001). Parentification of adult children of divorce: A multidimensional analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, 30, 245 – 257

Katz, J., Petracca, M. & Rabinowitz, J. A (2009). Retrospective Study of Daughters' Emotional Role Reversal with Parents, Attachment Anxiety, Excessive Reassurance-Seeking, and Depressive Symptoms. *The American Journal of Family Therapy*, 37, 185-195, DOI: 10.1080/01926180802405596

Koerner, S. S., Wallace, S., & Jacobs Lehman, S. (2004). Sensitive mother-to-adolescent disclosures after divorce: Is the experience of sons different from that of daughters? *Journal of Family Psychology*, 18, 46 – 57.

Lewandowska-Walter, A., Borchet, J., Rostowska, T., Polomski, P., & Peplinska, A. (2017). Parentification and coping in polish adolescents. *Polish Journal of Social Science*, 11(1), 157-176.

Lyons-Ruth, K., Bureau, J.-F., Riley, C., & Atlas-Corbett, A.F. (2009). Socially indiscriminate attachment behavior in the Strange Situation: Convergent and discriminant validity in relation to caregiving risk, later behavior problems, and attachment insecurity. *Development and Psychopathology*, 21(2), 355– 372.

Macfie, J.; Brumariu, L. E.; & Lyons-Ruth, K. (2015). Parent-Child Role-Confusion: A critical Review of an Emerging Concept, *Developmental Review*. Doi: 10.1016/j.dr.2015.01.002

Macafie, J., Houts, R., McElwain, N. L., & Cox, M. J. (2005). The Effect of Father–Toddler and Mother– Toddler Role Reversal on the Development of Behavior Problems in Kindergarten. *Social Development*, 14 (3), 514-531, doi: 10.1111/j.1467-9507.2005.00314.x

Mayseless, O. (2006). Studying parenting representations as a window to parents' internal working models of caregiving. In O. Mayseless (Ed.), *Parenting representations, theory, research, and clinical implications* (pp. 19-26). Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press

Mayseless, O., Bartholomew, K., Henderson, A., & Trinke, S. (2004). "I was more her mom than she was mine." Role reversal in a community sample. *Family Relations*, 53, 78–86

Mayseless, O., & Scharf, M. (2009). Too Close for Comfort: Inadequate Boundaries With Parents and Individuation in Late Adolescent Girls. *American Journal of Orthopsychiatry*, 79. (2), 191–202, DOI: 10.1037/a0015623

Mika, P., Bergner, R. M., & Baum, M. C. (1987). The development of a scale for the assessment of parentification. *Family Therapy*, 14(3), 229-235.

Minuchin, S., Montalvo, B., Guerney, B., Rosman, B., & Schumer, F. (1967). *Families of the slums*. NewYork: Basic Books.

Nuttall, A. K., Valentino, K., & Borkowski, J. G. (2012): Maternal History of Parentification, Maternal Warm Responsiveness, and Children's Externalizing Behavior. *Journal of Family Psychology*. 26 (5), 767–775.DOI: 10.1037/a0029470

Perrin, M. B., Ehrenberg, M. F. & Hunter, M. (2013). Boundary Diffusion, Individuation, and Adjustment: Comparison of Young Adults Raised in Divorced Versus Intact Families. *Family Relations* 62, 768 – 782, DOI:10.1111/fare.12040

Piaget, J., & Inhaeler, B. (2014): *Psychologie dítěte*. Praha: Portál, Klasici. ISBN 978-80-262-0691-0.

Pivodová, L., Lacinová, L. (2016):. *Fenomén spousifikace: Studie o partnerském vztahu mezi rodičem a dítětem*. *E-psychologie* (10), 1

Shier, K., Herke, M., Nickel, R., Elge, U. T. & Hardt, J. (2015): Long-Term Sequelae of Emotional Parentification: A Cross-Validation Study Using Sequences of Regressions, *Journal of Children and Family Studies*, 24, 1307-1321, DOI 10.1007/s10826-014-9938-z

Sroufe, L.A., Jacobvitz, D., Mangelsdorf, S., DeAngelo, E., & Ward, J.J. (1985). Generational boundary dissolution between mothers and their preschool children: A relationship systems approach. *Child Development*, 56, 317– 332.

Solomon, J., & George, C. (1996). Defining the caregiving system: Toward a theory of caregiving. *Infant Mental Health Journal*, 17 (3), 183– 197.

Solomon, J., George, C., & De Jong, A. (Trentacosta, Ch. J., Criss, M. M., Shaw, D. S., Laccourse, E., Hyde, L. W., & Dishion, T. J. 2011). Antecedents and Outcomes of Joint Trajectories of Mother-Son Conflict and Warmth During Middle Childhood and Adolescence, *Child Development*, 82 (5), 1676-1690

Van der Mijl, R. C. W., & Vingerhoets, A. J. J. M. (2017). The Positive Effects of Parentification: An Exploratory Study among Students. *Psihologijske teme*, 26(2), 417-430.

Vulliez-Coady, L., & Lyons-Ruth, K. (2009). *Parental Assessment of Role Confusion Scale: Coding Manual* Measure Instrument, Cambridge, MA, USA: Harvard University

Vulliez – Coady, L., Obsuth, I., Torreiro Casal, M., Ellertsdottir, L. & Lyons – Ruth, K. (2013): Maternal role confusion: Relations to maternal attachment and mother-child interaction from infancy to adolescence. *Infant Mental Health Journal*, 34(2), 117-131, DOI: 10.1002/imhj.

Vulliez – Coady, L., Solheim, E., Nahum, J. P., & Lyons – Ruth, K. (2016). Role-Confusion in Parent-Child Relationships: Assessing Mother's Representations and its Implications for Counselling and Psychotherapy Practice. *The European Journal of Counselling Psychology*. 4(2), 1-23, DOI: 10.5964/ejcop.v4i2.62

5 Zmatení rolí v kontextu vazby u adolescentů, souvislosti s depresivitou a vědomím vlastní účinnosti jejich matek

5.1 Úvod

Zmatení rolí (*role confusion*, Vulliez-Coadyová, Obsuthová, Torreiro-Casalová, Ellertsdottirová a Lyons-Ruthová, 2013, Macfie, Brumariu a Lyons-Ruth, 2015), dříve **parentifikace** (*parentification*, termín pochází od výzkumníka Boszormenyi-Nagy, Boszormenyi-Nagy, & Spark, 1973), bylo v předchozích studiích této práce popsáno jako fenomén, kdy dítě/adolescent přebírá do určité míry péči o svého, či za svého rodiče. Někteří autoři upozorňují, že zmatení rolí není pouze přebírání rolí za rodiče, nicméně tento fenomén je výrazně spojen s narušením či zpomalením vývoje u dětí, dopadá na jejich následné vztahy, má vliv na vazbu a může ovlivnit utváření následného rodinného prostředí dítěte. Je tedy některými autory vnímána jako forma zneužití, jelikož je pro dítě často traumatická (Jurkovic, 1998; Hooper, 2007). Situace se stává traumatickou ve chvíli, kdy je situace či prostředí vnímáno jako zahlcující, vzbuzející strach a že je situace pro jedince až příliš náročná a složitá na zvládnutí (Hooper, 2008). Proces zmatení rolí nepříznivě ovlivňuje mnoho dětí, které mohou mít v budoucnosti poznamenané své budoucí rodičovské vztahy se svými dětmi. Mohou mít pak strach z toho mít své vlastní děti nebo dochází k přenosu zmatení z generace na generaci.

Pokud jsou hranice v rodinném systému narušeny, může u dítěte způsobit změny v chování, které jsou pro něj vývojově neadekvátní. Dítě začíná přebírat péči buď v rovině instrumentální, emocionální či v obou rovinách, a to jak vůči svým rodičům, sourozencům či oběma (Jurkovic, 1997). Rozvolnění či až úplné zrušení hranic může dítěti „ukrást“ aktivity, které jsou pro dítě vývojově odpovídající. Dítě místo

těchto aktivit podporuje své rodiče, sourozence či oba buď na instrumentální či na emoční rovině (Boszormenyi-Nagy & Spark 1973; Kerig, 2005).

5.1.1 Zmatení rolí v rovině instrumentální a emocionální

Instrumentální zmatení rolí bývá označována pro dítě jako méně škodlivá. Je charakterizovaná činnostmi, které dítě v domácnosti zastává jako pomoc s vařením, nákupem, pomoc se sourozenci - například odvádění mladšího sourozence ze školky. Pomáhání s chodem domácnosti, pokud je vývojově adekvátní, tzn., pokud na něj dítě stačí svými schopnostmi, se ve velkých rodinách běžně odehrává a historicky šlo o běžnou záležitost. Za těchto okolností jde o běžnou pomoc rodičům, nikoli o zmatení rolí. Za určitých okolností, většinou pokud jeden z rodičů nemůže svou roli po určitý časový úsek vykonávat (např. nemoc atp.) může dítě přebírat některé jeho činnosti nad rámec běžných dětských povinností a stále tato role může mít pro jedince svá pozitiva, jako např. interpersonální kompetence (Thirkied, 2002 cit. dle Hooper, 2008; Kuperminc, Jurkovic, & Casey, 2009). Podle Le Goffa (1999, cit. dle Haxe, 2016) je zmatení rolí konstruktivní za těchto okolností: rodiče jsou si vědomi dětské pomoci a oceňují ji (dítě pak vnímá v požadované péči jakousi férovost), kompetence, které nezahlcují, nepřesahují dětské schopnosti, dočasnost těchto povinností, harmonický vztah mezi rodičem a dítětem. Jakmile jedna z těchto okolností není zachována, dochází v rodině ke zmatení rolí.

Emocionální zmatení rolí nastává, když se rodič snaží vyplnit a uspokojit vlastní neuspokojenou potřebu prostřednictvím vztahu se svými dětmi (Boszormenyi-Nagy & Krasner, 1986). Dítě, aby se cítilo milováno, se snaží vyplnit emocionální či sociální prázdnotu v rodině, a to formou podpory rodiče jako jeho důvěrníka, rádce či kamaráda (Jurkovic, Morell, & Thiried, 1999). Dítě může například nahrazovat chybějícího partnera rodiči (spousifikace), či plní roli důvěrníka, kamaráda (*child as a friend*) (Mika, Bergner, & Baum, 1987). Dlouhodobě probíhající období emočního zmatení rolí je pro vývoj dítěte obvykle škodlivé, vede často k potlačení vlastní po-

třeby, aby uspokojily potřeby svých rodičů a sourozenců, na úkor svého vlastního rozvoje a také narušení jejich budoucího fungování a schopnost formovat vazbové vztahy v dospělosti (Hooper, 2007). Dle Haxeové (2016) právě emoční odpovědnost dětí odlišuje tento fenomén od jiných, jelikož má vliv na emoční vývoj dítěte (vazbu, jistotu, důvěru v dospělé a sebevědomí).

Raná emocionální parentifikace a zmatení rolí může mít negativní dopad na sociální a emocionální vývoj dítěte. Studie poukazují na pocit viny (Wells & Jones, 2000), úzkost a deprese (Jacobvitz & Bush, 1996), zvýšení rizika masochismu a narcismu. (Jones & Wells, 1996). Zkušenost se zmatením může negativně ovlivnit emocionální well-being jelikož dřívější zkušenosti mohou vézt k obecným obavám z jejich ocenění (Chase, 1999). Dívky poskytují častěji než chlapci emocionální péči jednomu ze svých rodičů. Brody (1996) tuto skutečnost vysvětluje stereotypizací genderových rolí.

Dítě, u kterého se vyskytuje vyšší míra zmatení rolí, je více senzitivní k rodičovským a rodinným potřebám než jiné dítě. Proces zmatení rolí se tedy neobjeví náhodně, je zde jakýsi vzorec mezi rodičovskými potřebami a proměnnými ze strany dítěte. Tyto faktory charakterizoval Jurkovic (1997) jako je temperament, vazbové chování dítěte (pečující osoba je více dítětem než rodičem) a jeho schopnost se starat o druhé.

5.1.2 Vazba a dosud zjištěné souvislosti se zmatením rolí

Zmatení rolí se vyskytuje v dyadickém vztahu mezi rodičem a jeho dítětem. Je pravděpodobné, že intenzita zmatení rolí ve vztahu s rodiči bude mít souvislost s vazbou v tomto vztahu. Bowlby a Ainsworthová jsou zakladateli teorie, která vysvětluje funkční a zdravý životní vývoj založený na kvalitě rodičovského vztahu, většinou primárně na vztahu s matkou (Bretherton, 1995). Bowlby (1969/1982) jako základní rámec teorie vazby popisuje blízký vazbový vztah mezi rodičem a dítětem, který je poskytován fyzickou blízkostí a emoční jistotou. Ainsworthová vyvinula objektivní metodu Strange Situation Test (SST), díky které rozlišujeme klasifikaci vazby na jis-

tou, vyhýbavou a úzkostně odmítavou (ambivalentní vazbu), která byla později doplněna o čtvrtý typ, vazbu dezorganizovanou (Ainswoth, Blehar, Watters, & Wall, 1978).

Dle Bowlbyho (1969/1982) je pečující systém (*caregiving system*) biologicky založený motivační systém, kdy rodič směřuje ochranné reakce na signály dětské vazby. Vytvořený systém péče rodičů o děti je veden kognitivním kontrolním systémem, který se nazývá vnitřní pracovní model (*internal working model*) (Bowlby, 1969/1982). Tento vnitřní model pečování (*internal working model of caregiving*) reflektuje průnik ovlivňující vztahových zkušeností, zahrnující současnou i minulou zkušenost s dítětem a s rodičovskou vlastní zkušeností s vazbovou osobou z jeho dětství (George & Solomon, 2008). Výzkumníci v kontextu vazby pomáhají objasnit proces zmatení rolí, jelikož zahrnuje vztah mezi rodičem a dítětem (či jiným primárním pečovatelem). Vnitřní pracovní modely mohou být mechanismy vazbové teorie, skrze které parentifikované dítě může zakoušet rozdílné následky na vývoj, a to jak pozitivní, tak negativní. Vnitřní pracovní modely jsou zde formovány jako výsledek vazby a jejich zkušeností z dětství a slouží ke třem účelům: pomáhají jedinci interpretovat význam chování druhého, pomáhají mu udělat odhad budoucího chování druhého, uspořádávají odpovědi o sobě a druhých (Main, Kaplan, & Cassidy, 1985). Vazbový styl (*attachment style*) a vnitřní pracovní modely mohou být plynulé a neplynulé, tzn., pro osobu, která přijala určitý model v dětství, může být konzistentní a málo měnitelný, nebo se může měnit a posouvat, jelikož nové zkušenosti jsou integrovány v průběhu dospělosti. Dítě, které v dětství vykazuje nejistou vazbu, se tak může stát dospělým, který opakuje tyto vzorce vazbového chování se svým partnerem a dětmi. Pro podporu tohoto zjištění Jurkovic (1997) uvádí, že zmatení rolí může mít dlouhotrvající vliv na vývoj, vazbu a vzorce interakce mezi dítětem a rodičem, které jsou později uplatňovány v jeho pozdějších vztazích. Teorie vazby tedy nabízí klíčovou perspektivu zmatení rolí.

Často zmiňovanou deformací vazby, která může vést ke zmatení rolí (*role-confusion*), je dezorganizovaný typ vazby, nebo také recipročně může zmatení rolí vézt

k dezorganizaci vazby (Main & Hesse, 1990). Děti s dezorganizovanou vazbou jsou v paradoxní situaci. Přirozeně hledají svou vazbovou figuru pro komfort a jistotu, ale vazbová figura je pro ně zdrojem strachu. Rodič vnímá dítě jako silnějšího a cítí se bezmocně se o něj/ji starat. (Solomon & George, 1996, George & Solomon, 2008). Díky tomuto rodičovskému chování je dítě v neřešitelném konfliktu. Pečující osoba pro něj není zdrojem klidu, dítě se cítí beznadějně, může přebírat funkci rodiče a snaží se být zdrojem klidu samo. Zkušenost se taky dle vazbové teorie zobecňuje na mentální reprezentace (*internal working models*), které pak formují budoucí vztahy (Bowlby, 1980). Dítě, které je ve vztahu s rodičem ve formě zmatení rolí může vzniknout reprezentace druhých jako těch, co potřebují péči, a nedostatek péče pro sebe získávají tím, že si zasluhují péči péčí o druhé (Bowlby, 1980). U zmatení rolí dítě mobilizuje svůj pečující systém směrem k rodičům místo toho, aby se oni starali o něj (Shier, 2015). Jejich vlastní vazbové potřeby jsou upozaděny, jelikož to je jediná cesta, jak být rodiči blízko.

Dospělý vazbový styl je popsán dvěma dimenzemi: úzkostnost a vyhýbavost (Griffin & Bartholomew, 1994). Naše studie používá tento dimenionální vazbový model u adolescentů. Dimenze vazbové úzkostnosti vyjadřuje míru strachu z opuštění rodiče. Původ tohoto strachu pravděpodobně pramení z přerušované blízkosti a nekonzistentnosti zpětné vazby rodiče. V kontrastu, vazbová vyhýbavost odkazuje na tendence obávat se intimity a vyhýbat se blízkosti s ostatními, pravděpodobně kvůli nepřiměřenému odloučení pečovatелů v dětství (Brennan, Clark, & Shaver, 1998). Uspokojování emocionální péče rodičů může částečně uspokojit potřeby mladých po blízkosti, ale ne po podpoře, to vede primárně k vazbové úzkostnosti a poté k vyhýbavosti. Například z výzkumu Henryho a Holmese (1998) vyplývá, že dcery rozvedených rodičů vykazovaly vyšší vazbovou úzkostnost, ale ne vyhýbavost. Obávaly se také více než jiné dcery opuštění, měly tendenci se o vztahu ujišťovat. Několik studií předpokládalo, že nejisté vazbové tendence, specificky vazbová úzkostnost jsou vázány na depresivní symptomy v dospělosti (e.g., Bifulco, Moran, Ball, & Bernazzani, 2002; Mickelson, Kessler, & Shaver, 1997). Retrospektivní studie (Katz, Petracca, &

Rabinowitz, 2009) se zaměřila na efekt zmatení rolí v dyádě dcery/rodič na vazbovou úzkostnost a na depresivní symptomy. Převrácení rolí (*role reversal*, jeden z typů zmatení rolí) souviselo s depresivními symptomy a vazbová úzkostnost mediovala tento vztah. Zmatení rolí také silně souviselo s vazbovou úzkostností u dcer. Autoři to vysvětlují schopností dcer být v roli pečovatele svým blízkým a zároveň své potřeby potlačí či utlumí. Ve vztazích mezi rodiči a pečovateli zmatení rolí omezuje – limituje péči takovou, jaká by byla pro dítě třeba, může tedy zmatení rolí vézt k obavám z odmítnutí a odpuštění.

Vazbový styl rodičů bývá ovlivněn transgeneračním přenosem (Macafie et al., 2005). Na vztah mezi rodičem a dítětem a možného výskytu zmatení rolí ve vztahu mají charakteristiky rodičů, které mohou být rizikovými faktory či prediktory vzniku zmatení rolí. Je zmiňovaná například souvislost mezi nízkým mateřským uspokojením a zmatením rolí (Fearon & Belsky, 2011). Negativní souvislost mezi pozitivním rodičovstvím a výskytu parentifikace zmiňují ve svém výzkumu (Burton et al., 2018). Jako prediktorem výskytu zmatení rolí bývá zmiňovaná mateřská depresivita (O'Connor, Bureau, McCartney, & Lyons-Ruth, 2011).

5.1.3 Cíle výzkumu

Kvalita vazby má bezpochyby vliv na zmatení rolí v adolescenci. Vyvinuli jsme metodu na měření zmatení rolí (Dotazník zmatení rolí pro adolescenty, ZRA, Pivodová, Daňšová & Lacinová, 2020), který rozlišuje jak typ instrumentální, tak emocionální zmatení rolí, měří zmatení rolí přímo u adolescentů a rozlišuje v jednotlivých dyádách, odlišuje, zda se emocionální zmatení rolí vyskytuje v dyádě s matkou či otcem. Je tedy možné jej použít pro měření rozdílů zmatení rolí v jednotlivých dyádách. Prvním cílem výzkumu bylo ověřit upravený dotazník ZRA u adolescentů, kteří by se co nejvíce blížili průměru populace.

Druhým cílem studie byl zjistit vztah mezi vazbou, respektive vazbovou úzkostností a vyhýbavostí u adolescentů a jednotlivými typy zmatení rolí (instrumentálním

zmatením rolí, emocionálním zmatením rolí v dyádě matka-dcera, matka-syn a emocionálním zmatením rolí v dyádě otec-dcera, otec-syn).

Třetím cílem je zjištění vztahu mezi mateřskými charakteristikami rodičovství (depresivita a vnímaná kompetence v rodičovské roli, *self-efficacy*) s jednotlivými typy zmatení rolí adolescentů – jejich dětí (instrumentálním zmatením rolí, emocionálním zmatením rolí v dyádě matka-dcera, matka-syn a emocionálním zmatením rolí v dyádě otec-dcera, otec-syn).

5.2 Metoda

5.2.1 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor adolescentů tvoří studenti 1. a 2. ročníků středních škol s maturitou a středních odborných učilišť. Studenti byli ve věku 15-21 let. Čtyři z nich již tedy nespádali do období adolescence, nicméně byli do studie zařazeni. Navštěvovali první dva ročníky a žili ve společné domácnosti alespoň s jedním z rodičů. Jednalo se o žáky 17ti středních škol z menších měst, které mají cca do 35 tisíc obyvatel z Moravskoslezského, Olomouckého, Jihomoravského, Zlínského kraje a kraje Vysočina. Proces sběru dat probíhal od října do prosince roku 2019. Z celkového počtu 315 vyplněných dotazníků bylo zařazeno do analýz 293 z nich. Vyřazeno bylo 18 respondentů z důvodu vyplnění dotazníku pod 10 minut, což byl předem určený limit, který byl stanoven po pilotáži. Za tuto dobu nebylo možné dotazník vyplnit, pokud jej respondent přečte. Další 4 respondenti byli vyřazení z důvodu nedostatečného vyplnění dotazníku. Z celkového počtu respondentů zahrnutých do analýz bylo 198 dívek (67,6 %) a 95 chlapců (32,4 %). Průměrný věk byl 16,23 let. Skoro polovina respondentů (46,8) byla ve věku 16 let (viz tab. č. 5).

TABULKA 5:

Rozložení výzkumného souboru adolescentů dle věku a pohlaví

<i>Věk</i>	<i>Dívky</i>		<i>Chlapci</i>		<i>Celkem</i>	
	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
15	45	22,7	21	22,1	66	22,5
16	105	53	32	33,7	137	46,8
17	44	22,2	23	24,2	67	22,9
18	3	1,5	4	4,2	7	2,4
19	1	0,5	10	10,5	11	3,8
20	0	0	2	2,1	2	0,7
21	0	0	2	2,1	2	0,7
Nevyplněno	0	0	1	1,1	1	0,3
<i>Celkem</i>	198	100	95	100	293	100

Výzkumný soubor matek s jejich dětmi byl tvořen studenty účastnící se studie a jejich matkami, které vyplnily dotazník. Celkově vyplnilo dotazník 205 matek, z toho dvě byly vyřazeny z důvodu nízkého vyplnění položek. Do souboru nicméně byly zahrnuty ty dotazníky, které odpovídaly vyplněným dotazníkům jejich dětí dle ID. Do analýz bylo zařazeno celkem 123 párů matek s jejich dětmi, z toho 85 dcer (69,1 %) a 38 synů (30,9 %). Věkový průměr dětí matek byl 15,93 let, viz tab č. 6.

TABULKA 6:

Rozložení výzkumného souboru adolescentů a jejich matek dle věku a pohlaví adolescentů

<i>Věk</i>	<i>Dívky</i>		<i>Chlapci</i>		<i>Celkem</i>	
	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
15	22	25,9	13	34,2	35	28,5
16	49	57,6	14	36,8	63	51,2
17	14	16,5	10	26,3	24	19,5
18	0	0	0	0	0	0
19	0	0	1	2,6	1	0,8
<i>Celkem</i>	85	100	38	100	293	100

5.2.2 Demografické údaje

Z celkového počtu 293 adolescentů účastníci se studie bylo 188 adolescentů (tedy 64,6 %) z úplných rodin (žijí ve společné domácnosti s matkou a otcem). Druhým nejčastějším soužitím bylo v 24,1 % (71 respondentů) soužití s matkou buď z důvodu rozvodu či rozchodu rodičů. V nízkých procentech případů žili respondenti s otcem, ve střídavé péči nebo s pěstouny. Respondenti byli převážně ze dvou sourozenců (52 %), jedináčků bylo 21 % a 16 % z nich bylo ze tří sourozenců. Zjišťovali jsme nejvyšší dosažené vzdělání rodičů respondentů. Nejčastějším dosaženým vzděláním u matek bylo ve 43,5 % vzdělání střední s maturitou, u otců v 50,9 % vzdělání střední bez maturity. Při subjektivním hodnocení finanční spokojenosti hodnotili rodiče své příjmy průměrně. Na škále od 1 do 10, kde 1 znamená, že patří ve společnosti k velmi chudým a 10 znamená, že patří do společnosti k velmi bohatým, se 40,5 % označilo uprostřed na čísle 5 a druhým nejčetnějším stupněm (číslem 6) 23,8 %. Zároveň 60,5 % rodičů uvedlo, že příjem domácnosti pokrývá všechny výdaje a nedělá jim to problém, 32 % rodičů uvedlo, že příjem domácnosti pokrývá těsně jejich výdaje.

5.2.3 Měřicí nástroje

V rámci výzkumu byly použity dvě dotazníkové baterie. Jedna z nich byla určena pro adolescenty a druhá pro jejich matky.

Dotazníková baterie určená pro adolescenty:

K zachycení zmatení rolí v rodině byl vytvořen *Dotazník zmatení rolí pro adolescenty (ZRA)*. Tvorba položek a příslušnost do jednotlivých subškál prošla dvěma pilotážemi (více viz Pivodová, Daňsová, & Lacinová, 2018; Pivodová, Daňsová, & Lacinová, 2020). Dotazník je tvořen třemi subškálami. Instrumentální zmatení rolí (IZR) měří šest položek, které popisují činnosti, které dítě vykonává za rodiče v rodině (např. „*Uklízím po sobě, ale i po ostatních - např. po mladším sourozenci, po rodičích, nebo vykonávám domácí práce za ostatní - např. vařím, peru.*“). Emocionální zmatení rolí v dyádě matka – dítě (EZRM) zachycují pět položek a v dyádě otec – dítě (EZRo) je to také pět položek. Položky emocionální zmatení popisují emoční přebírání rolí za rodiče, které dítě hodnotí pro každého rodiče zvlášť (např. „*Máma/táta se mně chodí svěřovat se svými starostmi.*“). Adolescenti odpovídají na pětibodové škále od 1 „*úplně to na mě sedí*“ po 5 „*vůbec to na mě nesedí*“. Po pilotáži ze studie (Pivodová, Daňsová, & Lacinová, 2020) se při explorační a konfirmační analýza dotazníku ZRA objevila problematická místa. Protože obsahově podobné položky pro matku a otce byly ve druhé pilotáži dotazníku administrovány po sobě a sdílely rozptyl, který nebyl možný vysvětlit jejich příslušností do škál, bylo v tomto výzkumu při administraci změněno pořadí položek, kdy byly odděleny položky s otázkami na matku a otce odděleny položkami na instrumentální zmatení rolí (administrovaná podoba dotazníku ZRA s pořadím položek viz Příloha 5). Jelikož po pilotáži ze studie (Pivodová, Daňsová, & Lacinová, 2020) byly problematické položky 6, 13, byla provedena na našem vzorku znovu konfirmační faktorová analýza (viz kapitola 5.3 Výsledky). Po provedení této konfirmační faktorové analýzy byly z dotazníku odstraněny položky 13 a 14. Subškála IZR obsahuje položky 1, 2, 3, 4, 5, 6; subškála EZRM obsahuje položky 7, 9, 11, 15 a subškála EZRo obsahuje položky 8, 10, 12 a 16.

Pro posouzení vazby adolescentů k jejich rodičům byla použita adaptovaná krátká verze dotazníku *Short version of the Experiences in Close Relationships Scale – Revised Child version (ECR – RC*, Brenning, Van Petegem, Vanhalst, & Soenens, 2014). Dotazníková metoda autorů Brenning a kolektivu vychází z 36-ti položkového dotazníku ECR-RC (Brenning, Soenens, Braet, & Bosmans, 2011), který je z hlediska své délky pro mnohé výzkumy časově náročný. Krátká verze dotazníku redukuje počet položek na 12 a zachovává přitom dobré psychometrické vlastnosti metody (úzkostnost matka: $\alpha = 0,93$; úzkostnost otec: $\alpha = 0,85$; vyhýbavost matka: $\alpha = 0,90$; vyhýbavost otec: $\alpha = 0,85$) (Brenning et al., 2014). Znění položek zůstává stejné. Dotazník zachycuje dvě základní dimenze vazby – úzkostnost a vyhýbavost. Dotazník je určen pro respondenty staršího školního věku a rané adolescence, kteří vyjadřují svůj souhlas nebo nesouhlas s danými položkami na sedmibodové škále (1 = „silně nesouhlasím“ až 7 = „silně souhlasím“). Položky jsou formulovány ve verzi pro měření vazby k matce a vazby k otci. Pro účely našeho výzkumu bylo použito znění položek z bakalářské práce Lucie Klíčnickové (2018). Klíčnicková porovnála ve své práci český překlad delší verze dotazníku ECR-RS s kratší 12položkovou anglickou verzí, některé z položek upravila. Vzhledem k tomu, že příslušnost k jednotlivým faktorům úzkostnosti a vyhýbavosti byla provedena pouze ve studii Klíčnickové, byla provedena znovu korelace jednotlivých položek, položková analýza a explorační faktorová analýza.

Dle položkové analýzy, kde většina položek není normálně rozložená, byl vybrán pro faktorovou analýzu metoda nejmenších čtverců (*unweighted least squares*), jelikož zde není předpoklad normálního rozložení. Předpokládáme dva faktory a pomocí šikmé rotace (*direct oblimin*) byly rotovány - výsledná *Pattern Matrix* (viz. Příloha 4). Položka číslo 10 sytí oba faktory, a to jak ve formulaci k matce, tak k formulaci k otci. Pro analýzy byla vyřazena. Faktor úzkostnosti pro matku i otce má šest položek (č. 2, 3, 4, 5, 7 a 9), faktor vyhýbavosti pro matku i otce obsahuje položek pět (1, 6, 8, 11 a 12). Položky č. 1, 11 a 12 byly pro analýzy transformovány, jde o reverzní položky. Ze získaných hodnot faktorové analýzy mohla být provedena Pearsonova korelace mezi faktory úzkostnosti a vyhýbavosti u matky a úzkostnosti a vyhýbavosti u otce. Faktory

úzkostnosti a vyhýbavosti u matky spolu korelují, hodnota korelace je -0,442 a faktory úzkostnosti a vyhýbavosti u otce spolu také korelují, hodnota korelace je -0,323. Korelují spolu i součtové skóry. Součtové skóry položek náležících do jednotlivých faktorů úzkostnosti matka a vyhýbavosti matka mají hodnotu korelace 0,425, korelace je signifikantní ($p < 0,001$). Z korelace je patrné, že čím vyšší je míra úzkostnosti k matce, tím je vyšší míra vyhýbavosti k matce. Součtové skóry položek náležících do jednotlivých faktorů úzkostnosti otce a vyhýbavosti otce mají hodnotu korelace 0,381, korelace je signifikantní ($p < 0,001$). Z korelace je patrné, že čím vyšší je míra úzkostnosti k otci, tím je vyšší míra vyhýbavosti k otci.

Dotazníková baterie určená pro matky adolescentů:

Pro měření míry depresivity byla použita *škála PHQ-9*, která obsahuje devět položek. Jedná se spolu s BDI-II (Beckova sebe posuzovací škála pro dospělé) o jeden nejpoužívanějších nástrojů v rámci studií, které zjišťují míru depresivity u matek (Postulka, 2019). Hodnoty korelace skóru BDI a PHQ se pohybují nad 0,7 (Schutt, Kung, Clark, Koball & Grothe, 2016; Kung et al., 2013). Strukturální model pomocí konfirmační faktorové analýzy ověřoval v rámci své magisterské práce Štěpán Postulka (2019) Respondentky hodnotí výskyt somatických problémů, které se u nich vyskytovaly za poslední dva týdny (jako např. „*Malý zájem nebo potěšení cokoli dělat.*“) na čtyřbodové Lickertově škále, kde 0 je „*vůbec ne*“ a 3 „*téměř každý den*“. V našem výzkumu byla reliabilita odpovídající, Cronbachovo $\alpha = 0,770$.

Pro měření vnímané kompetence v rodičovské roli (*self-efficacy*) bylo použito pět položek *subškály účinnosti (efficacy)* dotazníkové metody *Parenting sense of competence scale (PSOC)*, Johnston & Mash, 1989). Tato subškála obsahuje sedm položek, dvě z nich byly vyřazeny, jelikož odkazovaly na celodenní péči o malé dítě a neodpovídaly tedy vzorku matek adolescentů. Reliabilita položek byla poměrně vysoká, Cronbachova $\alpha = 0,76$. Respondentky odpovídají na 6-bodové škále od „*silně souhlasím*“ po „*silně nesouhlasím*“. Vyšší skóre indikuje vyšší míru vědomí vlastní rodičovské účinnosti. V původní studii bylo rodičovské *self-efficacy* měřeno u rodičů 4

- 9 letých dětí. Dotazník se však využívá také u dětí mladších i starších dětí - např. ve studii Rogerse a Matthewse (2004) byl použit u rodičů dětí od 6 měsíců po 15 let.

5.2.4 Výzkumný postup

Sběr dat probíhal v rámci rozsáhlejšího projektu pro účely disertační práce, dvou diplomových prací a jedné bakalářské práce. Dotazník pro adolescenty tedy kromě dotazníku ZRA, a ECR-RC obsahoval metodu CPIC (škálu dětské percepce konfliktu mezi rodiči, která měří úroveň rodičovského konfliktu z pohledu dítěte v rodině), metodu pro subjektivní zdravotní stesky, Rosenbergovu škálu pro sebehodnocení adolescentů a PANAS pro měření aktuálního emočního ladění. Dotazník v této formě byl podroben pilotáži. Cílem pilotáže bylo zjistit, zda není dotazník příliš dlouhý, zda jej adolescenti zvládnou vyplnit celý a kolik času tato administrace zabere. Pilotáže se účastnili 2 dívky a 3 chlapci věku 15 - 17 let z 1. a 2. ročníků středních odborných škol. Snahou bylo, aby výběr respondentů pilotáže korespondoval s charakteristikami oslovených respondentů do výzkumu. Vyplnění dotazníku trvalo respondentům pilotáže průměrně necelých 20 minut, konkrétně v rozpětí mezi 10 - 22 minutami. S délkou dotazníku ani s neporozuměním neměli respondenti problém. Následně jako minimální délka pro vyplnění dotazníku ve výzkumu byla stanovena hranice 10 minut. Touto hranicí byli vyloučeni ti, co dotazník vyplňují bezmyšlenkovitě bez čtení. Pro výzkum byli oslovováni studenti středních odborných škol bez maturity i s maturitou z menších měst (do 35 tisíc obyvatel) a různých krajů Moravy. Cílem procesu výběru vzorku bylo, aby se přibližoval průměru populace a zároveň aby měli respondenti podobné charakteristiky, byl homogenní (např. podobné podmínky socioekonomické, podmínky rodinného soužití, podobné studijní výsledky). Z výzkumu byla tedy vyloučena gymnázia a větší města. Z 61 nakontaktovaných a oslovených škol souhlas vyslovilo 17 ředitelů škol. Na nich bylo rozdáno studentům celkem 1922 obálek, které obsahovaly souhlas rodičů s výzkumem a dotazník zaměřený na demografické údaje. Zároveň byly v tomto souhlasu požádány matky dětí o možnost jejich účasti. Pokud se výzkumu chtěly účastnit matky respondentů, do souhlasu vyplnili

svůj e - mail, na který jim pak byl dotazník pro matky zaslán. Pokud rodiče s výzkumem souhlasili, souhlas i s demografickými údaji vložili do obálky, tu zalepili a takto jej jejich dítě doneslo do školy. V jednotlivých školách byla domluvena kontaktní osoba (např. školní psycholog, výchovný poradce), která zalepené obálky s vyplněnými souhlasly vybírala a takto předávala výzkumníkům.

Adolescenti i jejich matky byli do výzkumu zařazeni pod ID kódem. Pro administraci dotazníků výzkumného projektu byl použit program Qualtrics. Dotazníky pro adolescenty pak byly rozesílány elektronicky pod ID kódem na jejich uvedené e-mailové adresy. V některých případech škola umožnila vyplňování on-line dotazníků přímo ve vyučovacích hodinách v PC učebnách. U většiny studentů tato možnost nebyla, vyplňovali je tedy ve svém volném čase. Vyplnění dotazníků jim bylo ještě dvakrát přes e - mail připomenuto. Jako motivace byla respondentům slíbena finanční odměna, kde z vyplněných dotazníků byli losováni tři respondenti, kteří dostali 500,- Kč. Matkám respondentů byl rozesílán na jimi uvedený e - mail dotazník určený pro matky také prostřednictvím programu Qualtrics.

5.2.5 Etika výzkumu

Nejprve byli osloveni ředitelé středních škol, kterým byl zaslán e-mailem dopis, ve kterém byl popsán cíl výzkumu, přínos výzkumu, proces sběru dat a zajištění anonymity studentům, následně byli ředitelé kontaktováni telefonicky. Někteří z nich požádali i o osobní setkání, pro upřesnění a ujasnění charakteru výzkumu. Po jejich souhlasu byli výzkumníci oslovováni v hodinách výuky studenti prvních a druhých ročníků těchto středních odborných škol. Byl jim také vysvětlen cíl výzkumu, přínos výzkumu a proces sběru dat, byla jim zdůrazněna anonymita výzkumu, dobrovolnost se výzkumu účastnit a možnost od testování kdykoli odstoupit. Zároveň jim byl rozdan v obálkách souhlas s výzkumem pro rodiče, kde bylo vše podrobně popsáno a opět zdůrazněna dobrovolnost adolescentů se výzkumu účastnit. Se souhlasem byl do obálky vložen dotazník s demografickými údaji. Anonymita byla zajištěna pomocí ID kódů, které byly adolescentům i jejich matkám přiděleny. Vzhledem k tomu, že se

jednalo o poměrně citlivý dotazník, který se ptal převážně na charakter rodinného prostředí, ve kterém žijí, zvolená on-line verze dotazníku se jevila pro tento typ výzkumu jako vhodná. Respondenti jej mohli vyplnit kdekoli, např. ze svého PC nebo mobilního telefonu, mohli si sami vybrat dobu, při které nejsou rušeni.

5.3 Výsledky

Konfirmační faktorová analýza dotazníku byla provedena v programu Mplus. Ke zjištění omegy jednotlivých subškál dotazníku ZRA byl použit statistický program R. Ke statistickým analýzám byl použit program IBM SPSS Statistics 25. Data z dotazníku o demografii byla přepsána do SPSS ručně. Odpovědi od adolescentů a jejich matek byly staženy z programu Qualtrics, který již nabízí přepsání dat rovnou do programu SPSS. Před zjištěním souvislostí byly jednotlivé proměnné spočítány jako průměry jednotlivých subškál (popisné statistiky k těmto proměnným viz tabulky 8, 9, 13, 14). Do průměrů všech subškál ECR-RC, subškály IZR, subškály self-efficacy a PHQ-9 byli započtení ti, co nevyplnili jednu položku dané subškály. Pouze u subškály EZRm a EZRo, která obsahuje pouze 4 položky, byli započtení ti, co vyplnili všechny položky dané subškály. Pro analýzy byla zvolena lineární regrese a s moderací pohlavím. Pro moderaci byly předem vytvořeny interakční členy. Do bloku pro analýzu byl vložen prediktor, pohlaví a poté interakční člen, vytvořen vynásobením prediktoru a pohlaví, kde 0 byly dívky a 1 chlapci.

5.3.1 Konfirmační faktorová analýza dotazníku Zmatení rolí pro adolescenty (ZRA)

Na datech byla provedena položková analýza a následně také konfirmační faktorová analýza metody pro měření zmatení rolí v rodině. Výsledky položkové analýzy (viz tab. č. 7) poukazují na to, že dvě z původních 16 položek (č. 13 a 14) nejsou pro škálu vhodné, protože mají slabé korigované korelace se skóre škály, a tedy nerozlišují dobře mezi různými úrovněmi zmatení rolí.

ZMATENÍ ROLÍ V KONTEXTU VAZBY U ADOLESCENTŮ, SOUVISLOSTI S DEPRESIVITOU A VĚDOMÍM VLASTNÍ ÚČINNOSTI JEJICH MATEK

TABULKA 7

Popisné statistiky pro Dotazník zmatení rolí

	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>min</i> - <i>max</i>	<i>šikmost</i>	<i>špičatost</i>	<i>r_{ks}</i>	<i>a bez položky</i>
Instrumentální zmatení rolí								
1_ Pomáhám rodinným příslušníkům s úkoly, na které nestačí.	291	2,22	1,10	1-5	0,66	-0,15	0,31	0,681
2_ Uklízím po sobě, ale i po ostatních nebo vykonávám domácí práce za ostatní.	291	2,52	1,02	1-5	0,17	-0,51	0,45	0,641
3_ Bývám zodpovědný za péči o člena rodiny.	291	3,31	1,36	1-5	-0,01	-1,22	0,46	0,635
4_ Často mám pocit, že se rodina bez mé pomoci nemůže obejít.	291	3,78	1,17	1-5	-0,83	-0,12	0,53	0,609
5_ Nastávají situace, kdy přebírám za rodiče zodpovědnost.	291	4,30	1,06	1-5	-1,45	1,17	0,46	0,637
6_ Někdy vypomáhám rodičům s penězi.	291	3,91	1,20	1-5	-0,79	-0,43	0,33	0,679
Emoční zmatení rolí - matka								
7_ Máma ode mě chce poradit ve věcech, o kterých si myslím, že by se měla radit s tátou, nebo s jinými dospělými.	287	3,84	1,08	1-5	-0,67	-0,22	0,40	0,587
9_ Máma se mně chodí svěřovat se svými starostmi.	287	3,32	1,29	1-5	-0,27	-1,00	0,45	0,558
11_ Pokud mámu něco trápí, utěšuji ji.	287	2,82	1,34	1-5	0,24	-1,06	0,52	0,515
13_ Máma mně říká, že jsem stejný/stejná jako táta.	287	3,36	1,42	1-5	-0,31	-1,21	0,18	0,695
15_ Když mámě táta chybí, nahrazuje jeho přítomnost mojí.	287	3,62	1,36	1-5	-0,57	-0,95	0,46	0,553

ZMATENÍ ROLÍ V KONTEXTU VAZBY U ADOLESCENTŮ, SOUVISLOSTI S DEPRESIVITOU A
VĚDOMÍM VLASTNÍ ÚČINNOSTI JEJICH MATEK

**Emoční zmatení rolí -
otec**

8 _Táta ode mě chce poradit ve věcech, o kterých si myslím, že by se měl radit s mámou, nebo s jinými dospělými.	284	4,24	0,98	1-5	-1,19	1,07	0,50	0,618
10 _Táta se mně chodí svěřovat se svými starostmi.	284	4,28	1,08	1-5	-1,52	1,51	0,56	0,588
12 _Pokud tátou něco trápí, utěšuji ho.	284	3,94	1,25	1-5	-0,91	-0,31	0,55	0,584
14 _Táta mně říká, že jsem stejný/stejná jako máma.	284	3,79	1,36	1-5	-0,79	-0,65	0,21	0,748
16 _Když tátovi máma chybí, nahrazuje její přítomnost mojí.	284	4,15	1,19	1-5	-1,35	0,81	0,47	0,623

Poznámka. r_{ks} - korigovaná korelace položky se škálou

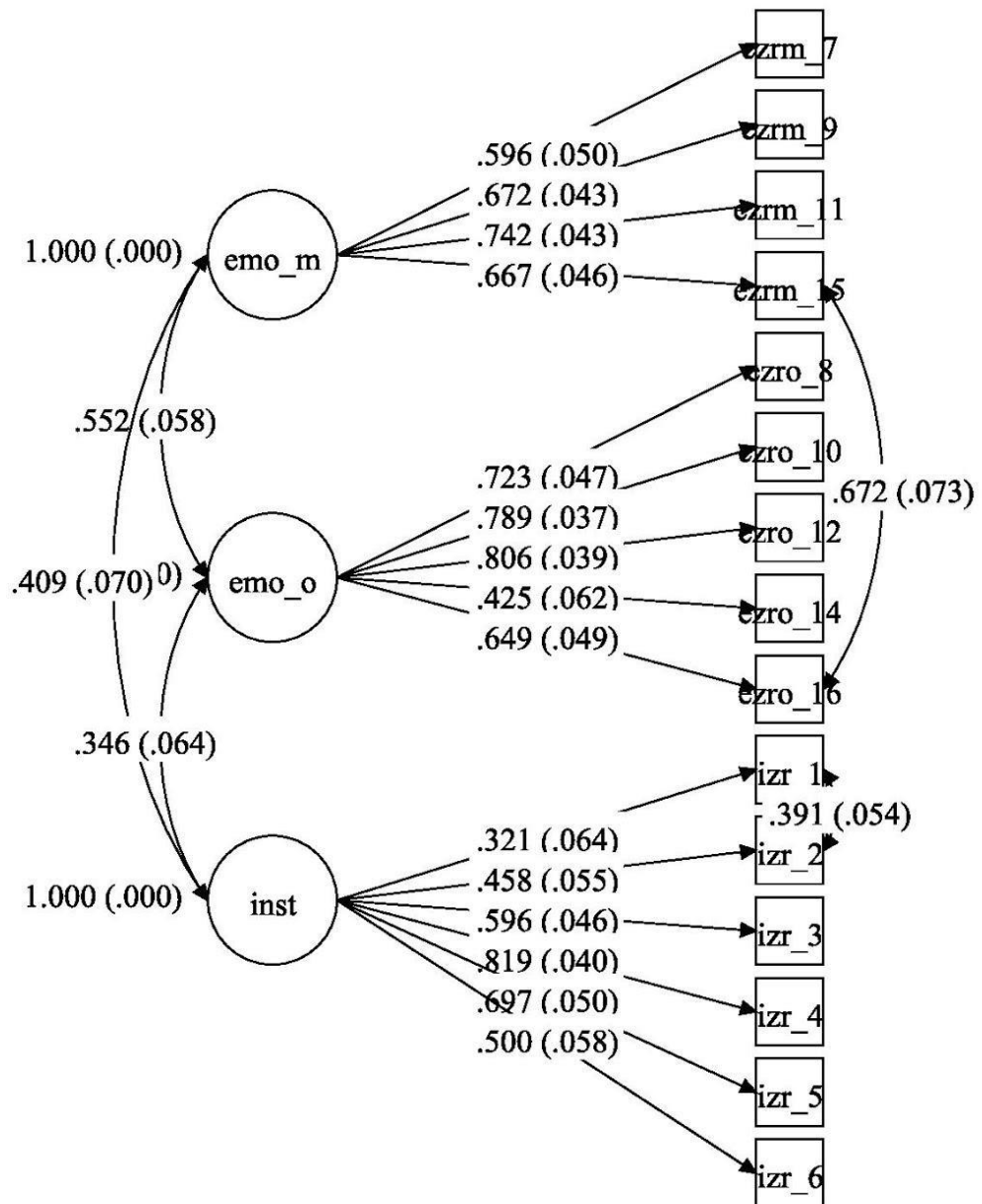
Instrumentální zmatení rolí má celkem dobré ukazatele reliability (Cronbachova $\alpha = 0,689$; omega = 0,685) podobně jako **emoční zmatení rolí u matky** (Cronbachova $\alpha = 0,639$; omega = 0,677), kde jen položka 13 s ostatními položkami škály příliš nekoreluje („Máma o mě říká, že jsem stejný, jako táta.“) a její odstranění by zvýšilo vnitřní konzistenci (Cronbachova α bez této položky se zvýší na $\alpha = 0,695$). **Emoční zmatení rolí u otce** má dobré ukazatele (Cronbachova $\alpha = 0,685$; omega = 0,697), položky spolu korelují a také reliabilita je v normě, ale také zde odstranění položky 14 („Táta o mě říká, že jsem stejný jako máma.“) zvyšuje vnitřní konzistenci škály (Cronbachova α bez této položky se zvýší na $\alpha = 0,748$).

Pro ověření faktorové struktury byla použita konfirmační faktorová analýza s odhadem WLSMV (*mean- and variance-adjusted weighted least squares*) pro ordinální data v programu Mplus. Byl testován třífaktorový model s 6 položkami instrumentálního zmatení rolí, 5 položkami emočního zmatení rolí k matce a 5 položkami emočního zmatení rolí k otci. Takovýto model vykazoval slabou shodu s daty ($\chi^2(101) = 452.778$, $p < 0.001$; CFI = 0.890; RMSEA = 0.109; WRMR = 1.342), bylo tedy přistoupeno k respecifikaci modelu. Vzhledem k problematické položce 13 byl testován nový model bez této položky. Jeho shoda s daty je stále ne příliš uspokojivá ($\chi^2(87) =$

411.313, $p < 0.001$; CFI = 0.894; RMSEA = 0.113; WRMR = 1.337). Modifikační indexy navrhuji korelaci reziduí položek 15 a 16, tedy položek se stejným zněním, pouze se zacílením na matku/otce. Shoda tohoto modelu s daty je již poměrně uspokojivá ($\chi^2(86)=328.284$, $p<0.001$; CFI=0.921; RMSEA=0.098; WRMR=1.194), nicméně další možností respecifikace, kterou modifikační indexy nabízejí, a která je i věcně odůvodnitelná, je korelace reziduí pro položky 1 a 2 z instrumentálního faktoru (obsahově jde o podobné položky). Shoda tohoto modelu s daty je uspokojivá ($\chi^2(85)=272.245$, $p<0.001$; CFI=0.939; RMSEA=0.087; WRMR=1.084) a model tedy můžeme považovat za pravděpodobně datům odpovídající. Faktorové náboje ve standardizovaném řešení ukazují obrázek 5.

OBRÁZEK 5

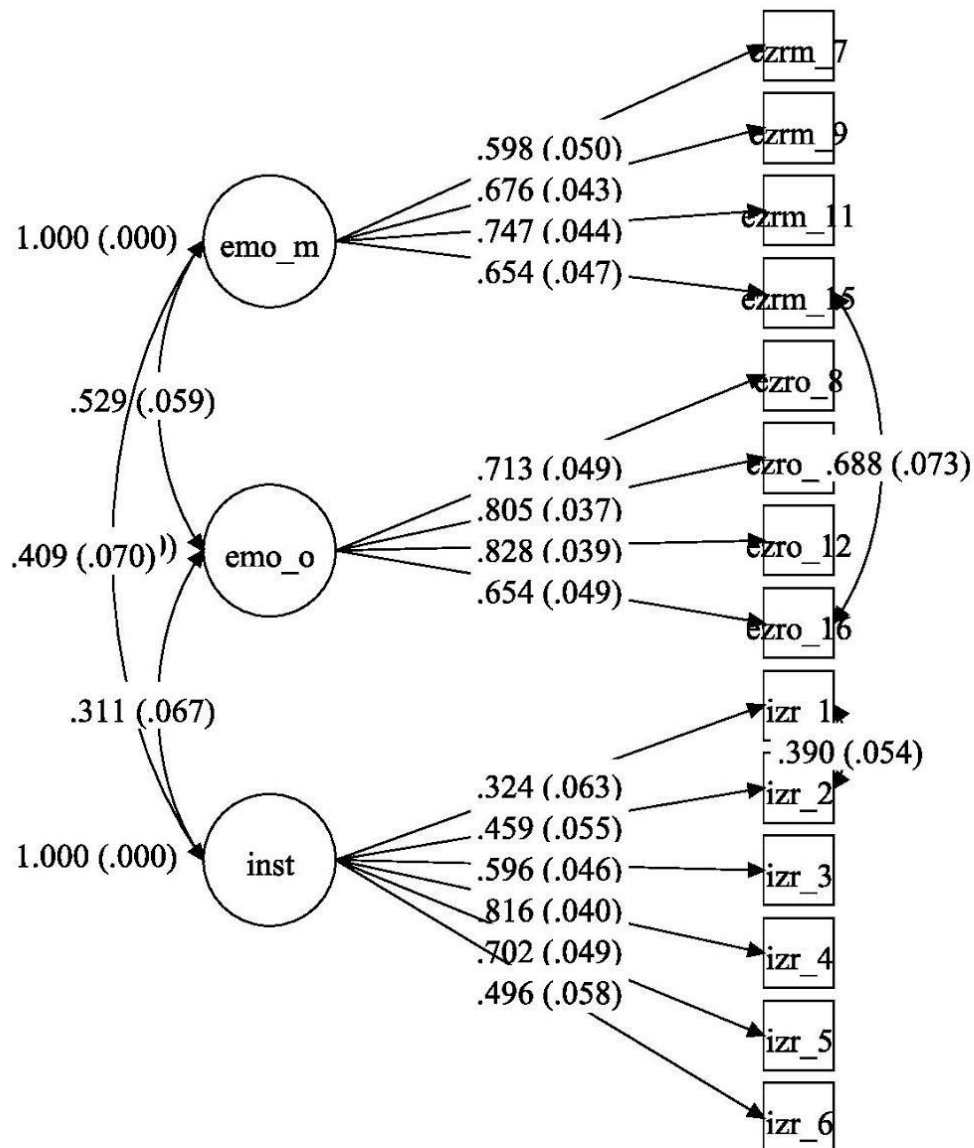
Faktorové řešení Dotazníku zmatení rolí ve standardizované podobě bez položky 13

Byla provedena CFA také bez položky 14. Shoda tohoto modelu s daty je uspokojivá ($\chi^2(72)=234.957$, $p<0.001$; CFI=0.944; RMSEA=0.088; WRMR=1.058) a model tedy můžeme považovat za pravděpodobně datům odpovídající. Faktorové náboje ve standardizovaném řešení ukazuje obrázek 6.

OBRÁZEK 6

Faktorové řešení Dotazníku zmatení rolí ve standardizované podobě bez položky 13 a 14

Vzhledem k problematickosti položky 13 a 14, která se ptá na to, zda o adolescentovi matka/otec říká, že je jako druhý z rodičů, nás zajímalo, zda tyto položky nemají

nějaká specifika vzhledem k pohlaví dítěte. Na základě prozkoumání korelační matice je patrné, že položka 13 nekoreluje příliš s ostatními položkami škály u dívek ani u chlapců, její odstranění by v obou případech vedlo ke zvýšení vnitřní konzistence škály. Položka 14 u dívek rovněž nekoreluje s ostatními, nicméně u chlapců tato položka zdá se pro škálu vhodná je.

Pokud přistoupíme k testování konfigurálního modelu pomocí konfirmační faktorové analýzy, abychom zjistili, zda je model se všemi 15 položkami shodný pro dívky i chlapce, je možné vidět, že u dívek není vhodná pro škálu ani položka 13 ani 14 (slabé sycení, nízký vysvětlený rozptyl položky), u chlapců je položka 13 rovněž problematická, nicméně položka 14 zdá se vhodná je. Shoda modelu u pohlaví, kde jsou povoleny korelace reziduí položek 15 a 16 a 1 a 2 jako u hlavního modelu: $\chi^2(198)=460.436$, $p<0.001$; CFI=0.924; RMSEA=0.095; WRMR=1.337. Shoda tohoto modelu s daty by mohla být dostačující. Nicméně tyto výsledky je potřeba chápat spíše jako explorační, protože dat od chlapců je pouze 91 a korelační matice není tudíž tak stabilní.

Pro následné analýzy v návaznosti na tato zjištění byly tedy položky 13 a 14 vyřazeny. Dotazník zmatení rolí pro adolescenty (ZRA) obsahuje 14 položek, z toho 6 položek (1, 2, 3, 4, 5, 6) náleží faktorů instrumentální zmatení rolí (IZR), 4 položky (7, 9, 11, 15) emocionální zmatení rolí v dyádě matka/dítě (EZRM) a 4 položky (8, 10, 12, 16) emocionální zmatení rolí v dyádě otec/dítě (EZRO).

5.3.2 Souvislost vazbové úzkosti a vyhýbavosti se zmatením rolí adolescentů

Pro měření zmatení rolí byl použit dotazník ZRA, kde byla provedena konfirmační faktorová analýza. Po odstranění položek 13 a 14 má u škály IZR alfa 0,689, u EZRM je hodnota alfy 0,695 a u EZRO je hodnota alfy 0,748 (viz. tab 7) a pro měření vazbové úzkosti a vyhýbavosti byl použit dotazník ECR-RC, kde byla provedena faktorová analýza na současných datech. Proměnné byly spočítány jako průměry jednotlivých

faktorů. U dotazníku ZRA byly před regresními analýzami všechny položky rekódovány pro lepší názornost, tedy 1 značí nejnižší hodnotu zmatení rolí, 5 nejvyšší hodnotu zmatení rolí. V tabulkách 8 a 9 jsou uvedeny popisné statistiky jednotlivých škál. Průměr subškály IZR byl ze dotazníku ZRA nejvyšší, výše bylo skórováno EZRm než EZRo.

TABULKA 8

Popisné statistiky průměrů faktorů dotazníku Zmatení rolí u vzorku adolescentů

	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>mi-nimum</i>	<i>ma-ximum</i>	<i>šíkmost</i>	<i>špičatost</i>
IZR	291	2,69	0,04	1,00	4,83	0,39	0,05
EZRm	288	2,60	0,05	1,00	5	0,12	-0,61
EZRo	286	1,84	0,05	1,00	5	1,00	0,51

U dotazníku ECR-RC byla dle průměrů nejvýše skórovaná vyhýbavost u otce, pak vyhýbavost u matky, poté úzkostnost o otce a nejnižše skórovaná byla úzkostnost u matky.

TABULKA 9

Popisné statistiky průměrů faktorů dotazníku ECR-RC u vzorku adolescentů

	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>mi-nimum</i>	<i>ma-ximum</i>	<i>šíkmost</i>	<i>špičatost</i>
ECRmÚZKOSTNOST	290	1,78	1,24	1,00	7,00	2,23	5,21
ECRmVYHÝBAVOST	289	3,60	1,67	1,00	7,00	0,29	-0,86
ECRoÚZKOSTNOST	285	2,04	1,60	1,00	7,00	1,77	2,18
ECRoVYHÝBAVOST	284	4,40	1,66	1,00	7,00	-0,15	-0,69

Jelikož následující analýza v kapitole 5.3.3. se týká vzorku adolescentů s matkami, po jejichž spárování počet respondentů klesl, pro srovnání byly provedeny popisné statistiky stejných škál dotazníků ze vzorku adolescentů s matkami, zda se zde

výrazně neliší míra jednotlivých proměnných. Například zda dotazník nevyplňovaly spíše matky adolescentů, jejich rodinné prostředí je více uspokojivé, není v něm například vyšší míra zmatení rolí.

Byla ověřovaná souvislost mezi faktory úzkostnosti a vyhýbavosti k otci a k matce jako prediktorů k faktorům zmatení rolí – k instrumentálnímu zmatení rolí, emocionálnímu zmatení rolí v dyádě matka dítě a emocionálnímu zmatení rolí v dyádě otec dítě. Pro tento vztah byla použita lineární regrese s moderací pohlavím, tzn. byly vytvořeny interakční členy úzkostnosti a vyhýbavosti pro pohlaví, kdy dívka byla 0 a chlapec 1. Byl ověřen předpoklad kolinearity (VIF), předpoklad normálního rozložení (homoscedasticity) a předpoklad normality residuí.

Souvislost instrumentálního zmatení rolí s úzkostností a vyhýbavostí

Byla provedena lineární regrese ve dvou krocích. Prediktory byly vazbová úzkostnost a vyhýbavost k matce (ECRmUZKOST, ECRmVYHYB) a k otci (ECRoUZKOST, ECRoVYHYB). Průměry těchto škál byly centralizovány a dány do prvního kroku lineární regrese, kde závislou proměnnou bylo instrumentální zmatení rolí (IZR). Ve druhém kroku byl tento vztah moderován pohlavím. Bylo vloženo pohlaví a interakční členy jako prediktory (tabulka 10).

TABULKA 10

Prediktory instrumentálního zmatení rolí

		<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>beta</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>VIF</i>
1	(Constant)	2,689	0,043		62,398	0,000	
	ECRmUZKOSTcentr	0,067	0,051	0,117	1,328	0,185	2,165
	ECRmVYHYBcentr	-0,025	0,033	-0,058	-0,759	0,449	1,656
	ECRoUZKOSTcentr	-0,003	0,039	-0,006	-0,069	0,945	2,054
	ECRoVYHYBcentr	0,022	0,034	0,050	0,649	0,517	1,639

ZMATENÍ ROLÍ V KONTEXTU VAZBY U ADOLESCENTŮ, SOUVISLOSTI S DEPRESIVITOU A VĚDOMÍM VLASTNÍ ÚČINNOSTI JEJICH MATEK

2	(Constant)	2,705	0,053		51,150	0,000	
	ECRmUZKOSTcentr	0,086	0,057	0,149	1,519	0,130	2,669
	ECRmVYHYBcentr	-0,054	0,039	-0,126	-1,379	0,169	2,296
	ECRoUZKOSTcentr	-0,013	0,042	-0,030	-0,317	0,751	2,425
	ECRoVYHYBcentr	0,032	0,042	0,072	0,760	0,448	2,495
	Gender	-0,056	0,096	-0,037	-0,589	0,556	1,069
	ECRmUZKOSTsex	-0,087	0,144	-0,060	-0,600	0,549	2,742
	ECRmVYHYBsex	0,118	0,075	0,138	1,561	0,120	2,174
	ECRoUZKOSTsex	0,063	0,111	0,060	0,569	0,570	3,126
	ECRoVYHYBsex	-0,049	0,074	-0,066	-0,661	0,509	2,739

Pozn: Závislá proměnná je IZR_prum, 0 dívky, 1 chlapci

Nebyly nalezeny žádné signifikantní vztahy, genderové rozdíly zde nebyly zaznamenány. Instrumentální zmatení rolí se mezi dívkami a chlapci neliší, vliv pohlaví není signifikantní ($p=0,556$).

Emocionální zmatení rolí v dyádě matka-dítě a souvislost s úzkostností a vyhýbavostí

Byla provedena lineární regrese ve dvou krocích. Jako prediktory byly zařazeny vazbová úzkostnost a vyhýbavost k matce a k otci. Průměry těchto škál byly centralizovány a vloženy do prvního kroku lineární regrese, kde závislou proměnnou bylo emocionální zmatení rolí v dyádě matka-dítě (EZRm). Ve druhém kroku byl tento vztah moderován pohlavím. Bylo vloženo pohlaví a interakční členy jako prediktory (tabulka 11).

TABULKA 11

Prediktory emocionálního zmatení rolí v dyádě matka-dítě

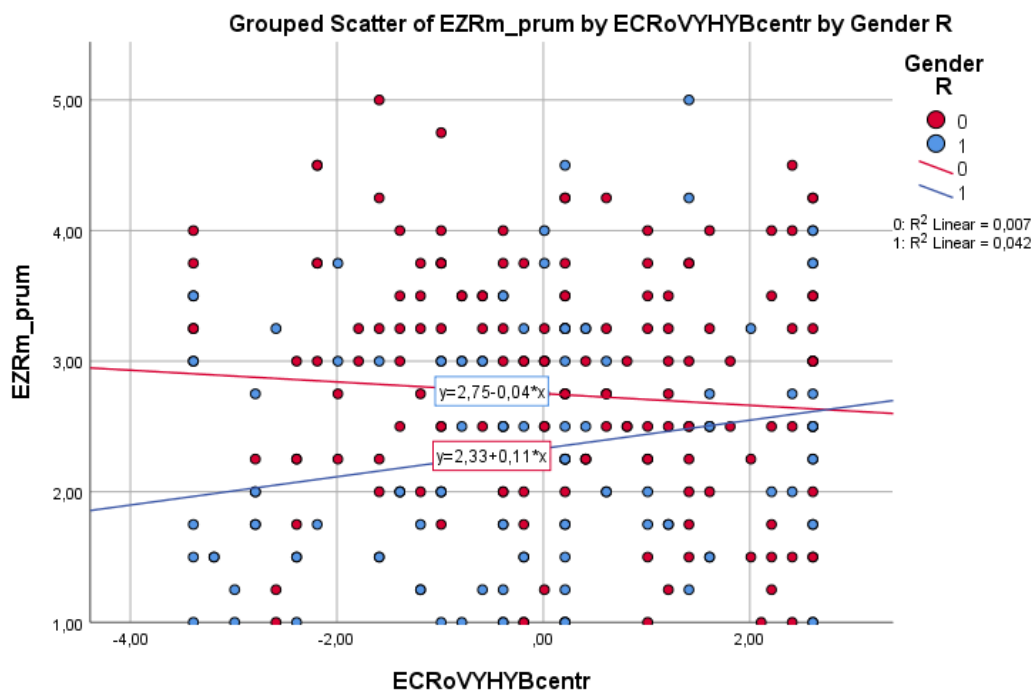
		<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>beta</i>	<i>T</i>	<i>p</i>	<i>VIF</i>
1	(Constant)	2,612	0,052		49,772	0,000	
	ECRmUZKOSTcentr	0,030	0,062	0,040	0,479	0,632	2,169
	ECRmVYHYBcentr	-0,189	0,040	-0,346	-4,709	0,000	1,652
	ECRoUZKOSTcentr	0,089	0,047	0,155	1,887	0,060	2,057
	ECRoVYHYBcentr	0,072	0,041	0,128	1,761	0,079	1,631
2	(Constant)	2,745	0,063		43,921	0,000	
	ECRmUZKOSTcentr	-0,019	0,067	-0,025	-0,279	0,781	2,673
	ECRmVYHYBcentr	-0,167	0,046	-0,306	-3,637	0,000	2,292
	ECRoUZKOSTcentr	0,121	0,050	0,210	2,423	0,016	2,431
	ECRoVYHYBcentr	-0,002	0,049	-0,004	-0,050	0,960	2,495
	Gender	-0,415	0,113	-0,212	-3,688	0,000	1,069
	ECRmUZKOSTsex	0,101	0,170	0,055	0,593	0,554	2,743
	ECRmVYHYBsex	-0,034	0,089	-0,032	-0,388	0,698	2,176
	ECRoUZKOSTsex	-0,199	0,131	-0,149	-1,518	0,130	3,129
	ECRoVYHYBsex	0,207	0,087	0,218	2,369	0,019	2,752

Pozn: Závislá proměnná je EZRm_prum, 0 dívky, 1 chlapci

Čím je vyhýbavost k matce vyšší, klesá obecně EZRm k ní ($B=-0,189$; $P=0,000$). Po moderaci pohlaví tento vztah není signifikantní. Dívky mají v průměru vyšší emocionální zmatení rolí v dyádě s matkou (EZRm) než chlapci ($B=-0,415$; $P<0,001$). Čím je větší vyhýbavost k otci u chlapců, roste emocionální zmatení rolí chlapců v dyádě s matkou (EZRm; $B=0,207$; $p=0,019$). Čím je vyhýbavost k otci vyšší u dívek, klesá emocionální zmatení rolí dívek v dyádě s matkou (EZRm). Názorně ukázáno viz graf 1. Pokud jsou chlapci více v nezdravém partnerském vztahu s matkou, mají vyšší vyhýbavost k otci. Pokud jsou dívky k otci více vyhýbavé, zároveň klesá nezdravý partnerský vztah k matce.

GRAF 1

Graf souvislosti závislé proměnné EZRm u dívek (0, červená), chlapců (1, modrá) na vyhýbavosti k otci

Emocionální zmatení rolí v dyádě otec-dítě a souvislost s úzkostí a vyhýbavostí

Byla provedena lineární regrese ve dvou krocích. Prediktory byly vazbová úzkostnost a vyhýbavost k matce a k otci. Průměry těchto škál byly centralizovány a dány do prvního kroku lineární regrese, kde závislou proměnnou bylo emocionální zmatení rolí v dyádě otec-dítě (EZRo). Ve druhém kroku byl tento vztah moderován pohlavím. Bylo vloženo pohlaví a interakční členy jako prediktory (tabulka 12).

TABULKA 12

Prediktory emocionálního zmatení rolí v dyádě otec-dítě

		<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>beta</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>VIF</i>
1	(Constant)	1,854	0,047		39,534	0,000	
	ECRmUZKOSTcentr	0,175	0,056	0,253	3,133	0,002	2,180
	ECRmVYHYBcentr	-0,030	0,036	-0,059	-0,840	0,401	1,644
	ECRoUZKOSTcentr	-0,085	0,042	-0,158	-2,002	0,046	2,080
	ECRoVYHYBcentr	-0,168	0,037	-0,322	-4,574	0,000	1,649
2	(Constant)	1,941	0,056		34,444	0,000	
	ECRmUZKOSTcentr	0,144	0,061	0,209	2,357	0,019	2,683
	ECRmVYHYBcentr	-0,043	0,042	-0,085	-1,044	0,297	2,265
	ECRoUZKOSTcentr	-0,065	0,045	-0,122	-1,440	0,151	2,461
	ECRoVYHYBcentr	-0,198	0,044	-0,381	-4,477	0,000	2,485
	Gender	-0,277	0,102	-0,151	-2,710	0,007	1,062
	ECRmUZKOSTsex	0,144	0,155	0,084	0,935	0,351	2,735
	ECRmVYHYBsex	0,080	0,081	0,079	0,987	0,325	2,195
	ECRoUZKOSTsex	-0,143	0,119	-0,115	-1,204	0,230	3,105
	ECRoVYHYBsex	0,071	0,080	0,079	0,886	0,377	2,737

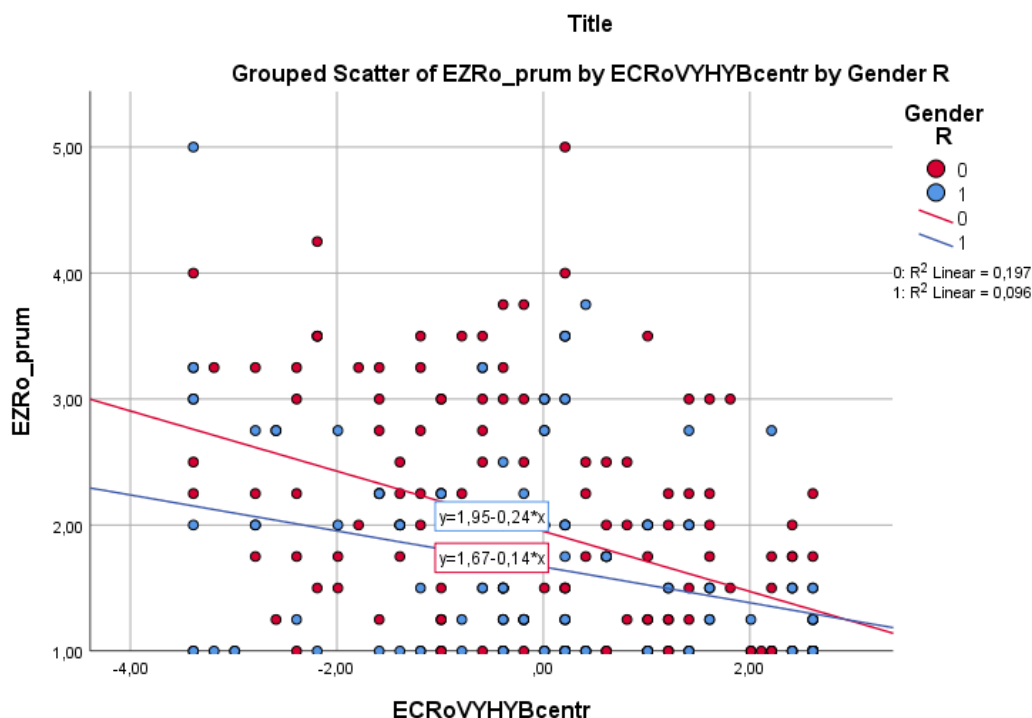
Pozn: Závislá proměnná je EZRo_prum, 0 dívky, 1 chlapci

Před moderací pohlavím obecně klesá emocionální zmatení rolí dívek a chlapců v dyádě s otcem (EZRo) při vyšší vyhýbavosti k otci ($B=-0,168$; $p=0,000$).

Dívky mají obecně vyšší emocionální zmatení rolí v dyádě s otcem (EZRo; $B=-0,277$; $p=0,007$). Po moderaci pohlavím vyhýbavost k otci stále ovlivňuje emocionální zmatení rolí v dyádě s otcem (EZRo). Dívky se od chlapců výrazně neliší v míře vztahu mezi emocionálního zmatení rolí v dyádě s otcem (EZRo) a vyhýbavosti. Dívky reportovaly obecně vyšší míru emocionálního zmatení rolí v dyádě s otcem (EZRo), čím se zvyšuje vyhýbavost k otci, snižuje se emocionální zmatení rolí v dyádách dcera – otec i syn – otec (EZRo, viz graf 2).

GRAF 2

Graf souvislosti závislé proměnné EZRo u dívek (0, červená), chlapců (1, modrá) na vy-
hýbavosti k otci

5.3.3 Souvislost depresivity matek a vnímané kompetence v rodičovské roli (*self-efficacy*) se zmatením rolí u adolescentů

U vzorku adolescentů s jejich matkami byla provedena popisná statistika jednotlivých subškál (viz tab 13 a 14). Průměry subškál IZR, EZRm a EZRo byly porovnány s průměry odpovídajících subškál vzorku adolescentů viz tab. 8, aby bylo zjištěno, zda nejsou výpovědi o zmatení rolí rozdílné od odpovědí samotných adolescentů. Průměry jsou skoro identické, tzn., že míra zmatení rolí v podobě instrumentální a emocionální v dyádě matka-dítě a otec-dítě je v obou vzorcích stejně četná, nejvýše skórováno je IZR, poté EZRm a nejméně EZRo. Redukcí vzorku tedy nedošlo k systematické změně v míře zamtení rolí.

TABULKA 13

Popisné statistiky průměrů faktorů dotazníku Zmatení rolí u vzorku matek a adolescentů

	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>mi- nimum</i>	<i>ma- ximum</i>	<i>šíkmost</i>	<i>špičatost</i>
IZR	123	2,67	0,72	1,33	4,83	0,63	0,29
EZRm	121	2,62	0,92	1,00	5,00	-0,08	-0,61
EZRo	122	1,84	0,80	1,00	4,00	0,74	-0,45

Z popisné statistiky vyplývá, že průměr škály, která popisuje mateřské vědomí vlastní účinnosti v rámci rodičovství je poměrně vysoký, $M=4,81$ (rozpětí 1-6). Průměr škály depresivity PHQ-9 je $M= 1,46$ (rozpětí 0-3) viz tab č.14.

TABULKA 14

Popisné statistiky průměrů škál self- efficacy a depresivity (PHQ-9) u vzorku matek

	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>mi- nimum</i>	<i>maximum</i>	<i>šíkmost</i>	<i>špičatost</i>
Self - efficacy	123	4,81	0,63	2,80	6,00	-0,71	1,15
PHQ-9	120	1,46	0,40	1,00	3,25	0,80	3,51

Součtové skóry položek náležících do jednotlivých škál self efficacy a PHQ-9 mají hodnotu korelace -0,232, korelace je signifikantní ($p=0,011$) Z korelace je patrné, že čím vyšší je míra vědomí vlastní účinnosti matek, tím je nižší míra depresivity u matek.

Byla ověřovaná souvislost mezi depresivitou matek (PHQ-9) a vědomí vlastní účinnosti matek (Self-efficacy) jako prediktorů k faktorům zmatení rolí – k instrumentálnímu zmatení rolí (IZR), emocionálnímu zmatení rolí v dyádě matka dítě (EZRm) a emocionálnímu zmatení rolí v dyádě otec dítě (EZRo). Pro tento vztah byla použita lineární regrese s moderací pohlavím, tzn. byly vytvořeny interakční členy depresivity a sebehodnocení pro pohlaví, kdy dívka byla 0 a chlapec 1. Byl ověřen

předpoklad kolinearity (VIF), předpoklad normálního rozložení (homoscedasticity) a předpoklad normality residuí.

Instrumentální zmatení rolí a souvislost s depresivitou matek a jejich vědomí vlastní účinnosti

Byla provedena lineární regrese ve dvou krocích. Prediktory byly depresivita a sebehodnocení matek. Průměry škál PHQ-9 a Self- efficacy byly centralizovány a dány do prvního kroku lineární regrese, kde závislou proměnnou bylo instrumentální zmatení rolí (IZR). Ve druhém kroku byl tento vztah moderován pohlavím. Bylo vloženo pohlaví a interakční členy jako prediktory (tabulka 15).

TABULKA 15

Prediktory instrumentálního zmatení rolí

		<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>beta</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>VIF</i>
1	(Constant)	2,666	0,066		40,338	0,000	
	PHQcentr	0,227	0,172	0,124	1,320	0,189	1,057
	EFFcentr	0,169	0,110	0,145	1,544	0,125	1,057
2	(Constant)	2,747	0,079		34,596	0,000	
	PHQcentr	0,361	0,221	0,197	1,633	0,105	1,763
	EFFcentr	0,195	0,127	0,167	1,531	0,129	1,443
	Gender	-0,249	0,143	-0,159	-1,737	0,085	1,015
	PHQsex	-0,314	0,362	-0,111	-0,866	0,388	1,983
	EFFsex	-0,155	0,251	-0,072	-0,617	0,538	1,658

Pozn: Závislá proměnná je IZR_prum, 0 dívky, 1 chlapci

Z tabulky je patrné, že nebyl zjištěn žádný signifikantní vztah. Mezi depresivitou matek, jejich sebehodnocením a IZR tedy není žádný vztah. Díky nesignifikanci pohlaví ověřujeme již předešlé zjištění, že míra IZR se pro dívky a chlapce neliší.

Emocionální zmatení rolí v dyádě matka-dítě a souvislost s depresivitou matek a jejich sebevědomí v rodičovství

Byla provedena lineární regrese ve dvou krocích. Prediktory byly depresivita a vědomí vlastní účinnosti matek. Průměry škál PHQ-9 a Self- efficacy byly centralizovány a dány do prvního kroku lineární regrese, kde závislou proměnnou bylo emocionální zmatení rolí v dyádě matka-dítě (EZRM). Ve druhém kroku byl tento vztah moderován pohlavím. Bylo vloženo pohlaví a interakční členy jako prediktory (tabulka 16).

TABULKA 16

Prediktory emocionálního zmatení rolí v dyádě matka-dítě

		<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>beta</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>VIF</i>
1	(Constant)	2,616	0,085		30,658	0,000	
	PHQcentr	0,069	0,220	0,030	0,315	0,754	1,056
	EFFcentr	0,019	0,141	0,013	0,135	0,892	1,056
2	(Constant)	2,786	0,100		27,845	0,000	
	PHQcentr	0,357	0,276	0,155	1,295	0,198	1,765
	EFFcentr	0,056	0,159	0,038	0,352	0,726	1,444
	Gender	-0,510	0,179	-0,259	-2,847	0,005	1,015
	PHQsex	-0,652	0,451	-0,184	-1,445	0,151	1,985
	EFFsex	-0,259	0,313	-0,096	-0,826	0,411	1,660

Pozn: Závislá proměnná je EZRM_prum, 0 dívky, 1 chlapci

Z tabulky je patrné, že nebyl zjištěn žádný signifikantní vztah. Mezi depresivitou matek, vědomí vlastní účinnosti a emocionálním zmatením rolí v dyádě s matkou (EZRM) tedy není žádný vztah. Díky signifikanci pohlaví ověřujeme již předešlé zjištění, že míra emocionálního zmatení rolí v dyádě matka-dcera ($B=-0,510$; $p=0,005$) je obecně vyšší než emocionální zmatení rolí v dyádě matka-syn.

Emocionální zmatení rolí v dyádě otec-dítě a souvislost s depresivitou matek a jejich vědomí vlastní účinnosti

Byla provedena lineární regrese ve dvou krocích. Prediktory byly depresivita a sebehodnocení matek. Průměry škál PHQ-9 a Self- efficacy byly centralizovány a dány do prvního kroku lineární regrese, kde závislou proměnnou bylo emocionální zmatení rolí v dyádě matka-dítě (EZRo). Ve druhém kroku byl tento vztah moderován pohlavím. Bylo vloženo pohlaví a interakční členy jako prediktory (tabulka 17).

TABULKA 17

Prediktory emocionálního zmatení rolí v dyádě otec-dítě

		<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>beta</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>VIF</i>
1	(Constant)	1,847	0,074		24,914	0,000	
	PHQcentr	0,137	0,192	0,067	0,712	0,478	1,057
	EFFcentr	0,179	0,122	0,138	1,465	0,146	1,057
2	(Constant)	1,984	0,087		22,912	0,000	
	PHQcentr	0,380	0,241	0,187	1,573	0,118	1,762
	EFFcentr	0,207	0,139	0,160	1,492	0,138	1,441
	Gender	-0,425	0,158	-0,242	-2,689	0,008	1,016
	PHQsex	-0,545	0,396	-0,173	-1,375	0,172	1,990
	EFFsex	-0,202	0,275	-0,085	-0,735	0,464	1,661

Pozn: Závislá proměnná je EZRo_prum, 0 dívky, 1 chlapci

Z tabulky je patrné, že nebyl zjištěn žádný signifikantní vztah. Mezi depresivitou matek, vědomí vlastní účinnosti a emocionálním zmatení rolí v dyádě s otcem (EZRo) tedy není žádný vztah. Díky signifikanci pohlaví ověřujeme již předešlé zjištění, že míra emocionálního zmatení rolí v dyádě otec-dcera ($B=-425$; $p=0,008$) je obecně vyšší než míra emocionálního zmatení rolí v dyádě otec-syn.

5.4 Diskuze

Na vzorku středoškolských negymnaziálních studentů byl ověřován dotazník Zmatení rolí pro adolescenty. Oproti pilotáži II (viz kapitola č. 4; Pivodová, Daňsová, & Lacinová, 2020) byly položky dotazníku pozměněny tak, aby stejné položky na emocionální zmatení rolí pro matku a otce nebyly kladeny za sebou, ale pro matku a otce zvlášť, aby se mohl respondent soustředit na odpovědi na jednoho z rodičů a poté na druhého. Mezi otázkami o matce a otci byly vloženy položky na instrumentální zmatení rolí, které jsou formulovány bez ohledu na jednotlivé rodiče. Z pilotáže II (kapitola 4) vyplývaly jako problematické položka č. 6 a položka č. 13. U položky č. 6 (*„Někdy vypomáhám rodičům s penězi (např.: nakoupím ze svých úspor, peníze rodičům půjčím).“*) Tato skutečnost byla interpretována charakterem souboru - v pilotáži II byli souborem studenti gymnázií z Jihomoravského kraje s vyšším socioekonomickým statutem. Z položkové analýzy současných dat vyplývá, že položka č. 6 pro škálu instrumentální zmatení rolí vhodná je, její korigovaná korelace se škálou je pro škálu uspokojivá. Rodiče dětí hodnotili svou ekonomickou situaci průměrně uspokojivě (ani že jsou spíše bohatí, ani že jsou spíše chudí, ale uprostřed tohoto kontinua). Na základě výsledků této studie lze zkonstatovat, že položka, která popisuje typ instrumentální zmatení rolí ve formě půjčení peněz rodičům či nakoupení potřeb do domácnosti za své peníze, je sycena faktorem instrumentálního zmatení rolí.

U položkové analýzy položky č. 13 (*„Máma o mně říká, že jsem stejný/stejná jako táta.“*) se podobně jako u pilotáže II zopakovala slabá korigovaná korelace položky se škálou. Položka č. 14, která je formulovaná pro otce (*„Táta o mně říká, že jsem stejný/stejná jako máma.“*), má u vzorku současných negymnaziálních respondentů také slabou korigovanou korelaci položky se škálou. Zajímalo nás, zda tyto položky mohou být podmíněny genderově. Tzn., zda například dcera může vypovídat pouze o otci, že jí připisuje charakteristiky matky (kterou například „nemůže vystát“) a podobně i u chlapců. Nicméně na základě analýzy nebylo možno tento předpoklad pod-

pořit. Byla provedena konfirmační faktorová analýza bez položky 13 a také bez položky 13 a 14. Struktura faktorů emocionální zmatení rolí v dyádě matka-dítě a otec-dítě se ukázala jako vhodná bez použití těchto dvou položek. Položky 13 a 14 měly odkazovat na emocionální vztah rodiče k dítěti, kdy rodič připisuje vlastnosti dítěti, které má či nemá rád u svého partnera. Při formulaci těchto dvou položek jsme vycházeli mimo jiné i z kvalitativního výzkumu (viz kapitola 2; Pivodová & Lacinová, 2016). Výroky adolescentů popisovaly tento typ chování rodičů ke svým dětem. Nicméně adolescenti tento vztah pouze popisovali a není zřejmé, jaký význam tomuto chování adolescenti připisují. Není jasné, zda právě partnerské chování rodičů k nim formou připisování vlastností druhého rodiče (a to jak pozitivních vlastností, ale převážně vlastností negativních), dokázali jako partnerské ve svém vývojovém období vnímat. Domníváme se, že tento typ položek není vhodný do dotazníku pro adolescenty, nicméně by byl vhodný pro dospělé, kteří toto chování retrospektivně budou vnímat jako partnerské (v hostilním významu).

U instrumentálního zmatení rolí nebyly zaznamenány souvislosti s vazbou, charakterizovanou úzkostností a vyhýbavostí ve vztahu k matce a otci. Nebyly zde prokázány rozdíly mezi pohlavími, tzn., pomáhání v domácnosti se nelišilo u dívek a chlapců, což se liší od závěrů výzkumu Perisové et al. (2008), ve kterém dívky vykazovaly vyšší míru instrumentální parentifikace. Naopak v jiné studii nebyl zjištěn rozdíl v míře instrumentálního zmatení rolí mezi pohlavími (Perrin, Ehrenberg, & Hunter, 2013). Zjištění, kdy instrumentální zmatení rolí nesouvisí s vazbou, může podpořit tvrzení Haxeové (2016) která přichází s novou perspektivou na instrumentální zmatení rolí. Tvrdí, že pokud se vyskytuje instrumentální pomoc od dětí bez emoční zátěže, nevede tato situace ke zmatení rolí. Domníváme se však, že intenzivní, neadekvátní instrumentální zmatení rolí zatěžuje emocionalitu, jelikož ubírá dětem čas, který nemohou věnovat aktivitám adekvátním jejich věku. Dalším vysvětlením může být, že obecně je instrumentální zmatení rolí považováno za méně náročné pro dítě, a tím pádem nemusí s kvalitou vazby k rodičům souviset. Vazba je proces, který je propojen s emocemi dítěte, jelikož souvisí s jeho pociťovaným bezpečím a přijetím od

svého pečovatele. Předpokládaná souvislost vazby a emocionálního zmatení rolí byla v této studii daty podpořena.

U dívek byla prokázána obecně vyšší míra emocionálního zmatení rolí k matce, i emocionálního zmatení rolí k otci než u chlapců, podobně jako to uvádí výzkum Perisové et al. (2008), v němž byla prokázána vyšší emocionální parentifikace u dívek, přestože zde nebyl rozlišován vztah k matce a otci zvlášť. Může to být dáno tím, že dle výzkumu Fingermanové (1998) mají dívky tendenci být v bližším vztahu s rodiči než chlapci. Výzkumy zmiňují (např. Burleson, Kunkel, Samter, & Werking, 1996), že dívky se více socializují, jsou větší experti na vztahy mezi nimi, proto mohou být na emocionální potřeby rodičů více citlivé. Pokud se dítě vyskytne uprostřed rodičovského konfliktu, rodiče z výzkumu dle Amato a Afifi (2006) častěji vyvíjeli tlak na dcery než na syny, aby se účastnili rodičovských sporů. Dívky jsou pravděpodobně citlivější na mezilidské vztahy a problémy v rodinách než chlapci.

Dále byla zjištěna souvislost mezi vyšší vyhýbavostí k matce a nižší mírou emocionálního zmatení rolí v dyádě matka-dítě bez rozdílu pohlaví. Pokud s matkou tráví její děti méně času, méně ji vyhledávají a spoléhají na ni, zároveň u nich pravděpodobně nevzniká partnerský/kamarádský vztah k ní. Podobná souvislost byla prokázána mezi vyšší vyhýbavostí k otci a nižším emocionálním zmatením rolí v dyádě otec-dítě bez rozdílu pohlaví. Zdá se tedy, že emocionální zmatení rolí k rodičům může spíše vzniknout ve vztahu rodič - dítě za předpokladu, pokud mají děti tendenci vyhledávat jejich blízkost. Tento závěr je shodný se studií, která zkoumala zmatení rolí u dívek (Katz, Petracca, & Rabinowitz, 2009). Dle jejich zjištění čím více času tráví dívky se svými matkami, tím více o ně začnou dívky emocionálně pečovat.

Zajímavé souvislosti byly prokázány u faktoru vyhýbavosti k otci a emocionálního zmatení rolí v dyadickém vztahu s matkou. Čím více jsou chlapci vyhýbaví vůči svému otci, zvyšuje se jejich zmatení rolí ve vztahu s matkou. Pokud tedy chlapci mají ke svému otci chladnější vztah, což může být dáno nepřítomností otce jak fyzicky (např. po rozvodu), tak jiným způsobem (díky nemoci či slabému zájmu otce o dítě),

ale také nezájmem syna o přítomnost otce, zvyšuje se síla vztahu zmatení rolí s matkou. Syn zde může částečně nahrazovat matce partnera, kamaráda či důvěrníka. Svým vyhnutím se otci se dostává do jisté míry na pozici svého otce. U dívek byl ale prokázán opačný vztah mezi těmito proměnnými. Čím má dcera míru vyhýbavosti k otci vyšší, tím nižší je míra zmatení rolí ve vztahu k matce. Pokud tedy dcera má s otcem „chladnější“ vztah, nevzniká mezi ní a matkou partnerská koalice. Pokud tedy nemá adolescent vřelý vztah k otci, synové na to reagují emoční podporou matky (či reciprocně matka má tendenci hledat emoční podporu u syna), dcery za těchto okolností tuto emocionální podporu matce neposkytují (či reciprocně je od nich matky nevyžadují). Vzhledem k tomu, že se jedná o období adolescence je také pravděpodobné, že dcery v tomto věku hledají/navazují blízký partnerský vztah mezi svými vrstevníky.

Souvislost mezi vyhýbavostí k otci a emocionálním zmatení rolí ve vztahu k otci se u dívek a chlapců liší pouze v míře emocionálního zmatení rolí. Dívky se více než chlapci chovají způsobem, který pokládáme za emocionální zmatení rolí, nicméně se zvyšující se vyhýbavostí k otci se snižuje emocionální zmatení rolí k otci jak u dívek, tak u chlapců.

Ve výzkumu byla detekována vyšší míra emocionálního zmatení rolí ve vztahu s matkou než s otcem, což lze chápat jako důsledek převažující péče matek o děti obecně oproti otcům. Děti stále tráví více času se svými matkami a po rozvodu bývají častěji v péči matek, jak je tomu i u našeho vzorku (24,1 % dětí žije pouze s matkami).

Zmatení rolí je jedním z nejvýznamnějších prediktorů depresivních symptomů v dospělosti (Chase 1999; Jurkovic, 1997; Shier, Herke, Nickel, Elge, & Hardt, 2015). Zároveň se tento fenomén v rodinách transgeneračně předává. Studie (Macfie, McElwain, Houts, & Cox, 2005) zkoumala mezigenerační přenos převrácení rolí během vývoje psychopatologie včetně depresivity. Předpokládali jsme tedy, že charakteristiky matek, jako je depresivita a vědomí vlastní účinnosti by mohly se zmatením rolí souviset. Oproti našemu očekávání nebyly mezi charakteristikami matek jako je jejich depresivita a vědomí vlastní účinnosti a jednotlivými faktory zmatení rolí pro-

kázány souvislosti. Domníváme se nadále, že depresivita matek či rodičů či jejich vědomí vlastní účinnosti by mohly se zmatením rolí jejich dětí souviset, nicméně by bylo třeba následný výzkum cíleně na tuto problematiku zaměřit. Tedy například zacílit na rodiny, kde rodiče vykazují symptomy klinického rázu. V našem výzkumu jsme měřili míru depresivity a self efficacy škálami, kde nebyla depresivita formulovaná jako klinická deprese, nýbrž míra depresivních symptomů na škále.

Přínosem studie je rozlišení jednotlivých dyád pomocí dotazníku ZRA. U zmatení rolí můžeme tedy odlišovat vztahy mezi matkou-dcerou, matkou-synem, otcem-dcerou, otce-synem. I Vulliez-Coadyová, Solheimová, Nahum, Lyons-Ruthová (2016) zdůrazňují potřebu v následujících výzkumech tyto dyády odlišovat, jelikož v jednotlivých vztazích mohou vznikat kvalitativní rozdíly. Do budoucna by bylo zajímavé nadále zkoumat jednotlivé dyády a souvislosti s aspekty vývoje, odlišit specifika dívek a chlapců. Dále by bylo zajímavé zaměřit se na otce, jelikož v posledních letech se do výchovy svých dětí zapojují stále více. Nicméně je stále velký problém získat dostatečný počet respondentů - otců.

Zjišťovaná souvislost mezi vazbou a zmatením rolí může také souviset s transgeneračním přenosem. Vazbový styl, případně typ vztahu ve zmatení rolí se může přenášet do dalších generací. Výzkumníci (Macfie, McElwain, Houts, & Cox 2005) prokázali, že matky i otcové, kteří zažívali se svými matkami v dyadickém vztahu převrácení rolí, tento vzorec ve svých rodinných vztazích zopakovali. Matky, které byly se svou matkou z původní rodiny ve vztahu převrácení rolí, byly častěji v podobném vztahu převrácení rolí se svou dcerou. Otcové, kteří zažívali se svými matkami v dyadickém vztahu převrácení rolí, se mnohem častěji, než otcové s vyrovnanými vztahy v dětství ženili s ženami, které pak byly ve vztahu převrácení rolí s jejich syny. Tato zjištění tedy popisují různé strategie chování dívek a chlapců. Převrácení rolí se přenáší ve vztahu matka - dcera na další generaci. Otcové toto převrácení rolí nepřenáší na své syny přímo, nicméně si často brali za manželky dívky s tímto zvnitřněným modelem, a ty pak převrácení rolí přenášejí na své syny. Vzhledem k dopadu zmatení rolí do dalších generací je dle našeho názoru podstatné téma v rámci rodinného systému

a dyád zkoumat, věnovat se podrobnějším souvislostem, jejichž znalost může pomoci v rodinném poradenství či terapii.

Snahou naší studie bylo vyhnout se tzv. výběrovému souboru populace s vyšším socioekonomickým statusem, se kterým se můžeme setkat na gymnáziích a ve větších městech (jak bylo i v našem případě v pilotáži II v kapitole 4). Záměrně jsme výzkum zacílili na negymnaziální střední školy, tedy SŠ s maturitou a učiliště mimo velká města. Nicméně tento výběr, jak se ukázalo, se stal také velkým limitem dané studie. Při domlouvání výzkumu v jednotlivých školách jsme se setkávali s velkou nedůvěrou jak ze strany škol, tak ze strany rodičů. Distribuováno bylo 1922 žádostí o účast ve výzkumu s informovaným souhlasem, nicméně do studie se zapojilo 293 adolescentů, což je pouze 15,2 % z původně oslovených. Společných zodpovězených dotazníků matek s jejich dětmi bylo 123 což je pouze 6,5 % všech oslovených. Po rozhovorech s kontaktními osobami (většinou školními psychology či výchovnými poradci) se domníváme, že s administrací dotazníků souhlasili většinou rodiče z rodin, které kontaktní osoby považovaly spíše za bezproblémové. Z demografických údajů naší studie vyplývá, že 64,6 % respondentů bylo z úplných rodin. Odhad kontaktních osob byl mnohem nižší (děti z úplných rodin na SŠ zmiňovaly kolem 20 %). Vzorek je tedy výrazně zkreslen ochotou popsat rodinné prostředí, ve kterém aktuálně respondent žije a také velkou nedůvěrou svěřovat se do dotazníku. Je tedy možné, že některé souvislosti nebyly průkazné díky tomuto limitu studie. Z tohoto pohledu by mohla být přínosná jiná kvalitativní studie, který by mohla přinést podrobnější popis tohoto fenoménu a dynamiku jeho vzniku.

5.5 Literatura

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Amato, P. R. & Afifi, T. D. (2006). Feeling Caught Between Parents: Adult Children's Relations With Parents and Subjective Well-Being. *Journal of Marriage and Family*, 68, 222–235

Bifulco, A., Moran, P. M., Ball, C., & Bernazzani, O. (2002). Adult attachment style I: Its relationship to clinical depression. *Social Psychiatry & Psychiatric Epidemiology*, 37, 50–59.

Boszomenyi-Nagy I., & Krasner, B. (1986). *Between give and take: A clinical guide to contextual therapy*. Philadelphia: Taylor & Francis.

Boszormenyi-Nagy, I., & Sparks, G. M. (1973). *Invisible loyalties: Reciprocity in inter-generational family therapy*. Philadelphia: Taylor & Francis.

Bowlby, J. (1969/1982). *Attachment and loss*. Vol. 1. Attachment. New York, NY: Guilford Press

Brennan, K. A., Clark, C. L., & Shaver, P. R. (1998). Self-report measurement of adult attachment: An integrative overview. In J. A. Simpson & W. S. Rholes (Eds.), *Attachment theory and close relationships* (pp. 46–76). New York: Guilford.

Brenning, K., Soenens, B., Braet, C., & Bosmans, G. (2011). An adaptation of the experiences in close relationships scale – Revised for use with children and adolescents. *Journal of Social and Personal Relationships*, 28, 1048–1072. doi:10.1177/0265407511402418

Brenning, K., Van Petegem, S., Vanhalst, J., & Soenens, B. (2014). The psychometric qualities of a short version of the Experiences in Close Relationships Scale – Revised Child version. *Personality and Individual Differences*, 68, 118–123. doi:10.1016/j.paid.2014.04.005

Bretherton, I. (1995). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28, 759-775.

Brody, L. R. (1996). Gender, emotional expression and parent-child boundaries. In R. D. Kavanaugh, B. Zimmerberg, & S. Fein (Eds.), *Emotion: Interdisciplinary perspectives* (pp. 139–170). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Burleson, B. R., Kunkel, A. W., Samter W., & Working K., J. (1996). Men's and Womens evaluations of Communications Skills in Personal Relationships: When Sex Differences Make a Difference and when they don't. *Journal of Social and Personal Relationships*. 13 (2). <https://doi.org/10.1177/0265407596132003>

Burton, S., Hooper, L. M., Tomek, S., Cauley, B., Washington, A., & Póssel, P. (2018): The mediating effects of parentification on the Relation Between Parenting Behavior and Well-Being and Depressive Symptoms in Early Adolescents. *Journal of Child and Family Studies*, 27, 4044-4059, DOI. 10.1007/s10826-018-1215-0

Fingermann, K. L. (1998). Tight lips?: Aging mothers' and ault daughters' responses to interpersonal tensions in their relations. *Personal Relationships* 5 (2), 121-138, <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.1998.tb00163.x>

George, C., & Solomon, J. (2008). The caregiving systém: A behavioral systém approach to parenting. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (2nd ed., pp. 833-856). New Yourk, NY: Guilford Press

Griffin, D. W., & Bartholomew, K. (1994). Models of the self and other: Fundamental dimensions underlying measures of adult attachment. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 67(3), 430-445. doi:10.1037/0022-3514.67.3.430

Fearon, R. M. P., & Belsky, J. (2011). Infant-mother attachment and the growth of externalizing problems across the primary-school years. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 52 (7), 782-791. doi: 10.1007/s10615-006-0065-1

Haxe, S. (2016). Parentification and Related Processes: Distinction and Implications for Clinical Practice, *Journal of Family Psychotherapy*, 27(3), 185-199, DOI: 10:1080/08975353.2016.1199768

Hesse, E. & Main, M. (2006). Frightened, threatening, and dissociative parental behaviour in low-risk samples: descriptoin, discussion, and interpretations. *Development and Psychopathology*, 18, 309-343

Henry, K., & Holmes, J. G. (1998). Childhood revisited: The intimate relationships of individuals from divorced and conflict ridden homes. In J. A. Simpson and W.S. Rholes (Eds.), *Attachment theory and close relationships* (pp. 280–316). New York: Guilford Press.

Hooper, L. M. (2007). The Application of Attachment Theory and Family Systems Theory to the Phenomena of Parentification. *The Family Journal*, 15 (3), <https://doi.org/10.1177/1066480707301290>

Hooper, L. M. (2008). Defining and Undesrstanding Parentification: Implictation for All Councelors, *The Alabama Counseling Association Journal*, 34 (1)

Chase, N. D. (1999). Parentification. An overview of theory, research and social issues. In N. D. Chase (Ed.), *Burdened children, theory, research and treatment of parentification*. Thousand Oaks: Sage.

Jacobvitz, D. B., & Bush, N. F. (1996). Reconstructions of family relationships: Parent-child alliances, personal distress, and self-esteem. *Developmental Psychology*, 32, 732–743.

Johnston, C., & Mash, E. J. (1989). A measure of parenting satisfaction and efficacy. *Journal of clinical child psychology*, 18(2), 167-175.

Jones, R., & Wells, M. (1996). An empirical study of parentification and personality. *American Journal of Family Therapy*, 24, 145–152

Jurkovic, G.J. (1997). Lost childhoods: *The plight of the parentified child*. New York: Brunner/Mazel

Jurkovic, G. J. (1998). Destructive parentification in families: Causes and Consequences. In L. L. Abate (Ed.), *Family Psychopathology* (pp. 273-255). New Yourk, Guilford Press

Jurkovic, G. J., Morell, R. & Thiried, A. (1999). Assesing childhood parentification: Guidelines for researchers and clinicans. In N. Chase. (Ed.) *Burdened Children* (pp 92-113). New York: Guilford Press

Katz, J., Petracca, M. & Rabinowitz, J. A (2009). Retrospective Study of Daughters' Emotional Role Reversal with Parents, Attachment Anxiety, Excessive Reassurance-Seeking, and Depressive Symptoms. *The American Journal of Family Therapy*, 37, 185-195, DOI: 10.1080/01926180802405596

Kerig, P. K. (2005). Revising the construct of boundary dissolution: A multidimensional perspective. *Journal of Emotional Abuse*, 5(2/3), 5-42

Klíčnicková, L. (2018). *Strach ze zesměšnění v adolescenci: Souvislost s citovou vazbou, šikanou a úzkoostností*. bakalářská práce FSS MU Brno, nepublikovaný text

Kung, S., Alarcon, R. D., Williams, M. D., Poppe, K. A., Jo Moore, M., & Frye, M. A. (2013). Comparing the Beck Depression Inventory-II (BDI-II) and Patient Health Questionnaire (PHQ-9) depression measures in an integrated mood disorders practice. *Journal of Affective Disorders*, 145(3), 341–343.

Kuperminc, G.P., Jurkovic, G.J., & Casey, S. (2009). Relation of filial responsibility to the personal and social adjustment of Latino adolescents from immigrant families. *Journal of Family Psychology*, 23, 14-22.

Macfie, J; Brumariu, L. E.; & Lyons-Ruth, K. (2015). Parent-Child Role-Confusion: A critical Review of an Emerging Concept, *Developmental Review*. Doi: 10.1016/j.dr.2015.01.002

Macfie, J., Fitzpatrick, K. L., Rivas, E. M., & Cox, M. J. (2008). Independent influences upon mother-toddler role reversal: infant mother – toddler attachment disorganization and role reversal in mother’s childhood. *Attachment an Human Development*, 10, 29-39. doi: 10.1080/14616730701868589

Macafie, J, Houts, R. M., McElvin, N., L., & Cox, M., J., (2005). Independent influences upon mother-toddler role reversal: Infant mother attachment disorganization and role reversal in mother’s childhood. *Attachment & Human Development*, 10(1), 29-39. doi: 10.1111/j.1750-8606.2008.00079.x

Macfie, J., McElwain, N. L., Houts, R. M., & Cox, M. J. (2005). Intergenerational transmission of role reversal between parent and child: Dyadic and family systems internal working models. *Attachment & Human Development*, 7, 51–65.

Main, M., Kaplan, K., & Cassidy, J. (1985). Security in infancy, childhood, and adulthood: A move to the level of representation. In I. Bretherton & E. Waters (Eds.), *Growing points of attachment theory and research*. Monographs of the Society for Research in Child Development, 50(1-2, Serial No. 209), 66-104.

Maysless, O., Bartholomew, K., Henderson, A., & Trinke, S. (2004). "I was more her mom than she was mine." Role reversal in a community sample. *Family Relations*, 53, 78-86

Mickelson, K. D., Kessler, R. C., & Shaver, P. R. (1997). Adult attachment in a nationally representative sample. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 1092-1106.

Mika, P., Bergner, R. M., & Baum, M. C. (1987). The development of a scale for the assessment of parentification. *Family Therapy*, 14, 229-235.

Morgan, J. V., & Wilcoxon, S. A. (1998). Fathers and daughters: Recognizing the significance. *Family Therapy*, 25, 73-84.

Moss, E., Cyr, C., Bureau, J., Tarabulsky, G. M., & Dubois-Combois, K. (2005). Stability of attachment during the preschool period. *Developmental Psychology*, 41, 773-783

Moss, E., Cyr, C., & Dubois-Combois, K. (2004). Attachment at early school age and developmental risk: Examining family contexts and behavioral problems of controlling – caregiving, controlling – punitive, and behaviorally disorganized children. *Developmental psychology*, 37, 863-874

Rogers, H., & Matthews, J. (2004). The parenting sense of competence scale: Investigation of the factor structure, reliability, and validity for an Australian sample. *Australian Psychologist*, 39(1), 88-96.

Shier, K., Herke, M., Nickel, R., Elge, U. T. & Hardt, J. (2015): Long-Term Sequelae of Emotional Parentification: A Cross-Validation Study Using Sequences of Regressions, *Journal of Children and Family Studies*, 24, 1307-1321, doi: 10.1007/s10826-014-9938-z

O'Connor, E., Bureau, J. F., McCartney, K., & Lyons-Ruth, K. (2011). Risk and outcomes associated with disorganized/controlling patterns of attachment at age three years in the National Institute of Child Health & Human Development study of early child care and youth development. *Infant Mental Health Journal*, 32 (4), 450-472. doi:10.1002/imhj.20305

Perrin, M. B., Ehrenberg, M. F. & Hunter, M. (2013). Boundary Diffusion, Individuation, and Adjustment: Comparison of Young Adults Raised in Divorced Versus Intact Families. *Family Relations* 62, 768 – 782, DOI:10.1111/fare.12040

Pivodová, L., Daňsová, P. & Lacinová, L. (2020). Dotazník zmatení rolí pro adolescenty: Sdělení o vývoji sebesuzovací metody. *Testforum*, v recenzním řízení

Pivodová, L., & Lacinová, L. (2016). Fenomén spousifikace: Studie o partnerském vztahu mezi rodičem a dítětem. *E-psychologie*, 10 (1)

Postulka, Š. (2019). *Strukturní modely a invariance měření deprese v perinatálním období metodou PHQ-9*. magisterská práce FSS MU v Brně, nepublikovaný text

Shier, K., Herke, M., Nickel, R., Elge, U. T. & Hardt, J. (2015): Long-Term Sequelae of Emotional Parentification: A Cross-Validation Study Using Sequences of Regressions, *Journal of Children and Family Studies*, 24, 1307-1321, DOI 10.1007/s10826-014-9938-z

Schutt, P. E., Kung, S., Clark, M. M., Koball, A. M., & Grothe, K. B. (2016). Comparing the Beck Depression Inventory-II (BDI-II) and Patient Health Questionnaire (PHQ-9) Depression Measures in an Outpatient Bariatric Clinic. *Obesity Surgery*, 26(6), 1274–1278.

Solomon, J., & George, C. (1996). Definding the caregiving system: Toward a theory of caregiving. *Infant Mental Health Journal*, 17, 183-197

Vulliez – Coady, L., Obsuth, I., Torreiro Casal, M., Ellertsdottir, L. & Lyons – Ruth, K. (2013): Maternal role confusion: Relations to maternal attachment and mother-child interaction from infancy to adolescence. *Infant Mental Health Journal*, 34(2), 117-131, DOI: 10.1002/imhj.

Vulliez-Coady, L., Solheim, S., Nahum, J. P., Lyons-Ruth, K. (2016). Role-Confusion in Parent-Child Relationships: Assessing Mother's Representations and implications for Counselling and Psychotherapy Practice. *The European Journal of Counselling Psychology*, 4(2), 1-99

Wells, M. & Jones, R. (2000). Childhood Parentification and Shame-Proneness: A Preliminary Study. *The American Journal of Family Therapy*, 28 (1), <https://doi.org/10.1080/019261800261789>

West, M. L., & Keller, A. E. (1991). Parentification of the child: A case study of Bowlby's compulsive care-giving attachment pattern. *American Journal of Family Therapy*, 28, 19-27

6 Závěrečné shrnutí

Zmatení rolí je poměrně často se vyskytujícím jevem v rodinách, který ovlivňuje vývoj a adaptaci dětí. Tato forma narušení hranic rodinného systému se objevuje v dyadických vztazích mezi rodičem a jeho dítětem od raného dětství až do dospělosti. Dyadický vztah mezi rodičem a jeho dítětem je reciproční, kde svým chováním ovlivňuje rodič své dítě a dítě svého rodiče v rámci předávání a přebírání role či dané kompetence (Vulliez – Coady et al., 2013; Van Parys, Bonnewyn, De Mol, & Rober, 2015). Disertační práce byla věnována tomuto fenoménu ve vývojovém období adolescence. Přehledová studie (**kapitola 2**) shrnula dosavadní teoretické koncepce a empirická zjištění. Jejím záměrem bylo i podat přehled o poměrně výrazně nesjednocené terminologii, která je v dané oblasti teoretiky a výzkumníky užívána. Terminologie spojená se zmatením rolí se v průběhu let měnila, termíny se významově přerývaly a bylo složité se v nich orientovat. Nejčastěji užívaným termínem byla v minulosti tzv. parentifikace. Kerigová (2005) však představila multidimenzionální model, v němž používá pojmy jako je spousifikace, převrácení rolí, či vetřelectví. Další výzkumníci navrhuji typologii, která by měla odlišovat charakter dyadického vztahu: dítě jako partner, dítě jako kamarád, dítě jako rodič. Autorky Vulliez – Coadyová et al. (2013) ve své přehledové studii posléze veškeré pojmy sjednocují a zastřešují jednotlivé projevy spousifikace a parentifikace pod nadřazený koncept zmatení rolí (*role confusion*).

Záměrem prezentovaných empirických studií bylo věnovat se jednotlivým projevům zmatení rolí specificky. V kvalitativní studii (**kapitola 3**, Pivodová & Lacinová, 2016) bylo naším cílem co možná nejdříveji popsat fenomén spousifikace. Z výpovědí dospívajících je zřejmé, že se jednotlivé projevy spousifikace do značné míry prolínají. Téměř v žádném případě se nejednalo o zcela „čistou“ podobu spousifikace charakterizovanou dosazením dítěte do role partnera. Přítomny naopak byly většinou různé projevy parentifikace, kdy se dítě dostává do pozice rodiče, popřípadě kamaráda. Například rodina šestnáctileté dívky z naší studie byla úplná, ale otec byl většinu času

pracovně mimo domov. Dcera tedy výrazně vypomáhala matce s povinnostmi (*instrumentální parentifikace*), konzultovala s matkou rodinné problémy či jiné záležitosti (*spousifikace*) a zároveň se jí matka kamarádsky svěřovala s milostnými návrhy svých kolegů z práce (*dítě jako kamarád*). Dítě tedy může zastupovat chybějícího rodiče v mnoha domácích povinnostech a zároveň být emocionální partnerskou či kamarádskou oporou svého rodiče. Přikláníme se tedy nejen k používáním pojmu **zmatením rolí**, ale také ke komplexnímu přístupu, který zohledňuje kontext celé rodinné situace (Pivodová, Daňsová, & Lacinová, 2018). Kvalitativní studie (**kapitola 3**, Pivodová & Lacinová, 2016) představila několik zjištění o fenoménu spousifikace, který v různých kontextech jsou projevem zmatení rolí. Popsala různé typy jejích projevů. Studie dále popsala okolnosti, za kterých spousifikace vzniká. Jde o situace, kdy jeden z rodičů z různých důvodů není přítomen, a to buď jak fyzicky, nebo emocionálně. Dále představila model, kdy za některých okolností je dítě aktivním činitelem partnerského vztahu, jindy je naopak činitelem rodič. Pokud jsou rodiče v tíživé situaci, snaží se jim některé děti tuto situaci ulehčit a přebírají část povinností, nebo mají tendenci se starat o jejich pohodlí. Z některých výpovědí bylo možno usuzovat na aktivní snahu dítěte postavit se a zastávat podobnou roli, kterou měl jeden z rodičů. Jiné případy popisují aktivní snahu rodiče vtáhnout dítěte do vztahu partnerského. V některých případech se dítě snadno do tohoto vztahu dá navězt, v jiných je dítě vůči těmto snahám rodičů imunní. Macfieová, Brumariuová a Lyons-Ruthová (2015) zmiňují, že některé děti zmatení rolí zasáhne a jiné se do tohoto vztahu nenechají „zatáhnout“. Doposud nejsou známy proměnné, které aktivitu dětí v dyadickém vztahu ovlivňují.

Na základě prozkoumání fenoménu zmatení rolí bylo cílem vytvořit metodu (**kapitola 4, kapitola 5**), která by zmatení rolí detekovala přímo u adolescentů (tedy dětí svých rodičů). Doposud byly převážně prováděny studie, které zkoumaly zmatení rolí retrospektivně, tedy získávaly výpovědi zpětně od dospělých lidí, kteří reflektovali svoje dětství. Mnoho studií prezentovalo zjištění, že zmatení rolí má odlišný vliv na vývoj a adaptaci dítěte v rámci dyád, ve kterém se odehrává (např. Amato & Afifi, 2006; Katz, Petracca, & Rabinowitz, 2009; odlišnost v dyádách popsána v **kapitole 2**). Vyvinuli jsme dotazník Zmatení rolí pro adolescenty (ZRA), který respektuje dříve

nastavené rozlišení instrumentální a emocionální podoby zmatení rolí, nicméně nově odlišuje dyády, ve kterých se emocionální zmatení rolí odehrává. Dotazník prošel dvěma pilotními studii a výzkumem, položky byly několikrát přeformulovány a pozměněny, aby byly pro adolescenty srozumitelné a zároveň aby postihovaly šíři fenoménu. Závěrečná forma dotazníku po konfirmační faktorové analýze obsahuje tři faktory (pro měření instrumentálního zmatení rolí a emocionálního zmatení rolí v dyádách pro matku a otce).

Díky vytvořenému dotazníku Zmatení rolí pro adolescenty jsme získali nástroj, kterým můžeme detekovat aktuální zmatení rolí u adolescentů. Je možné zkoumat jednotlivé proměnné, které mohou se zmatením rolí souviset. Náš kvantitativní výzkum (**kapitola 5**) měl za cíl objasnit vztah mezi vazbou a zmatením rolí u adolescentů. Teorie vazby pomáhá objasnit proces zmatení rolí, jelikož zahrnuje vztah mezi dítětem a jeho rodičem (teoretické shrnutí o vazbě a zmatení rolí v **kapitole 2**, podrobněji v **kapitole 5**). Zaznamenali jsme vyšší míru emocionálního zmatení rolí u dívek, a to jak v dyádě s matkou, tak v dyádě s otcem (podobně jako výzkum Peris, Goeke-Morey, Cummings, & Emery 2008). Bylo také zjištěno, že emocionální zmatení rolí vzniká za předpokladu, kdy děti vyhledávají blízkost rodičů. Jakmile jsou k rodičům spíše vyhýbavé, nevzniká k nim vztah partnerský (obdobně jako výsledky výzkumníků Katz, Petracca, & Rabinowitz, 2009). Vazbová vyhýbavost je jakousi obavou z intimity jedince. Zmatení rolí v emocionální formě naopak zesiluje intimitu/blízkost vztahu, a to i když je vyvoláno aktivitou rodiče, tak jeho dítěte. Adolescenti, kteří se intimitu s rodičem obávají a raději se jí vyhýbají, tento patologický partnerský vztah zmatení rolí nebudou iniciovat a pravděpodobně se do něj nenechají svým rodičem vtáhnout. Blízkost vztahu budou hledat pravděpodobně mimo svoji rodinu. Nejvýrazněji se projevila rozdílnost dyád u faktoru vyhýbavosti. U otcovského emocionálního zmatení rolí a vazbové vyhýbavosti se projevila statisticky významná rozdílnost v dyádách otec-syn, otec-dcera. Pokud jsou synové k otci více vyhýbaví, mají tendenci mít s matkami partnerský vztah, dostávají se na pozici svého otce, případně mohou být matky činitelem tohoto vztahu se syny. Avšak pokud je dcera ve

vazbové vyhýbavosti vztahu k otci, nepřiblíží se její vztah s matkou ke vztahu partnerskému v podobě zmatení rolí. Zdá se, že dívky nemají tendenci matce nahrazovat partnera formou zmatení rolí, nebo jejich matky nevyhledávají u dcery intimnější vztah. Pohlaví, tedy genderová rozdílnost v dyádách, je tedy významným faktorem vzniku zmatení rolí v dyádě matka-dítě, pokud je vztah dítěte k otci vyhýbavý.

Domníváme se, že jsme vyvinuli nástroj, který by mohl objasnit fungování rodičovsko-dětských dyád a díky němu je možné získávat souvislosti mezi typy zmatení rolí a proměnnými jako může být např.: emocionalita, externalizované a internalizované chování nebo třeba sebehodnocení. Můžeme lépe porozumět, jak narušení hranic rodinného systému ovlivňuje vývoj a adaptaci chlapců a dívek specificky. Zmatení rolí ve svých různorodých projevech je poměrně častým prediktorem obtíží adolescentů. A to jak externalizovaného chování jako je agresivita, projevy násilí vůči okolí, poruchy chování, tak internalizovaného chování, jako časté depresivní symptomy, nízká sebedůvěra. Někteří autoři mluví až o formě zneužití dítěte. Zároveň zmatení rolí do jisté míry nemusí mít pouze ničující efekt, ale přináší také za určitých okolností (jako je např. krátkodobost; kompetence, které jsou ve vývojovém období dítěte zvládnutelné) benefity pro jedince (jako zvýšení sebedůvěry, že některé kompetence zvládl, kvalitnější interpersonální vztahy). Záleží i na kontextu situace a vnímání přelévání kompetencí z rodičů na děti samotnou kulturou, ve které se jedinec nachází.

Pokud budeme detailněji zkoumat mechanismy narušení hranic v rodinných, můžeme přispět poradenství a rodinné terapii, která by pak mohla účinněji adolescentům či celým rodinám pomoci nastolit harmonii v jejich vztazích či je nahlédnout a vyrovnat se s nimi.

6.1 Literatura

Amato, P. R., & Afifi, T. D. (2006). Feeling Caught Between Parents: Adult Children's Relations With Parents and Subjective Well-Being. *Journal of Marriage and Family*, 68,222–235

Katz, J., Petracca, M. & Rabinowitz, J. A (2009). Retrospective Study of Daughters' Emotional Role Reversal with Parents, Attachment Anxiety, Excessive Reassurance-Seeking, and Depressive Symptoms. *The American Journal of Family Therapy*, 37, 185-195, DOI: 10.1080/01926180802405596

Kerig, P. K. (2005). Revising the construct of boundary dissolution: A multidimensional perspective. *Journal of Emotional Abuse*, 5(2/3), 5-42

Koerner, S. S., Wallace, S., & Jacobs Lehman, S. (2004). Sensitive mother-to-adolescent disclosures after divorce: Is the experience of sons different from that of daughters? *Journal of Family Psychology*, 18, 46 – 57.

Macfie, J; Brumariu, L. E.; & Lyons-Ruth, K. (2015). Parent-Child Role-Confusion: A critical Review of an Emerging Concept, *Developmental Review*. Doi: 10.1016/j.dr.2015.01.002

Peris T. S., Goeke-Morey M. C., Cummings E. M., & Emery R. E. (2008). Marital conflict and support seeking by parents in adolescence: Empirical support for the parentification construct. *Journal of Family Psychology*, 22(3), 633-642

Pivodová, L., Daňsová, P. & Lacinová, L. (2018). Jsem dítě, nebo rodič? Zmatení rolí v rodině. In Lacinová, Lenka a kol. *Všichni moji blízcí: adolescenti a dospělí kolem nich*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, s. 66-80, 15 s. ISBN 978-80-210-9161-0.

Pivodová, L., & Lacinová, L. (2016). Fenomén spousifikace: Studie o partnerském vztahu mezi rodičem a dítětem. *E-psychologie*, 10 (1)

Van Parys, H., Bonnewyn, A., De Mol, J., & Rober, P. (2015). Toward understanding the child's experience in the process of parentification: Young adults' reflections on growing up with a depressed parent. *Journal of Marital and Family Therapy*, 41 (4), 522-536, doi: 10.1111/jmft.12087

Vulliez – Coady, L., Obsuth, I., Torreiro Casal, M., Ellertsdottir, L. & Lyons – Ruth, K. (2013): Maternal role confusion: Relations to maternal attachment and mother-child interaction from infancy to adolescence. *Infant Mental Health Journal*, 34(2), 117-131, DOI: 10.1002/imhj.

7 Přílohy

7.1 PŘÍLOHA 1: Znění dotazníku zmatení rolí před kognitivní interview

Pozorně si prosím přečti následující výroky a u každého zvaž, do jaké míry tě vystihuje a jak to u vás doma chodí.

Zakroužkuj pak tu variantu, která ti nejlépe sedí.

	Vůbec mne to nevystihuje	Spíše mne to nevystihuje	Někdy mne to vystihuje, někdy nevystihuje	Spíše mne to vystihuje	Úplně mne to vystihuje
Pro rodinu dělám věci, kterých si často nikdo ani nevšimne.	1	2	3	4	5
Máma nebo táta se mi často svěřují se svými problémy.	1	2	3	4	5
Máma nebo táta za mnou chodí pro radu ve věcech, o kterých by měli rozhodovat spíš oni sami.	1	2	3	4	5
Pokud mámu nebo tátu něco trápí, utěšuji ji/ho.	1	2	3	4	5
Často doma nakupuji pro celou rodinu.	1	2	3	4	5
Pomáhám rodičům zvládnout finanční problémy (např. nakupuji, platím některé účty).	1	2	3	4	5
Pomáhám rodinným příslušníkům s úkoly, na které nestačí (např. sourozencům s domácími úkoly, babičce s nákupem).	1	2	3	4	5

Často bývám zodpovědný za péči o člena rodiny (např. umývání, krmení, oblékání sourozence či pomoc nemocným prarodičům).	1	2	3	4	5
Často doma uklízím nejen po sobě, ale i po ostatních (např. po mladším sourozenci, po rodičích).	1	2	3	4	5

7.2 PŘÍLOHA 2: Dotazník zmatení rolí pro adolescenty pro Pilotáž I

Pozorně si prosím přečti následující výroky a u každého zvaž, do jaké míry tě vystihuje a jak to u vás doma chodí.

Zakroužkuj pak tu variantu, která ti nejlépe sedí.

	Úplně to na mě sedí	Spíš to na mě sedí	Někdy to na mě sedí, někdy ne	Spíš to na mě nesedí	Vůbec to na mě nesedí
A_ Stává se, že když s něčím doma pomůžu, nikdo si toho ani nevšimne.	1	2	3	4	5
B_ Máma nebo táta se za mnou chodí svěřovat s jejich starostmi.	1	2	3	4	5
C_ Máma nebo táta ode mě chtějí poradit ve věcech, o kterých si myslím, že by se měli radit mezi sebou nebo s jinými dospělými.	1	2	3	4	5
D_ Pokud mámu nebo tátu něco trápí, utěšuji ji/ho.	1	2	3	4	5
E_ Chodím sám/sama nakupovat pro celou rodinu.	1	2	3	4	5
F_ Někdy vypomáhám rodičům s penězi (např. nakoupím ze svých úspor, peníze rodičům půjčím).	1	2	3	4	5

G_Pomáhám rodinným příslušníkům s úkoly, na které nestačí (např. sourozencům s domácími úkoly, babičce s nákupem, mámě se žehlením).	1	2	3	4	5
H_Bývám zodpovědný za péči o člena rodiny (např. umývání, krmení, oblékání sourozence, pomoc nemocným rodičům či prarodičům).	1	2	3	4	5
I_Uklízím doma po sobě, ale i po ostatních (např. po mladším sourozenci, po rodičích), nebo vykonávám domácí práce za ostatní (např. vařím, peru).	1	2	3	4	5

7.3 PŘÍLOHA 3: Znění dotazníku zmatení rolí pro Pilotáž II

Pozorně si prosím přečti následující výroky a u každého zvaž, do jaké míry tě vystihuje a jak to u vás doma chodí.

Zakroužkuj pak tu variantu, která ti nejlépe sedí.

	Úplně to na mě sedí	Spíš to na mě sedí	Někdy to na mě sedí, někdy ne	Spíš to na mě nesedí	Vůbec to na mě nesedí
1_Pomáhám rodinným příslušníkům s úkoly, na které nestačí (např.: sourozencům s domácími úkoly, babičce s nákupem, mámě se žehlením).	1	2	3	4	5
2_Uklízím po sobě, ale i po ostatních (např. po mladším sourozenci, po rodičích), nebo vykonávám domácí práce za ostatní (např. vařím, peru).	1	2	3	4	5
3_Bývám zodpovědný za péči o člena rodiny (např. umývání, krmení, oblékání sourozence, pomoc nemocným rodičům či prarodičům).	1	2	3	4	5

PŘÍLOHY

4 Často mám pocit, že se rodina bez mé pomoci nemůže obejít.	1	2	3	4	5
5 Nastávají situace, kdy přebírám za rodiče zodpovědnost (např. vyřizuji za rodiče platby za domácnost, pomáhám jim v jejich zaměstnání).	1	2	3	4	5
6 Někdy vypomáhám rodičům s penězi (např.: nakoupím ze svých úspor, peníze rodičům půjčím).	1	2	3	4	5

Následující dvojice otázek jsou podobné, liší se pouze tím, zda se týkají tvé mámy či táty.

Nyní se prosím zamysli, do jaké míry tyto výroky vystihují každého rodiče zvlášť.

Zakroužkuj tu variant, která ti nejlépe sedí.

7 Máma ode mě chce poradit ve věcech, o kterých si myslím, že by se měla radit s tátou, nebo s jinými dospělými.	1	2	3	4	5
8 Táta ode mě chce poradit ve věcech, o kterých si myslím, že by se měl radit s mámou, nebo s jinými dospělými.	1	2	3	4	5

9 Máma se mně chodí svěřovat se svými starostmi.	1	2	3	4	5
10 Táta se mně chodí svěřovat se svými starostmi.	1	2	3	4	5

11 Pokud mámu něco trápí, utěšuju ji.	1	2	3	4	5
12 Pokud tátou něco trápí, utěšuju ho.	1	2	3	4	5

13 Máma mně říká, že jsem stejný/stejná jako táta.	1	2	3	4	5
14 Táta mně říká, že jsem stejný/stejná jako máma.	1	2	3	4	5

15 Když mámě táta chybí, nahrazuje jeho přítomnost mojí (např. díváme se spolu na filmy, které se líbí mámě, obejmeme mě, když je jí smutno).	1	2	3	4	5
16 Když tátovi máma chybí, nahrazuje její přítomnost mojí (např. díváme se spolu na filmy, které se líbí tátovi, obejmeme mě, když je mu smutno).	1	2	3	4	5

7.4 PŘÍLOHA 4: Ověření faktorové struktury dotazníku ECR-RC

Faktorové zátěže po rotaci Oblimin, formulace pro matku:

	<i>Faktory</i>	
	<i>1 úzkostnost</i>	<i>2 vyhýbavost</i>
1 Obvykle s mámou mluvím o svých problémech a starostech.	0,030	0,749
2 Bojím se, že by mě máma mohla chtít opustit.	0,633	0,001
3 Bojím se, že když dám mámě najevo, jak moc ji mám rád/-a, tak že ona mě tak ráda nemá.	0,882	0,179
4 Moje máma někdy mění své city ke mně bez důvodu.	0,655	-0,205
5 Obávám se, že se mé mámě nelíbí, když jí chci být více na blízku.	0,817	0,026
6 Raději mámě neříkám, jak se cítím.	0,160	0,683
7 Bojím se toho, že mě máma nemá doopravdy ráda.	0,816	-0,061
8 Je pro mě obtížné říkat mámě o sobě hodně věcí.	0,053	0,728
9 Bojím se, že mě máma nemá ráda tolik jako já ji.	0,798	0,050
10 Jsem radši, když nejsem mámě příliš blízko.	0,484	0,408
11 Když se cítím špatně, pomůže mi promluvit si s mámou.	0,038	0,798
12 Říkám mámě skoro všechno.	0,073	0,877

Extraction Method: Unweighted Least Squares. Rotation Method: Oblimin with Kaiser Normalization.

Korelace mezi faktorem úzkostnosti a vyhýbavosti ve formulaci k matce je 0,442.

Faktorové zátěže po rotaci Oblimin, formulace pro otce:

	<i>Faktory</i>	
	<i>1 úzkostnost</i>	<i>2 vyhýbavost</i>
1 Obvykle s tátou mluvím o svých problémech a starostech.	0,129	0,808
2 Bojím se, že by mě táta mohl chtít opustit.	0,779	0,067
3 Bojím se, že když dám mámě najevo, jak moc ji mám rád/-a, tak že ona mě tak ráda nemá.	0,926	0,108
4 Moje máma někdy mění své city ke mně bez důvodu.	0,717	0,187
5 Obávám se, že se mé mámě nelíbí, když jí chci být více na blízku.	0,886	0,062
6 Raději mámě neříkám, jak se cítím.	0,335	-0,506
7 Bojím se toho, že mě máma nemá doopravdy ráda.	0,897	0,000
8 Je pro mě obtížné říkat mámě o sobě hodně věcí.	0,345	0,553
9 Bojím se, že mě máma nemá ráda tolik jako já ji.	0,941	0,056
10 Jsem radši, když nejsem mámě příliš blízko.	0,531	-0,311
11 Když se cítím špatně, pomůže mi promluvit si s mámou.	0,020	0,750
12 Říkám mámě skoro všechno.	0,068	0,822

Extraction Method: Unweighted Least Squares. Rotation Method: Oblimin with Kaiser Normalization. Korelace mezi faktorem úzkostnosti a vyhýbavosti ve formulaci k matce je 0,323.

7.5 PŘÍLOHA 5: Dotazník zmatení rolí pro výzkum

Nyní si, prosím, přečti následující výroky a u každého zvaž, do jaké míry tě vystihuje a jak to u vás doma chodí.

Nejprve se zamysli, do jaké míry tyto výroky vystihují tvou **mámu**.

Zakroužkuj pak tu variantu, která ti nejlépe sedí.

	Úplně to na mě sedí	Spíš to na mě sedí	Někdy to na mě sedí, někdy ne	Spíš to na mě nesedí	Vůbec to na mě nesedí
Máma ode mě chce poradit ve věcech, o kterých si myslím, že by se měla radit s tátou, nebo s jinými dospělými.	1	2	3	4	5
Máma se mně chodí svěřovat se svými starostmi.	1	2	3	4	5
Pokud mámu něco trápí, utěšuju ji.	1	2	3	4	5
Máma mně říká, že jsem stejný/stejná jako táta.	1	2	3	4	5
Když mámě táta chybí, nahrazuje jeho přítomnost mou (např. díváme se spolu na filmy, které se líbí mámě, obejmeme mě, když je jí smutno,...).	1	2	3	4	5

Nyní následují otázky, které se týkají **obou tvých rodičů**.
Zakroužkuj tu variantu, která ti nejlépe sedí.

	Úplně to na mě sedí	Spíš to na mě sedí	Někdy to na mě sedí, někdy ne	Spíš to na mě nesedí	Vůbec to na mě nesedí
Pomáhám rodinným příslušníkům s úkoly, na které nestačí (např.: sourozencům s domácími úkoly, babičce s nákupem, mámě se žehlením).	1	2	3	4	5
Uklízím po sobě, ale i po ostatních (např. po mladším sourozenci, po rodičích), nebo vykonávám domácí práce za ostatní (např. vařím, peru).	1	2	3	4	5
Bývám zodpovědný za péči o člena rodiny (např. umývání, krmení, oblékání sourozence, pomoc nemocným rodičům či prarodičům).	1	2	3	4	5
Často mám pocit, že se rodina bez mé pomoci nemůže obejít.	1	2	3	4	5
Nastávají situace, kdy přebírám za rodiče zodpovědnost (např. vyřizuji za rodiče platby za domácnost, pomáhám jim v jejich zaměstnání).	1	2	3	4	5
Někdy vypomáhám rodičům s penězi (např.: nakoupím ze svých úspor, peníze rodičům půjčím).	1	2	3	4	5

Nyní se prosím zamysli, do jaké míry tyto výroky vystihují tvého **tátu**.
Zakroužkuj tu variantu, která ti nejlépe sedí.

	Úplně to na mě sedí	Spíš to na mě sedí	Někdy to na mě sedí, někdy ne	Spíš to na mě nesesedí	Vůbec to na mě nesesedí
Táta ode mě chce poradit ve věcech, o kterých si myslím, že by se měl radit s mámou, nebo s jinými dospělými.	1	2	3	4	5
Táta se mně chodí svěřovat se svými starostmi.	1	2	3	4	5
Pokud tátu něco trápí, utěšuju ho.	1	2	3	4	5
Táta mě říká, že jsem stejný/stejná jako máma.	1	2	3	4	5
Když tátovi máma chybí, nahrazuje její přítomnost mojí (např. díváme se spolu na filmy, které se líbí tátovi, obejmeme mě, když je mu smutno,...).	1	2	3	4	5

